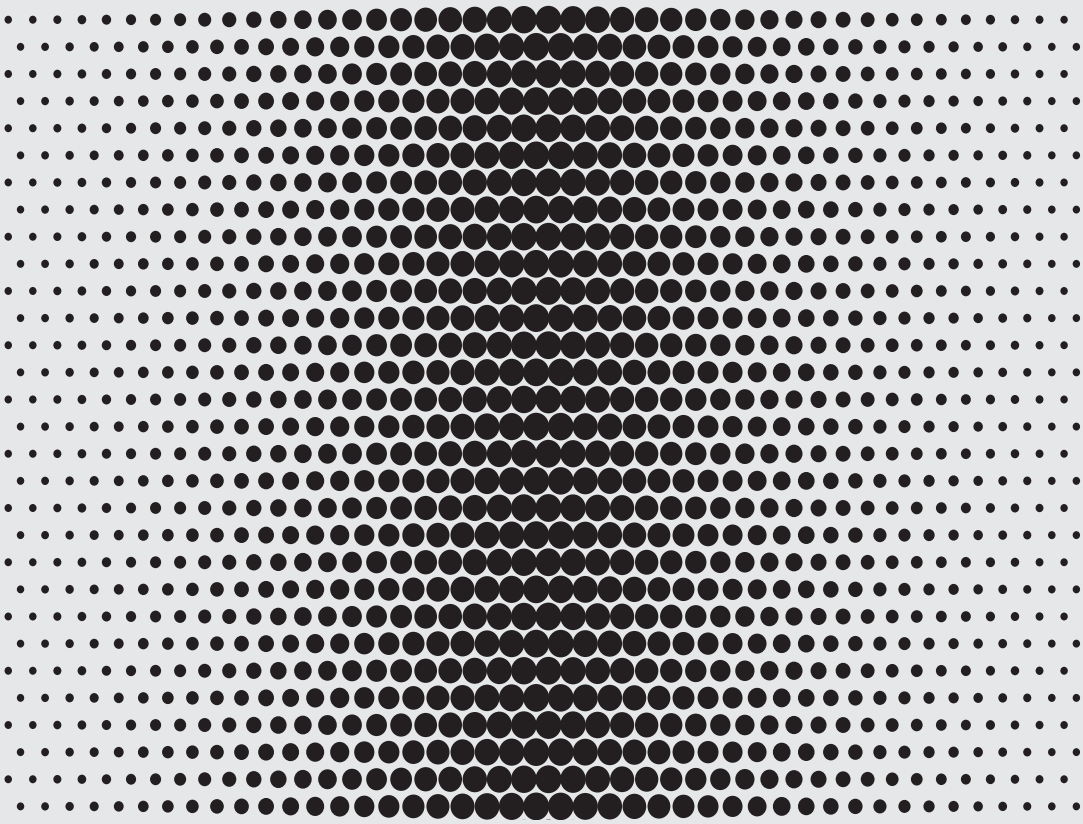
Ako správne argumentovať, písať a diskutovať

Martin Schmidt
Michal Šedík
Miloš Taliga

© 2018

Recenzenti:
Mgr. Tomáš Čana, PhD.
Mgr. Filip Tvrdý, Ph.D.

Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, 2018
ISBN (tlačená verzia): 978-80-557-1476-9
ISBN (elektronická verzia): 978-80-557-1475-2

Ako správne argumentovať, písať a diskutovať

Úvod 11

Kapitola 1
Argumenty, argumentácia a kritické myslenie

1.1. Kritické myslenie 15
1.2. Argumenty a argumentácia 16
1.3. Druhy argumentov 20
1.3.1. Deduktívne platné argumenty 20
1.3.2. Induktívne argumenty 23
1.4. Ideálny argument 26
1.5. Rekonštrukcia argumentu 28
1.6. Úlohy a cvičenia 32

Kapitola 2
Logika v argumentácii

2.1. Jazyk výrokovej logiky 37
2.2. Forma výrokov a argumentov 40
2.3. Základné odvodzovacie pravidlá 42
2.3.1. Pravidlá pre konjunkciu 42
2.3.2. Pravidlá pre disjunkciu 43
2.3.3. Pravidlá pre implikáciu 44
2.3.4. Pravidlá pre ekvivalenciu 45
2.3.5. Pravidlá pre negáciu 45
2.4. Základné logické princípy 46
2.5. Logický štvorec a všeobecné výroky 48
2.6. Pravidlá pre všeobecné výroky 51
2.7. Úlohy a cvičenia 52

Kapitola 3
Falošné argumenty

3.1. Taxonómia falošných argumentov 57
3.2. Falošné argumenty, ktoré porušujú princíp štruktúry 58
3.2.1. Chyby nekonzistentnosti 59
3.2.2. Chyba popierania antecedentu 60

3.2.3. Chyba potvrdenia konzekventu 61
3.2.4. Chyba preferovania konjunkcie 62
3.2.5. Omyl hazardného hráča 62
3.2.6. Chyba predpokladania záveru 63
3.3. Falošné argumenty, ktoré porušujú princíp relevantnosti 65
3.3.1. Argumenty ad hominem 66
3.3.2. Fackovací panák 67
3.3.3. Dovolávanie sa falošnej autority, tradície a emócií 68
3.3.4. Zbožné želanie 69
3.4. Falošné argumenty, ktoré porušujú princíp prijateľnosti 70
3.4.1. Falošné sorités argumenty 70
3.4.2. Falošné kĺzavé argumenty 72
3.4.3. Argumentačná chyba ekvivokácie 74
3.4.4. Falošná dilema 75
3.5. Falošné argumenty, ktoré porušujú princíp dostatočnosti 76
3.5.1. Nedostatočná vzorka 76
3.5.2. Nereprezentatívna vzorka 77
3.5.3. Dôvodenie neznalosťou 77
3.5.4. Zámena nutnej podmienky za postačujúcu podmienku 77
3.5.5. Chyba vyvodenia príčinnosti z následnosti 78
3.5.6. Zanedbanie spoločnej príčiny 78
3.6. Úlohy a cvičenia 79

Kapitola 4
Argumentácia v písaní

4.1. Akú štruktúru a cieľ má mať odborný text 85
4.2. Ako napísať úvod a záver 87
4.3. Ako objasniť kľúčové pojmy 91
4.3.1. Definície 91
4.3.2. Rozlíšenia 93
4.3.3. Analýza 94
4.4. Ako nastoliť problém a získať si čitateľa 96
4.5. Ako vyvrátiť, obhájiť alebo zrevidovať hlavnú tézu 98
4.5.1. Ako uviesť protipríklad k téze alebo argumentu 99
4.5.2. Ako ukázať, že téza je absurdná 101
4.5.3. Ako obhájiť zrevidovanú tézu 104
4.6. Úlohy a cvičenia 106

Kapitola 5
Argumentácia v diskusii

5.1. Podoby diskusie a princípy kritickej diskusie 111
5.2. Spor ako podmienka kritickej diskusie 113
5.3. Príprava argumentácie 117
5.3.1. Analýza téz diskusie 118
5.3.2. Poznanie aktuálneho stavu diskusie 118
5.3.3. Stanovisko a argumentačná stratégia 119
5.3.4. Základné štruktúry argumentov v diskusii 120
5.4. Príprava prezentácie 123
5.4.1. Štylistické faktory 124
5.4.2. Rétorické faktory 125
5.5. Zhodnotenie diskusie 126
5.6. Úlohy a cvičenia 128

Vecný register 131

Literatúra 135

Úvod

Od študentov vysokých škôl sa očakáva jasné a kritické uvažovanie, ktoré preukážu v seminárnych a záverečných prácach či v diskusiách počas výučby. Niektorí z nás majú schopnosť kritického uvažovania, takpovediac, vrodenú. Bez prípravy dokážu zaujať jasné, logicky správne a zároveň presvedčivé postoje. Ak aj nedisponujete touto schopnosťou, ešte stále máte predpoklad sa ju naučiť. Každý z nás, najmä vďaka jazyku, pomocou ktorého komunikujeme, získal základy racionality a logiky, ktoré stačí len rozvíjať a precvičovať. Cieľom tejto učebnice je precvičovanie a rozvíjanie kritického myslenia pomocou základných vedomostí a množstva príkladov, cvičení a úloh. Prvé tri kapitoly sú skôr teoretického charakteru. Ich cieľom je orientácia v základnej terminológii a pojmoch, akými sú napr. pojem argument a jeho štruktúra, a naučiť čitateľa rozlišovať deduktívne platné argumenty od neplatných a zároveň spoznať základné techniky, pomocou ktorých sa argumenty rekonštruujú a vylepšujú. Toto je stručný obsah prvej kapitoly. Druhá kapitola ponúkne logické minimum, ktoré je potrebné na zvládnutie argumentácie v písaní a v diskusii. Na druhú kapitolu nadväzuje tretia, ktorá vyberá a zároveň vysvetľuje najbežnejšie argumentačné chyby, ktorých sa v komunikačných situáciách dopúšťame. Je ich pomerne dosť, no ich zaradenie do štyroch skupín je jednoduché a čitateľ si ho ľahko zapamätá. Delenie vychádza zo štyroch aspektov ideálneho argumentu, ktoré falošné argumenty nedodržiavajú.

Posledné dve kapitoly sú zamerané na praktické využitie argumentácie v písaní a v diskusii, presnejšie v akademickom písaní a v akademickej diskusii. Na vysokej škole musia obe činnosti dodržiavať akademické štandardy, napr. pri práci s odbornou literatúrou alebo pri vyjadrovaní a formulovaní myšlienok a úvah. Výklad sa týka takmer všetkých aspektov písania odborných textov – od písania úvodu, hlavnej časti eseje až po formuláciu záverov. Čitateľ sa rovnako dozvie o stratégiách a technikách, pomocou ktorých by mal posunúť svoj písomný prejav na kvalitatívne vyššiu úroveň. Precízne naplánované a realizované diskusie nemajú v našom akademickom prostredí dlhodobú tradíciu, čo je jedným z dôvodov zaradenia tejto témy do štruktúry učebnice. Posledná kapitola prevedie čitateľa jednotlivými fázami akademickej diskusie – od prípravnej fázy až po jej úspešné zavŕšenie. Každá fáza je spojená s konkrétnymi úlohami, o ktorých keď diskutujúci vopred vedia, dokážu sa na ne pripraviť a diskusiu na požadovanej úrovni zvládnuť.

Učebnica je kolektívnym dielom troch autorov z Katedry filozofie Filozofickej fakulty na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Prvé dve kapitoly vypracoval Martin Schmidt, tretiu a štvrtú Miloš Taliga a poslednú, piatu, Michal Šedík. Podnetom na jej napísanie je výučba viacerých predmetov na Filozofickej fakulte UMB v Banskej Bystrici, ktoré sa orientujú na rôzne aspekty súvisiace s kritickým myslením, písaním a diskutovaním, no ktorým chýbala vhodná učebná pomôcka. Učebnicu dopĺňa internetová stránka, na ktorej nájde záujemca základné informácie z oblasti argumentácie a kritického myslenia, ale najmä úlohy a cvičenia, ktoré si dokáže sám skontrolovať. Odkaz na ňu sa nachádza na internetovej stránke Katedry filozofie FF UMB v Banskej Bystrici.

Učebnica by nevznikla bez finančnej podpory v rámci grantu KEGA 010UMB-4/2016 od Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry Ministerstva školstva Slovenskej republiky. Poďakovanie patrí aj recenzentom učebnice Dr. Tomášovi Čanovi a Dr. Filipovi Tvrdému, ktorých pripomienky a návrhy podnietili autorov, aby prepracovali a doplnili viaceré časti prvej verzie textu.

autori

Kapitola 1
Argumenty, argumentácia a kritické myslenie

1. Argumenty, argumentácia a kritické myslenie

Cieľom prvej kapitoly je predstaviť základné pojmy a termíny, pomocou ktorých budeme prenikať do problematiky argumentov a argumentácie. Hoci všetky argumenty obsahujú záver a tvrdenia, ktoré záver zdôvodňujú (premisy), ich štruktúra a obsah nie sú jednotné. Preto sa zrodila ich klasifikácia, ktorej musíme taktiež rozumieť, aby sme dokázali argumenty v texte alebo hovorenom slove identifikovať, vyhodnocovať, prípadne rekonštruovať alebo vylepšiť. Aj tieto činnosti si v prvej kapitole stručne uvedieme a vysvetlíme na príkladoch. Začneme však širším kontextom, do ktorého argumentácia prirodzene patrí, a tým je kritické myslenie.

1.1. Kritické myslenie

Sme spoločenské bytosti a neodmysliteľnou súčasťou spoločenského života je aj komunikácia. Tá má mnoho podôb a funkcií. Nás budú zaujímať najmä komunikačné situácie, v ktorých zdôvodňujeme naše činy, myšlienky alebo rozhodnutia v podobe písaného alebo vysloveného textu. Niekedy uvažujeme a rozhodujeme o bežných, každodenných situáciách, napríklad keď premýšľame, či pôjdeme cez víkend navštíviť rodičov alebo uprednostníme sledovanie športového podujatia. Často však prichádzame s rozhodnutiami, ktoré sa týkajú podstatných, závažných skutočností. Predstavte si, že dostanete finančne zaujímavú pracovnú ponuku od potravinárskej firmy, o ktorej však z médií viete, že vlastní veľkofarmy, ktoré porušujú zákony a so zvieratami zaobchádzajú aj kruto. A vtedy začnete uvažovať, či ponuku prijať alebo odmietnuť, chcete sa predsa dobre rozhodnúť a neurobiť chybu. Niekto vám povie, že zvieratá na veľkofarmách vás nemusia zaujímať, veď sú tu len kvôli mäsu, a ich utrpenie, v porovnaní s ľudským, nie je ničím. V literatúre sa však dočítate aj opačný názor, podľa ktorého je bolesť zvierat podobná ľudskej, a že ich zbytočné trápenie je nemorálne. A ste na pochybách, veď prijať prácu vo firme, ktorá akceptuje nemorálne praktiky, by znamenalo, že aj vy ako budúci zamestnanec budete súčasťou nemorálnych praktík. Ako sa rozhodnúť? Máte dve možnosti, ale ktorá je lepšia? Ako to zistíte? A dá sa to vôbec?

Už kladením otázok kráčate smerom ku kritickému mysleniu, lebo len nekritická myseľ nekladie otázky a nehľadá odpovede. Ak pred vami stojí vážna voľba, nemôžete k nej pristupovať nepripravený, lebo spoliehanie sa na šťastie alebo intuíciu by vás mohlo poškodiť. Ste predsa rozumne uvažujúca bytosť a vaše rozhodnutia, konanie a myšlienky musia mať *dobré* dôvody. Schopnosť analyzovať a kriticky posudzovať, vyhodnotiť alternatívy a prísť k rozhodnutiu – to sú prejavy kritického myslenia. Kritické myslenie je schopnosťou, ktorá má mnoho foriem, prejavov a prvkov. Jeho pojem nie je ľahké definovať, a preto považujte nasledujúcu charakteristiku len za približnú, za niečo, čím sa náš výklad len začína:

> **Kritické myslenie** spočíva v schopnosti analyzovať, kritizovať a obhajovať myšlienky a tak dôjsť k faktuálnym alebo hodnotiacim záverom. (Freeley – Steinberg, 2009, s. 2)

Charakteristika má dve časti, v druhej sa hovorí o faktuálnych a hodnotiacich záveroch. Ich sme sa dotkli v predchádzajúcich riadkoch: chceme vedieť, či je prijatie ponuky zo strany pochybnej potravinárskej firmy *dobré* alebo *zlé* (hodnotiaci záver), alebo či je utrpenie zvierat porovnateľné s ľudským (faktuálny záver). Na základe dosiahnutých záverov tvoríme naše postoje, rozhodnutia a činy. Zmienka o faktuálnych záveroch však môže navodiť dojem, že na analýzu, obhajobu alebo kritiku myšlienok potrebujeme vedecké postupy, veď najspoľahlivejším

zdrojom faktuálnych poznatkov je predsa veda. Takto by sme kritické myslenie neadekvátne zúžili na vedecké. Kritické myslenie *predchádza* špecifickým formám a postupom získavania poznatkov, ako ich poznáme z prírodných, technických, spoločenských alebo humanitných vied. Tieto vedy princípy kritického myslenia akceptujú a niečo podobné by malo platiť aj v bežnom živote. V čom spočíva obsah kritického myslenia? Aké sú jeho ciele?

> **Kriticky uvažujeme**, ak (i) jasne formulujeme relevantné otázky a problémy, (ii) vyhodnocujeme, interpretujeme a overujeme informácie, ktoré vedú k riešeniu otázok a problémov, a (iii) nachádzame riešenia v rámci viacerých systémov uvažovania, ktorých predpokladom, princípom a dôsledkom rozumieme. (Freeley – Steinberg, 2009, s. 3)

Vráťme sa k nášmu príkladu s pracovnou ponukou. Relevantnú otázku sme už sformulovali: Prijať alebo odmietnuť pracovnú ponuku? Aby sme sa rozhodli správne, potrebujeme mať informácie. V tomto prípade siahajú od analýzy osobnej finančnej situácie až po zaobchádzanie so zvieratami v konkrétnej veľkofarme patriacej potenciálnemu zamestnávateľovi. Nie každá informácia má rovnakú váhu, potrebujeme vybrať len tie podstatné. Určite nás bude zaujímať, ako firma prepravuje zvieratá, nepodstatný bude napr. údaj o priemernom veku vodičov prepravných prostriedkov. Výber relevantných údajov by nemal byť v kontexte nášho príkladu náročný, no nastúpia aj komplikovanejšie otázky. Ak naozaj zistíme, že zvieratá pri preprave a chove trpia a že aj ich usmrcovanie nie je bezbolestné, znamená to, že sa máme vzdať šance na prvé zamestnanie? Nevykúpi môj pocit šťastia založený na dobrom živote, ktorý mi umožní príjem od budúceho zamestnávateľa, bolesť spôsobenú zvieratám? V tomto momente sa dostávame k našej schopnosti uvažovať v rámci rôznych systémov, teórií a skúseností. Odpoveď na túto otázku môžeme hľadať v ekonomických teóriách, politických, filozofických, ba aj náboženských. Relevantné budú informácie z biológie, psychológie a pod. Bude len na vás a na vašom kritickom a analytickom myslení, čo si z tohto množstva vysvetlení a zdôvodnení vyberiete a ako sa nakoniec rozhodnete. Odpovede na túto konkrétnu dilemu hľadať nebudeme, nás na nej zaujímajú len mechanizmy prechodu od formulácie problému k rozhodnutiu. Snáď každý jeden krok smerujúci od formulácie problému k riešeniu musí byť patrične zdôvodnený a v tomto zmysle sa začína objavovať argumentácia a jej miesto v rámci kritického myslenia. Je problém, ktorý som sa rozhodol riešiť, naozaj skutočný, nie je to len zdanlivý problém (zdôvodnenie relevancie problému)? Prečo som si vybral práve tieto informácie a iné nepoužil (zdôvodnenie kritérií výberu)? Prečo som informácie interpretoval podľa tejto koncepcie a nie inej (zdôvodnenie teoretického rámca interpretácie)? Interpretoval som informácie v súlade so zvolenou koncepciou (zdôvodnenie formálnej správnosti interpretácie)? Naozaj mnou interpretované skutočnosti potvrdzujú správnosť rozhodnutia (zdôvodnenie súladu medzi interpretáciou a rozhodnutím)? Odpovede na tieto a podobné otázky sú typické pre argumentáciu. Argumentácia sa nepýta na fakty, ale hľadá dôvody: nekladie si otázku „Čo?“, ale otázku „Prečo?“

1.2. Argumenty a argumentácia

Autori Bowel a Kemp sa pri charakterizovaní argumentácie odvolávajú na skutočnosti, ktoré ju odlišujú od rétoriky:

„... pokus presvedčiť niekoho pomocou argumentu je pokusom predložiť dôvody, prečo nejakému tvrdeniu veriť, prečo si niečo želať alebo prečo niečo urobiť. Argument sa odvoláva na

vaše kritické schopnosti, na váš rozum. Rétorika, na strane druhej, sa skôr spolieha na silu konkrétnych slov a verbálnych techník ovplyvniť vaše presvedčenia, túžby a činy, odvolávajúc sa na vaše túžby, strach a iné pocity.“ (Bowell – Kemp, 2002, s. 6)

Na viaceré rétorické triky poukážeme v tretej kapitole, v tejto podkapitole sa zameriame na definíciu pojmu argument, neskôr na pojem argumentácia a na hranice jeho použitia. Druhy argumentov sú predstavené v § 1.3.[1]

Ešte predtým, ako budeme pokračovať, je potrebné zdôrazniť kontext, v ktorom teraz o rétorike uvažujeme. Rétoriku odmietame v argumentácii, no nijako nespochybňujeme jej použitie v iných komunikačných situáciách. Napríklad v § 4.4. budeme hovoriť o spôsoboch, ako vhodnou formuláciou problému získať čitateľa, čo je jednou z rétorických schopností, ktorú môžeme a niekedy aj musíme v komunikácii používať. Vráťme sa však k argumentom. Definície pojmu argument sa v literatúre rôznia, no ani jedna z nich nemôže vynechať zmienku o premisách a závere (Bowell – Kemp, 2002, s. 9; Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 3):

> **Argument** je sériou výrokov (ktoré sa nazývajú „premisy“), ktorých úlohou je zdôvodniť nejaké iné tvrdenie (ktoré sa nazýva „záver“).

Definíciu doplníme vysvetlením, že výroky sú oznamovacie vety, ktorých obsah môže byť dvojakej povahy: faktuálny alebo normatívny. Začnime oznamovacími vetami s faktuálnym obsahom. Pre tento druh viet je príznačné, že sú nositeľmi informácií – niečoho, čo môže byť buď pravdivé, alebo nepravdivé. Ak sa faktuálny obsah výroku zhoduje so skutočnosťou, potom je výrok pravdivý, v opačnom prípade je nepravdivý (Bowell – Kemp, 2002, s. 9). Pre názornosť uvedieme príklad troch výrokov, pomocou ktorých utvoríme dva rozdielne argumenty:

> Ak prší, ulice sú mokré.
> Teraz prší.
> Ulice sú teraz mokré.

Faktuálnym obsahom posledného výroku je skutočnosť, že ulice sú mokré. Ak je tomu tak, ak sú ulice momentálne naozaj mokré, potom je dané tvrdenie pravdivé; ak však zhoda faktuálneho obsahu výroku s realitou nenastala, výrok je nepravdivý. Definícia argumentu hovorí o rozdelení a zoradení výrokov do takej podoby, aby jedna skupina výrokov (premís) zdôvodňovala záver. Uvažujme o tomto rozdelení:

(A1) 1. Ak teraz prší, ulice sú mokré.
2. Teraz prší.
Preto:
3. Ulice sú mokré.

Výroky 1 a 2 sú premisami, ktoré zdôvodňujú záver 3. V prípade (A1) je zdôvodnenie v poriadku, keďže si nevieme predstaviť situáciu, aby boli premisy pravdivé a záver nepravdivý.

1 Odkazy typu „§ 1.3.“, v ktorých sa vyskytuje znak „§“, sú odkazmi na kapitoly, resp. podkapitoly tejto učebnice.

V nasledujúcej podkapitole sa dozvieme, že tento typ zdôvodnenia tvrdenia 3 sa opiera o deduktívne (logicky) platný argument, sú však aj také argumenty, ktoré platné nie sú:

(A2) 1. Ak teraz prší, ulice sú mokré.
3. Ulice sú mokré.
Preto:
2. Teraz prší.

V tomto prípade si už vieme predstaviť situáciu, keď by tvrdenia 1 a 3 boli pravdivé, no záver 2 nepravdivý. Príčinou mokrých ulíc mohlo byť napríklad polievacie auto. Premisy (A2) nezdôvodňujú záver s nevyhnutnosťou, ale len s určitou mierou *pravdepodobnosti*. Stále však ide o zdôvodnenie, hoci iného druhu ako zdôvodnenie v predošlom prípade.

Ďalší druh oznamovacích viet predstavujú normatívne tvrdenia, v ktorých nevypovedáme o tom, čo sa vo svete deje, aké fakty nastávajú, ale o tom, čo by sa malo diať, čomu by sme mali dať prednosť, čo je dobré, čo je pekné alebo, naopak, čo nikdy nesmieme robiť, alebo čo nie je pekné. S týmto typom tvrdení sa stretávame najmä v práve, etike a estetike. Aj napriek podobnej forme oznamovacie vety s faktuálnym obsahom musíme jasne odlišovať od normatívnych tvrdení, nesmie sa napr. stať, aby sme z faktuálnych výrokov odvodili normatívne. Z faktuálnych tvrdení môžeme odvodiť len faktuálne tvrdenia a z normatívnych normatívne (Damer, 2009, s. 23). Argumenty s normatívnym záverom musia obsahovať aspoň jednu všeobecnú normatívnu premisu, pomocou ktorej odvodíme normatívne tvrdenie týkajúce sa konkrétnej veci. Napríklad v právnych argumentoch sa odvoláme na zákony, pomocou ktorých odvodíme tvrdenia týkajúce sa konkrétneho konania (Damer, 2009, s. 25). Dávanie úplatku je v našom právnom systéme trestným činom (premisa v podobe všeobecného normatívneho tvrdenia), takže ak niekto úplatok dal (premisa v podobe faktuálneho tvrdenia), dopustil sa trestného činu (záver v podobe konkrétneho normatívneho tvrdenia). Všeobecné normatívne tvrdenia bývajú predmetom nesúhlasu a kontroverzií, a preto im musíme venovať patričnú pozornosť. V prvom rade sa musíme vzdať snahy dokázať, že sú pravdivé, keďže niet žiadnych skutočností, vďaka ktorým by tieto tvrdenia nadobúdali jednu z dvoch pravdivostných hodnôt „pravda“ alebo „nepravda“. To platí len o výrokoch s faktuálnym obsahom. V prípade normatívnych tvrdení je potrebné nahradiť pojem pravdivosti pojmom prijateľnosti, ktorého obsah je vysvetlený v § 1.4., a preto sa ním nebudeme teraz zaoberať.

Na základe uvedených skutočností doplňme definíciu pojmu argument týmito charakteristikami:

- Argument je sériou výrokov.
- Výroky sú oznamovacie vety s faktuálnym alebo normatívnym obsahom.
- V argumente sú výroky rozdelené na premisy a na záver.
- Cieľom argumentu je pomocou premís zdôvodniť záver.

Do detailnejšej analýzy pojmu argument sa nebudeme púšťať, tá je predmetom podkapitoly § 1.3. Teraz nás bude zaujímať funkcia a hranice argumentácie. **Kedy argumentovať?** Niekedy majú argumenty praktické dôsledky, príkladom je úvaha z predošlej podkapitoly o pracovnej ponuke zo strany kontroverznej potravinárskej firmy. Na základe kritického uvažovania a argumentácie si vyberieme jednu z dvoch alternatív a pracovnú ponuku tak buď prijmeme,

alebo odmietneme. No alternatívy nie sú často čiernobiele, každá z nich ma svoje pozitíva a aj negatíva a ako racionálna bytosť si vyberiem tú, ktorá je *lepšie* zdôvodniteľná, obhájiteľná. Inokedy argumentujeme preto, aby naše názory boli riadne zdôvodnené, hoci z nich priame dôsledky pre konanie alebo rozhodovanie nevyplývajú, napr. keď vysvetlíme, prečo je jeden filmový hrdina odvážnejší ako druhý. **Kedy neargumentovať?** Jestvujú aj také vysvetlenia, v ktorých má argumentácia limitované možnosti. Na mysli máme najmä **objavovanie nových skutočností pomocou pozorovania a experimentu a vyjadrenia osobných názorov a preferencií**. Začnime osobnými názormi a preferenciami, ktoré vyjadrujeme výrokmi typu „Tento obraz sa mi páči." alebo „Milujem čokoládu.". V ich prípade sa vyjadrujú preferencie, ktoré sú založené na rýdzo osobných dôvodoch: jeden osobný názor sa *vysvetľuje* iným, no vysvetľovanie nie je zdôvodnením (Fahnestock – Secor, 1990, s. 17). Navyše, niektoré osobné preferencie sú s nami natoľko spojené (napr. náboženská viera), že tvoria našu osobnosť, naše súkromie, ktoré nám nikto nemôže bezdôvodne narúšať alebo ho kritizovať. To však neznamená, že osobné presvedčenia sú tabu, veď je aj v našom záujme, aby boli správne a prijateľné. Preto môžu byť predmetom zdôvodňovania, no to musí byť vedené citlivo, nesmie byť urážajúce a malo by byť vedené až po súhlase dotknutých osôb. Požiadavka argumentatívneho zdôvodňovania by v tomto kontexte pôsobila nenáležite. Avšak vyjadrenia začínajúce slovným spojeniami „mám rád", „myslím si" a pod. nemusia automaticky reprezentovať výroky, ktoré nepodliehajú argumentácii. V mnohých prípadoch je ich možné zmeniť do podoby, ktorá argumentáciu pripúšťa (Fahnestock – Secor, 1990, s. 19). Príkladom je tvrdenie „Verím, že demokracia nie je správne usporiadanie spoločnosti.". Je takmer isté, že pri obhajobe tohto tvrdenia by sa neuvádzali výlučne osobné názory, a to najmä vtedy, ak by bola obhajoba verejná. Okrem osobných pocitov, presvedčení a názorov by museli kritici demokracie uviesť aj vecné, neosobné dôvody, inak by ich zdôvodnenie nebolo presvedčivé. Mohli by uviesť jeden z tradičných a najstarších dôvodov proti demokracii, podľa ktorého má v demokracii každý hlas vo voľbách rovnakú váhu napriek tomu, že rozdiely medzi voličmi (napr. vo vzdelaní) sú veľké. A to je už dôvod, ktorý je možné podrobiť patričnej analýze.

Argumentácia stráca opodstatnenie aj v prípade objavovania nových faktov a skutočností, ktorých zdrojom sú pozorovanie a experiment (Fahnestock – Secor, 1990, s. 13). Pomocou argumentácie napr. nezistíme, akou rýchlosťou sa zvuk šíri vo vzduchu. Aby sme túto hodnotu získali, musel sa v minulosti vykonať experiment, ktorého výsledky sa postupne overovali, až sa zistená hodnota 340 m/s stala akceptovaným faktom. Pri zdôvodnení fyzikálnych záverov sa však s postupmi korektnej argumentácie stretneme, keďže vedecké vysvetlenie je založené na poznaní všeobecných princípov a zákonov a ich aplikácii na konkrétnu situáciu, ktorá musí byť logicky správna. Vidíme, že **argumentácia sa pohybuje medzi dvoma pólmi: na jednej strane sú to objektívne skutočnosti založené na pozorovaní a experimentoch, na strane druhej súkromné, osobné pocity a názory**. Pre úplnosť treba dodať, že ani územie medzi dvoma pólmi negarantuje *úspešnú* argumentáciu. Hoci sa nesporíme o fakty alebo osobné pocity, niekedy máme s diskutérom natoľko odlišné postoje, že argumentácia možná nie je. Argumentujúce strany sa musia zhodovať v prípade základných pojmov, kategórií a faktov, mnohé ich premisy môžu byť dokonca totožné, a predsa nemusia akceptovať rovnaké závery. Inak povedané, **sporiace strany si musia rozumieť, hoci nemusia navzájom súhlasiť**. Predstavte si, že sa s otázkou ohľadne pracovnej ponuky obrátite na človeka, ktorý zvieratám upiera akékoľvek postavenie v otázkach morálky a etiky. Pre takéhoto človeka je vaša dilema vo vzťahu k pracovnej ponuke pseudodilemou založenou na zdanlivom probléme. S takýmto človekom nebudete môcť viesť plodnú diskusiu o tom, či váš pocit šťastia plynúci z finančne

zabezpečeného života vyváži negatívne pocity zvierat na veľkofarme. Pre tohto človeka tu nie je čo zdôvodňovať, všetko je zrejmé.

V úvode sme stotožnili argumentáciu so zdôvodňovaním, čím sme však pojem argumentácie uchopili príliš široko. V predchádzajúcich riadkoch sme zistili, že ho musíme zúžiť, lebo nie každé zdôvodnenie má automaticky podobu argumentu. **Argumentácia má miesto predovšetkým vtedy, ak chceme obhájiť z množstva viacerých možných riešení** (myšlienok, rozhodnutí, postojov a pod.) **to, ktoré je v porovnaní s ostatnými najlepšie**. Ani jedna z možností nie je úplne zlá alebo úplne dobrá, pričom v argumentácii musíme tieto skutočnosti starostlivo preskúmať a zvážiť. Ak je však medzi alternatívami len jedno správne riešenie (ako napr. v matematike), mali by sme ho objaviť a spor bude navždy vyriešený. V tomto prípade nie je argumentácia rozhodujúca. Rovnako nám nepomôže ani v prípade, ak zdôvodnenie nezakladáme na intersubjektívnych základoch, ako je to pri našich osobných názoroch a presvedčeniach.

1.3. Druhy argumentov

K lepšiemu pochopeniu argumentov prispieva aj ich delenie na rôzne druhy. Základné delenie vychádza z možností pravdivosti alebo nepravdivosti premís a záverov, na základe ktorých delíme argumenty na deduktívne platné a na induktívne, pričom v oboch prípadoch určíme, kedy sú správne a za akých okolností sú aj presvedčivé. Argumentačné stratégie a argumentačná taktika, napr. v akademickom písaní alebo v akademickej diskusii, často ovplyvňujú spôsob, ako sú v argumente premisy so záverom usporiadané. Aj podľa tohto môžeme hovoriť o rôznych druhoch argumentov, no tejto témy sa dotkneme až v kontexte akademickej diskusie v § 5.3.4.

1.3.1. Deduktívne platné argumenty

Deduktívna platnosť je založená na vzťahu logického vyplývania medzi premisami a záverom:

> **Argument** je deduktívne platný, ak záver logicky vyplýva z premís, čo nastáva vtedy a len vtedy, ak je v prípade pravdivosti premís pravdivý aj záver.

V argumente (A1) pravdivosť premís 1 a 2 garantovala pravdivosť záveru 3. Treba však zdôrazniť, že táto garancia nemôže byť náhodnou, ale *nevyhnutnou* (Zouhar, 2008, s. 16). Nejde o zhodu okolností, že ak sú pravdivé výroky 1 (Ak teraz prší, ulice sú mokré.) a 2 (Teraz prší.), tak tvrdenie 3 (Ulice sú mokré.) je náhodne pravdivé. Tvrdenie 3 je pravdivé *nevyhnutne*, je principiálne nemožné, aby pri pravdivosti 1 a 2 bolo 3 nepravdivé, inak by medzi premisami a záverom nenastal vzťah logického, deduktívneho vyplývania.[2] Vráťme sa k argumentu (A2), v ktorom boli premisami výroky 1, 3 a záverom výrok 2. Vieme si predstaviť situáciu, že všetky tri výroky v takto usporiadanom argumente sú súčasne pravdivé, no na rozdiel od (A1) je táto pravdivosť len *náhodná*. Presnejšie, ak sú pravdivé premisy 1 a 3, záver 2 môže, ale aj nemusí byť pravdivý. Nie je nevyhnutné, aby boli ulice mokré, len ak prší, a v tomto zmysle musíme predchádzajúcu definíciu platného argumentu upraviť:

> **Argument je deduktívne platný**, ak záver logicky vyplýva z premís, čo nastáva vtedy a len vtedy, ak je v prípade pravdivosti premís nevyhnutne pravdivý aj záver.

2 Pojmy logického a deduktívneho vyplývania budeme považovať za synonymné.

Príklad s ulicami a dažďom však môže v čitateľovi vyvolať dojem, že výraz „nevyhnutne" znamená niečo ako „fyzikálne nevyhnutne" – niečo vynútené zákonmi prírody. Tento výraz je však potrebné chápať ako logickú nevyhnutnosť. Logické vyplývanie nie je založené na kauzálnej (príčinnej) nevyhnutnosti niektorých prírodných procesov, ale na platnosti foriem argumentov. Bez ohľadu na vecné súvislosti do logicky platnej formy môžeme dosadiť akýkoľvek obsah a vieme, že záver bude deduktívne vyplývať z premís.[3] Majme jeden z takýchto príkladov:

(A3) 1. Ak teraz vonku prší, tak bývam v Banskej Bystrici.
2. Teraz vonku prší.
Preto:
3. Bývam v Banskej Bystrici.

Argument (A3) vznikol dosadením do tej istej formy ako argument (A1) a keďže ide o logicky platnú formu, aj argument (A3) je deduktívne platný – z pravdivosti premís 1 a 2 vyplýva pravdivosť záveru 3. Vzťah vyplývania nastal napriek tomu, že medzi aktuálnym počasím a miestom môjho bydliska niet žiadnych vecných väzieb.

Ak medzi premisami a záverom nie je vzťah logického vyplývania, argument nie je deduktívne platný. Aj deduktívne neplatné argumenty však môžu zohrať významnú úlohu pri zdôvodňovaní a argumentácii, musia však spĺňať určité kritériá. Tie budú vysvetlené v podkapitole o induktívnych argumentoch (§ 1.3.2.), teraz sa im venovať nebudeme. Definícia logického vyplývania a platnosti sa opierala o pojem pravdivosti: logické vyplývanie sme charakterizovali ako vzťah medzi pravdivosťou premís a pravdivosťou záveru. V deduktívne platnom argumente nie je možné, aby boli premisy pravdivé a záver nepravdivý, no v neplatnom argumente to možné je. Čitateľ zrejme postrehol, že v doterajších argumentoch sme k pravdivosti premís pristupovali veľmi špecificky – predpokladali sme ju, nijako sme ju nezisťovali. Vzťah vyplývania je logickým vzťahom, no logiku nezaujíma aktuálny stav počasia, stav ciest alebo miesto vášho aktuálneho bydliska. Logika zisťuje, či za *predpokladu* pravdivosti premís je záver nevyhnutne (logicky) pravdivý. Ak áno, argument je deduktívne platný. Úlohou logiky je rozdeliť argumenty na deduktívne platné a deduktívne neplatné, takže skúma formy argumentov (viac v § 2.1.), nie ich obsah, hoci v praktickom používaní obsah a aj pravdivosť hrajú významnú úlohu. Aby sme niekoho o našom rozhodnutí presvedčili, nestačí, aby bol argument len deduktívne platný. Ak sa totiž striktne pridržíme definície platnosti, potom deduktívne platné argumenty pripúšťajú aj také možnosti, ktoré sú z pohľadu zdôvodňovania problematické. Ak vylúčime možnosť, že

(i) premisy sú pravdivé a záver nepravdivý, keďže je v rozpore s pojmom logického vyplývania, potom nám ostáva niekoľko ďalších kombinácií (Zouhar, 2008, s. 17):
(ii) všetky premisy sú (momentálne) pravdivé a rovnako je (momentálne) pravdivý aj záver,
(iii) niektoré alebo aj všetky premisy sú (momentálne) nepravdivé a záver je (momentálne) pravdivý,
(iv) niektoré alebo aj všetky premisy sú (momentálne) nepravdivé a záver je (momentálne) nepravdivý.

3 K platnosti foriem argumentov sa vrátime v kontexte logických foriem výrokov a základných odvodzovacích pravidiel (§ 2.2. – 2.5.).

Predpokladajme, že teraz neprší a ulice sú suché. Za týchto okolností je argument (A1) príkladom (iv), ak by nepršalo, ale ulice pokropilo polievacie auto, išlo by o prípad (iii). Tieto možnosti sú však v argumentácii nepresvedčivé, prirodzene nás zaujíma len situácia (ii), ktorá sa v literatúre stotožňuje s tzv. správnym argumentom (Martinich, 2005, s. 18)[4]:

Deduktívne platný argument je správny vtedy a len vtedy, keď sú jeho premisy pravdivé.

Zmienka o pravdivosti záveru by bola zbytočná: ak je argument platný a premisy sú pravdivé, záver argumentu je nevyhnutne pravdivý. Tento typ argumentu spolu so silnými induktívnymi argumentmi (§ 1.3.2.) sú v argumentácii rozhodujúce. Predstavte si obhajobu morálnosti trestu smrti (záver) pomocou platného argumentu, ktorého jedna alebo aj všetky premisy by boli aktuálne nepravdivé. Takýto argument by bol pochybný a neakceptovateľný, naopak, platný argument s pravdivými premisami a nevyhnutne pravdivým záverom, ktorý z takýchto premís vyplýva, by bol priam ideálom argumentatívneho zdôvodnenia. V argumentácii však môže zlyhať aj správny argument, a to v prípade, ak jeho obsah a štruktúra nie sú zrejmé. Sčasti ide o psychologický aspekt argumentácie, ktorý je podmienený cieľovou skupinou, pre ktorú sme argument pripravili: argument má komplikovanejšiu formu, ktorú nemusí cieľová skupina pochopiť (nedokáže napr. rozhodnúť, či je argument platný) alebo si nedokáže poradiť s pravdivosťou premís (v prípade platného argumentu nedokáže cieľová skupina rozhodnúť, či je argument aj správny). V tomto zmysle je potrebné formu a obsah argumentu prispôsobiť tak, aby bol vzhľadom na konkrétnu cieľovú skupinu považovaný za presvedčivý:

Deduktívne platný argument je presvedčivý vtedy a len vtedy, keď jeho cieľová skupina rozumie, že je správny.

Situácia však nie je až taká jednoduchá, ako by sa mohlo zdať. Jestvujú príklady správnych a na prvý pohľad aj jednoduchých argumentov, ktoré však nie sú presvedčivé. Nie sú presvedčivé preto, lebo ich správnosť nie je zrejmá. Situáciu nám ozrejmí takáto dvojica argumentov (Martinich, 2005, s. 32):

(A4) 1. Buď Boh existuje, alebo prvého júna je Deň nezávislosti USA.
2. Prvého júna nie je Deň nezávislosti USA.
Preto:
3. Boh existuje.

(A5) 1. Buď Boh neexistuje, alebo prvého júna je Deň nezávislosti USA.
2. Prvého júna nie je Deň nezávislosti USA.
Preto:
4. Boh neexistuje.

4 Z anglického jazyka pochádza trojica termínov, pomocou ktorých argumenty klasifikujeme, no v slovenskom jazyku nemáme ich ustálené ekvivalenty. Hovoríme o výrazoch „valid argument", „sound argument" a „cogent argument", ktoré sa v našej literatúre prekladajú rôznymi spôsobmi. V tejto učebnici prekladáme „valid argument" ako „deduktívne platný argument", „sound argument" je „správny argument" a „cogent argument" neskôr preložíme ako „presvedčivý argument".

Oba argumenty sú platné, jeden z nich je nevyhnutne aj správny, no nevieme rozhodnúť ktorý, čo znamená, že ani jeden z nich nie je presvedčivý. Jeden z nich je nevyhnutne správny, lebo sa odlišujú len v prípade pravdivosti tvrdenia „Boh existuje.“. V prvom argumente sa toto tvrdenie považuje za pravdivé, v druhom za nepravdivé, pričom podľa princípu vylúčenia tretieho (§ 2.4.) tretia možnosť nejestvuje. To znamená, že len jedno tvrdenie z tejto dvojice je pravdivé a táto skutočnosť následne rozhodne, ktorý z argumentov (A4) a (A5) je správny. Ktorý to je? Súvetie v prvej premise (A4) a (A5) je pravdivé vtedy a len vtedy, keď je pravdivý aspoň jeden čiastkový výrok, ktorý sa v ňom vyskytuje. Podľa druhej premisy v oboch argumentoch je čiastkový výrok „Prvého júna je Deň nezávislosti USA.“ nepravdivý, a preto sa v oboch prípadoch predpokladá pravdivosť vždy prvého výroku v súvetí v prvej premise – v jednom prípade tvrdenia „Boh existuje.“, v druhom „Boh neexistuje.“. Tvrdenia o existencii a neexistencii Boha sú však problematické. Ak sa zameriame výlučne na argumentáciu a odhliadneme od našich osobných presvedčení, potom nevieme rozhodnúť, či je pravdivá prvá premisa v prvom alebo v druhom prípade, t. j. či Boh existuje, alebo neexistuje. Ak existuje, potom je správny prvý argument, ak neexistuje, potom je správny druhý argument. To však nie je z obsahu prvých premís oboch argumentov zrejmé (otázka existencie Boha je veľmi zložitá), a tak nevieme posúdiť, ktorý z argumentov je správny (hoci jeden z nich správny určite je), čo dokazuje, že ani jeden z argumentov nie je presvedčivý.

Na splnení kritéria presvedčivého argumentu je však možné popracovať. Stačí cieľovej skupine ozrejmiť niektoré skutočnosti (obsah premís), prípadne, ak si to situácia vyžaduje, štruktúru argumentu zjednodušiť. Možno je náš príklad argumentov obsahujúcich výroky o existencii Boha kontroverzný, možno naozaj existujú argumenty, ktorých obsah nevieme principiálne posúdiť, a tak sú, z pohľadu argumentácie, diskutabilné. A možno nimi prekračujeme hranice argumentácie, veď existencia Boha je postulátom viery a v jej prípade sú argumentatívne postupy nepostačujúce. Nech je to už v tomto prípade akokoľvek, prvý a aj druhý argument obsahujú ďalšiu chybu, ktorej by sa dobré argumenty nemali dopustiť: premisy obsahujú výroky, resp. časti výrokov, ktoré so záverom vecne nesúvisia, sú irelevantné.[5] V našom prípade je to výrok o Dni nezávislosti USA, ktorý nijako s existenciou Boha nesúvisí. Takýto typ argumentu musí každá cieľová skupina odmietnuť ako zlý a na zdôvodnenie nevhodný.

1.3.2. Induktívne argumenty

Doposiaľ sme posudzovali argumenty na základe kritéria deduktívnej platnosti. Existuje však aj iné kritérium – kritérium dostatočnej induktívnej sily (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 216). Toto kritérium je použiteľné len v prípade deduktívne neplatných argumentov, v ktorých sa závery zdôvodňujú len čiastočne, s určitou mierou pravdepodobnosti, na rozdiel od platných argumentov, v ktorých záver vyplýva z premís s logickou nevyhnutnosťou. Pomocou kritéria dostatočnej induktívnej sily delíme deduktívne neplatné argumenty na tie, ktoré poskytujú dobré (hoci nie úplné) zdôvodnenie, a tie, ktoré sú slabé a v argumentácii nepoužiteľné. Prečo však v argumentácii vôbec uvažovať o deduktívne neplatných argumentoch? Prečo neostať len pri platných? Zdôvodňovanie pomocou platných argumentov je typické pre disciplíny, akými sú napr. právo, filozofia alebo teológia. Tieto a im príbuzné oblasti budujú svoje poznanie najmä na základoch deduktívneho uvažovania, a preto, prirodzene, pri zdôvodňovaní

5 V § 1.4. sa dozvieme, že takéto argumenty sú v rozpore s princípom relevancie, ktorého dodržanie je jedným z nevyhnutných atribútov ideálneho argumentu.

priorizujú deduktívnu platnosť. Oveľa častejšie sú však možnosti nášho poznania limitované a zdôvodnenia len čiastočné. Ak napríklad biológ skúma konkrétnu formu života, pracuje len s obmedzeným počtom exemplárov a na jeho základe sa pokúša poznatky zovšeobecniť aj na tie jedince, ktoré ešte nepreskúmal a ani nikdy nepreskúma. Preto sa môže ľahko stať, že niektoré zovšeobecnenia sa neskôr ukážu ako nepravdivé. Objaví sa skutočnosť (napr. vďaka novým prístrojom), ktorá vyvráti doterajšie hypotézy, a preto nesmieme zabúdať, **že induktívne zdôvodnenie je len provizórne a neúplné**. Nemôžeme ho však obísť, keďže mnohé naše poznatky sú naozaj založené na obmedzenom prístupe k informáciám, a to nehovoríme len o bežnom poznaní, ale aj o vedeckom. V nasledujúcej podkapitole sa pokúsime stanoviť kritériá, pomocou ktorých v skupine induktívnych argumentov identifikujeme také, ktorých použitie v argumentácii obstojí, v tejto podkapitole budeme pokračovať základným delením induktívnych argumentov.

Induktívne argumenty majú najčastejšie podobu buď štatistických zovšeobecnení, alebo aplikácií. V prvom prípade usudzujeme o skupine objektov (vecí, udalostí, procesov, živočíšnych druhov atď.) na základe povahy jej vzorky (konkrétneho príkladu danej veci, udalosti alebo procesu). V druhom prípade uvažujeme o konkrétnych vzorkách na základe povahy skupiny. **Štatistické zovšeobecnenia** (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2009, s. 217) vedú od výrokov o konkrétnych objektoch k všeobecným tvrdeniam; **štatistická aplikácia** smeruje od všeobecných tvrdení k tvrdeniam o konkrétnych vzorkách (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2009, s. 225), pričom všeobecné výroky nie sú kategorickej povahy. Začneme zovšeobecneniami. Majme takúto dvojicu argumentov:

(A6) 1. Žiadny amatérsky cyklista neberie doping.
2. X je amatérsky cyklista.
Preto:
3. X doping neberie.

(A7) 1. Ján je amatérsky cyklista a doping neberie.
2. Petra je amatérskou cyklistkou a doping neberie.
.
.
.
20. Jozef je amatérsky cyklista a doping neberie.
Preto:
21. Žiadny amatérsky cyklista doping neberie.

Prvá premisa argumentu (A6) je všeobecným výrokom, v ktorom *všetkým* prvkom množiny amatérskych cyklistov upierame branie dopingu. Ak je toto tvrdenie pravdivé a ak X je prvkom tejto množiny, potom X je nevyhnutne bez dopingu a argument (A6) je deduktívne platný (možno však nie je správny, ak v skutočnosti niektorí amatérski cyklisti doping berú). V druhom prípade je situácia odlišná. Tá istá vlastnosť ako v argumente (A6) sa už v premisách nepripisuje všetkým prvkom množiny amatérskych cyklistov, ale len jej časti. Z limitovaného poznania niekoľkých príkladov uvažujeme o skupine ako celku, a preto by bolo vhodné argument (A7) upraviť do takejto podoby:

(A8) 1. Ján je amatérsky cyklista a doping neberie.
2. Petra je amatérskou cyklistkou a doping neberie.
.
.
.
20. Jozef je amatérsky cyklista a doping neberie.
Preto pravdepodobne:
21. Žiadny amatérsky cyklista doping neberie.

No aj v tejto podobe je zdôvodnenie záveru v argumente (A8) slabé, je založené na veľmi malej vzorke amatérskych cyklistov. **Úspech štatistických zovšeobecnení závisí v prvom rade od veľkosti preskúmanej vzorky objektov v porovnaní s celkovou veľkosťou skúmanej množiny** (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2009, s. 220). Ak by sme chceli naozaj zistiť, či amatérski cyklisti dopujú alebo nie, museli by sme preskúmať oveľa viac „vzoriek". Stanoviť však objektívne kritérium, kedy je preskúmaná vzorka dostatočne veľká, sa nedá. Mohli by sme uvažovať, že zdôvodnenie založené na vzorke menšej ako je polovica z celkového množstva relevantných exemplárov, je slabé, čím viac sa blížime k celkovému počtu, tým sa sila zdôvodnenia zvyšuje.[6] Predstavme si však komplikované a nákladné experimenty, ktoré poznáme z fyzikálnych laboratórií. Ide o experimenty, ktoré sa opakujú len zriedkavo, no napriek tomu sa na ich základe budujú nové hypotézy a teórie alebo, naopak, vyvracajú staré. Pritom často predstavujú zovšeobecnenia založené na extrémne malých počtoch vzoriek objektov, ako je tomu napr. v časticovej fyzike. Vedci však nerobia školácke chyby. Opierajú sa o druhý pilier úspešných štatistických zovšeobecnení – reprezentatívnosť vzorky. **Hoci nie je v našich silách preskúmať dostatočný počet vzoriek, ešte stále môžeme sformulovať induktívne silné zdôvodnenie na základe aj malého počtu reprezentatívnych vzoriek** (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2009, s. 222). Typickým príkladom sú prieskumy verejnej mienky, ktoré sú založené na takej štruktúre skúmanej vzorky, ktorá odzrkadľuje štruktúru celej populácie. Keby sme hovorili napr. o prieskumoch predvolebných preferencií, vzorka by musela zohľadňovať rozvrstvenie populácie voličov podľa veku, pohlavia, vzdelania, podľa početnosti mestskej a vidieckej populácie a pod. Keby sa nám podarilo vtesnať komplikované spoločenské štruktúry do relatívne malej vzorky respondentov, potom by sme ju mohli považovať za reprezentatívnu a predpovede volebných výsledkov založené na odpovediach členov tejto vzorky za dobre zdôvodnené. **Ideálny spôsob zvyšovania induktívnej sily argumentu by mal spočívať v maximalizácii počtu čo najreprezentatívnejších vzoriek.**[7] Iné postupy maximalizácie platia v prípade štatistických aplikácií.

V prípade štatistických aplikácií usudzujeme o prvkoch na základe štatistických informácií o triedach a množinách, do ktorých patria:

(A9) 1. 85 % Banskobystričanov volí stranu Y.
2. Ján je z Banskej Bystrice.

6 Ak sa dosiahne celkový počet exemplárov príslušnej skupiny, potom by už nešlo o pravdepodobnostné zdôvodnenie, ale o zdôvodnenie typu (A6).

7 Ignorácia počtu a reprezentatívnosti skúmaných vzoriek môže vyústiť do formulácie falošných argumentov (viac v § 3.5.1. a § 3.5.2.).

Preto pravdepodobne:
3. Ján volí stranu Y.

V prípade argumentu (A9) usudzujeme na základe správania väčšiny Banskobystričanov o správaní jedného z nich. Ak je prvá premisa argumentu (A9) pravdivá, Ján bude voliť stranu Y s veľkou pravdepodobnosťou. Ide o induktívne silný argument. Takým je však aj tento:

(A10) 1. 2 % Banskobystričanov volia stranu Z.
2. Jozef je z Banskej Bystrice.
Preto pravdepodobne:
3. Jozef nevolí stranu Z.

Aj v tomto prípade platí, že ak je pravdivé tvrdenie 1, Banskobystričan Jozef nebude s veľkou pravdepodobnosťou voliť stranu Z. Argument (A10) dokazuje, že aj pomocou nízkeho výskytu skúmaného atribútu (vlastnosti alebo vzťahu) v celkovej množine skúmaných objektov dokážeme usúdiť na absenciu tohto atribútu v prípade konkrétnych prvkov s pomerne veľkou mierou istoty. To robí daný argument silným. Objektívne kritérium dostatočnej induktívnej sily argumentu na rozdiel od deduktívnej platnosti nie je jednoduché stanoviť. Keďže záver vyplýva z premís len s určitou mierou pravdepodobnosti, na exaktné definovanie induktívnej sily by sme potrebovali konkrétnu teóriu pravdepodobnosti, v rámci ktorej by sme definíciu určili. Teórií pravdepodobnosti je niekoľko, no ich skúmanie by nás do značnej miery vzdialilo od cieľov tejto učebnice, a preto ostaneme pri veľmi zjednodušenej charakteristike:

Argument je induktívne silný, ak vzhľadom na informácie obsiahnuté v premisách, je (i) záver skôr pravdivý ako nepravdivý, resp. (ii) je rozumnejšie očakávať pravdivosť záveru ako jeho nepravdivosť. (Bowell – Kemp, 2002, s. 94)

Z uvedenej charakteristiky však nedokážeme jasne určiť, ktoré okolnosti robia záver skôr pravdivým, resp. kedy je naozaj rozumnejšie očakávať pravdivosť záveru.

Podobne ako v prípade deduktívne platných argumentov, aj v prípade induktívnych môžeme použiť atribúty správnosti a presvedčivosti:

Induktívne silný argument je správny vtedy a len vtedy, keď sú jeho premisy pravdivé.

Induktívne silný argument je presvedčivý vtedy a len vtedy, keď jeho cieľová skupina rozumie, že je správny.

Ideálom induktívneho zdôvodňovania sa stáva argument, ktorý je induktívne silný a zároveň presvedčivý.

1.4. Ideálny argument

V § 1.3. sme sa dotkli viacerých kritérií a aspektov, ktoré robia induktívne silné argumenty a argumenty deduktívne platné presvedčivými. V tejto podkapitole ich zosumarizujeme do podoby štyroch základných kritérií, ku ktorým sa vrátime v štvrtej kapitole učebnice. Tá sa zao-

berá argumentačnými chybami, ktoré je možné klasifikovať podľa toho, ktoré z nasledujúcich kritérií ideálneho argumentu nespĺňajú.[8]

Princíp štruktúry Tento princíp sa týka vzájomných vzťahov tvrdení, ktoré sa v argumente nachádzajú, či už v úlohe premís, alebo záveru. Argument zlyhá, ak je rozdiel medzi záverom a aspoň jednou z premís len verbálny. Nikoho nepresvedčíme napr. o nemorálnosti trestu smrti (záver argumentu) na základe toho, že je v rozpore s princípmi etiky (premisa). V tomto prípade hovorí premisa to isté čo záver, len inými slovami, a preto nie je skutočným zdôvodnením. Rovnako však platí, že argumentačne relevantný argument nemôže byť protirečivý. To nastane vtedy, ak je v ňom minimálne jedna dvojica výrokov (v premisách alebo v závere), ktoré si navzájom odporujú, resp. ak ich zlúčením získame kontradikciu, ktorá odporuje jednému zo základných logických princípov – princípu vylúčenia sporu.[9] Napr. ak by sme v závere argumentu konštatovali, že trest smrti je nemorálny, no v jednej z jeho premís by sa vyjadril súlad trestu smrti s princípmi etiky.

Princíp relevantnosti Premisy správneho a presvedčivého argumentu musia byť relevantné vo vzťahu k záveru. Tento princíp bol porušený v argumentoch (A4) a (A5), v ktorých sa o existencii Boha (záver) usudzovalo aj na základe irelevantnej premisy, resp. irelevantnej časti jednej z premís (výrokom o Dni nezávislosti USA). Tento výrok nemá žiaden vecný vzťah k výrokom konštatujúcim existenciu, resp. neexistenciu Boha. Pravdivosť jedného výroku (v premise) nesúvisí s pravdivosťou druhého (záveru), čo výrazne poškodzuje inak deduktívne platné argumenty (A4) a (A5).

Princíp prijateľnosti V princípe relevancie sa objavila zmienka o pravdivosti výrokov, ktorá zohrala kľúčovú úlohu aj v definíciách správneho argumentu (pozri § 1.3.1.). Odvolávanie sa na pravdivosť však môže byť v mnohých kontextoch problematické, v niektorých nemožné (napr. v prípade normatívnych tvrdení, pozri § 1.2.), a preto je vhodné nahradiť pravdivosť prijateľnosťou (Damer, 2009, s. 33 – 36). Ak by sme totiž uvažovali výlučne o nespochybniteľnej a absolútnej pravdivosti, argumentáciu by sme prakticky zablokovali. O mnohých skutočnostiach sme presvedčení len na základe čiastkových informácií, v mnohých prípadoch sme ovplyvnení naším sociálnym prostredím, tradíciami, našou vlastnou skúsenosťou alebo povahou. Nejde o nič výnimočné, veď ani na základe tých najlepších vedeckých teórií a hypotéz nemôžeme mať istotu, že sme absolútnu pravdu dosiahli. Prijateľnosť je miernejšia, pracuje s inými kritériami. Prijateľné tvrdenia sú predovšetkým v súlade so všeobecným poznaním, ich zdrojom je často autorita (napr. vedecká alebo spoločenská) a pritom sa zhodujú s naším pozorovaním a skúsenosťou. Napríklad výroky v argumentoch (A4) a (A5), ktoré sa zmieňujú o existencii, resp. neexistencii Boha, takúto charakteristiku prijateľnosti v mnohom nespĺňajú. Ak sa na vec nepozeráme z pohľadu viery a presvedčenia, tak existencia Boha nie je úplne v súlade so všeobecne prijímaným poznaním a aj autority zastávajú v jej prípade protirečivé postoje. Ak je to možné, tvrdeniam, ktoré nie sú všeobecne akceptované, sa v argumentácii vyhnite, inak riskujete, že argument bude nepresvedčivý.

8 Túto stratégiu preberáme od E. Damera (Damer, 2009, s. 30).

9 Pojem kontradiktorickosti a princíp vylúčenia sporu sú vysvetlené v § 2.4.

Princíp dostatočnosti Premisy argumentu musia poskytovať relevantné a prijateľné dôvody, ktoré ako celok postačujú na zdôvodnenie záveru (Damer, 2009, s. 36). Sotva by sa nám však podarilo sformulovať nespochybniteľné kritérium, kedy premisy navzájom poskytujú dostatočný dôvod na akceptáciu záveru. Situáciu si zjednodušíme a kritérium dostatočnosti definujeme v intenciách správnosti, deduktívnej platnosti a induktívnej sily. Cieľom tohto kritéria je totiž z argumentácie vylúčiť v prvom rade také argumenty, ktoré nie sú platné, no zároveň je ich induktívna sila nedostatočná. V oboch prípadoch platí, že premisy neposkytujú dostatočný dôvod na akceptáciu záveru: záver nevyplýva z premís s logickou nevyhnutnosťou (je neplatný) a rovnako na zdôvodnenie nepostačuje ani induktívna sila premís. Deduktívna platnosť a dostatočná induktívna sila však princíp dostatočnosti rovnako nenapĺňajú, keďže aj po ich splnení nemusí byť záver argumentu pravdivý, resp. pravdivý s veľkou mierou pravdepodobnosti. K tomu je ešte potrebné dodať, že premisy musia byť aj pravdivé. Kritérium dostatočnosti má preto takúto podobu: Premisy poskytujú dostatočné zdôvodnenie záveru, ak sú pravdivé, a záver z nich vyplýva buď s logickou nevyhnutnosťou, alebo s dostatočnou mierou pravdepodobnosti.

Na základe uvedených princípov ideálneho argumentu môžeme odvodiť postupy, ktoré by sa mali v snahe o dobrú argumentáciu dodržiavať:

1. Uistite sa, že tvrdenia v argumente si navzájom neodporujú. Uvažujte, či nie je možné z jedného z tvrdení argumentu odvodiť také, ktoré by protirečilo buď jednej z premís, alebo záveru. Ak takéto tvrdenie argument obsahuje, musíte ho nahradiť iným.

2. Uistite sa, aby rozdiel medzi premisami a záverom bol vecný, nie verbálny. Ak vecný rozdiel absentuje, argument je triviálny, keďže záver je už obsahovo prítomný v premisách.

3. Zbavte argument akýchkoľvek irelevantných premís. Ak obsahuje irelevantnú premisu, ktorá však niečo dokresľuje, vysvetľuje, radšej ju odstráňte a prípadne sformulujte do podoby nového argumentu, ktorý bude zdôvodňovať jednu z premís pôvodného argumentu (Damer, 2009, s. 40).

4. Ak je to možné, kontroverzné tvrdenia argumentu nahraďte menej kontroverznými. Zjemnite niektoré formulácie, napr. zmeňte podmet vety zo „Všetci ľudia...“ na „Niektorí ľudia...“ (Damer, 2009, s. 41). Prijateľnosť takto modifikovanej vety bude oveľa vyššia ako pôvodnej, keďže je ju ťažšie vyvrátiť a ľahšie potvrdiť v porovnaní s tvrdeniami typu „Všetci ľudia...“.

5. Uistite sa, že premisy vášho argumentu sú pravdivé (resp. prijateľné) a že argument je buď deduktívne platný, alebo má takú induktívnu silu, že jeho premisy poskytujú dostatočný dôvod na akceptáciu záveru.

1.5. Rekonštrukcia argumentu

Pri bežnej komunikácii, ale často aj v odbornej, akademickej sotva nájdeme argumenty v takej zjednodušenej podobe, akú mali napr. argumenty (A1) – (A3). Ak hovoríme o písanej podobe argumentácie, argumenty obsiahnuté v texte musíme neraz komplikovane identifikovať a rekonštruovať. Stáva sa, že jeden a ten istý text, pritom môže ísť len o niekoľko odsekov,

ponúka viacero argumentov a je len na čitateľovi, ktorý si vyberie a spracuje. V tejto časti učebnice sa zameriame na postupy, ako z pôvodného zdroja (textu, prednášky, rozhovoru atď.) získať jasne sformulovaný argument, ktorý dokážeme náležite interpretovať a vyhodnotiť. Postup rekonštrukcie prebieha v troch základných krokoch (Bowell – Kemp, 2002, s. 119):

1. Odstránenie tých odsekov, viet alebo ich častí, ktoré nie sú z pohľadu zdôvodnenia relevantné.
2. Identifikácia záveru.
3. Identifikácia premís.

Triviálnym predpokladom týchto krokov je skutočnosť, aby pôvodný zdroj argumenty aspoň v implicitnej, naznačenej podobe obsahoval. Ak ich neobsahuje, napr. z dôvodu vyjadrovania rýdzo osobných pocitov a presvedčení, tak niet ani čo rekonštruovať. Sú to však len tri základné kroky, ktoré sprevádzajú ďalšie činnosti, napr. odstraňovanie viacznačnosti a vágnosti celých viet a výrazov počas procesu formulácie premís a záveru. Rovnako by sme nemali absolutizovať ani poradie uvedených krokov, často potrebujeme identifikovať záver ako prvý, aby sme mohli následne očistiť pôvodný text od nepodstatných zložiek a častí. Priblížme si postup identifikácie záveru a premís na príklade článku v periodiku .týždeň zo dňa 4. 9. 2016, ktorý publikoval J. Oravec. Jeho názov je „Terorizmus, chudoba a ekonómia", z článku vyberáme prvý odsek:

„Jeden z ‚nabradatejších' a súčasne najrozšírenejších mýtov označuje za príčinu terorizmu chudobu, sociálnu vylúčenosť, nedostatočné vzdelanie, skrátka neutešené sociálne pomery, ktoré človeka údajne vedú k zúfalstvu a následne k radikalizácii a odhodlaniu podieľať sa na teroristických útokoch. Tento názor je stále populárny najmä medzi salónnymi ľavičiarmi na Západe. Výborne im totiž zapadá do kritiky kapitalizmu. V ich logike si za teroristické útoky môžeme vlastne sami, pretože náš cynický kapitalistický systém chudobu v mnohých častiach sveta buď priamo zapríčiňuje, prípadne je k existencii chudoby v iných krajinách ľahostajný a tým si tiež ‚koleduje', pretože problémom nepredchádzal, hoci mohol."

V odseku sa dvakrát objavuje výraz „pretože", ktorý naznačuje prítomnosť argumentu, keďže ním sa začína odpoveď na otázku *Prečo?* Má tú istú funkciu ako výraz „preto" (resp. „pravdepodobne preto"), ktorý sa objavoval aj v našich doterajších argumentoch. V nich plnil funkciou výrazu oddeľujúceho záver (čo sa zdôvodňuje) od premís (čím sa zdôvodňuje). Zamerajme sa na prvý výskyt výrazu „pretože", po ktorom nasleduje tvrdenie, že príčinou chudoby je kapitalizmus. Ak toto tvrdenie spojíme s úvodom odseku (príčinou terorizmu je chudoba), môžeme utvoriť nasledujúci argument:

(A11) 1. Chudoba vo svete je príčinou terorizmu.
2. Kapitalizmus je príčinou chudoby vo svete.
Preto:
3. Kapitalizmus je príčinou terorizmu.

K (A11) sme prišli pomocou krokov, ktoré ostali zamlčané, a teraz by sme ich mali postupne odkrývať. Nie vždy dokážeme argument identifikovať takto jednoducho (druhý a tretí

krok rekonštrukcie), veľakrát vyskúšame niekoľko alternatív rekonštrukcie, až kým neprídeme k uspokojivému argumentu. Teraz sa zameriame na jednu vzorovú rekonštrukciu, začnime odstránením tých častí textu, ktoré sú z pohľadu argumentácie buď úplne irelevantné, alebo nie sú na utvorenie premís a záveru vhodné. Pripomenieme, že vhodnosť je v našom kontexte relatívnou kategóriou. Ak by ste sa zamerali na zdôvodnenie iného tvrdenia, pracovali by ste s iným argumentom a vaše „škrtanie" irelevantných častí by prebehlo inak. Ak ostaneme pri (A11), úvodné spracovanie zdrojového textu by mohlo mať takúto podobu:

„~~Jeden z ‚najbradatejších' a súčasne najrozšírenejších mýtov~~ označuje za príčinu terorizmu chudobu, sociálnu vylúčenosť, nedostatočné vzdelanie, ~~skrátka neutešené sociálne pomery, ktoré človeka údajne vedú k zúfalstvu a následne k radikalizácii a odhodlaniu podieľať sa na teroristických útokoch. Tento názor je stále populárny najmä medzi salónnymi ľavičiarmi na Západe. Výborne im totiž zapadá do kritiky kapitalizmu. V ich logike si~~ za teroristické útoky môžeme vlastne sami, pretože náš cynický kapitalistický systém chudobu v mnohých častiach sveta ~~buď priamo~~ zapríčiňuje, ~~prípadne je k existencii chudoby v iných krajinách ľahostajný a tým si tiež ‚koleduje', pretože problémom nepredchádzal, hoci mohol~~."

Prečiarknuté pasáže dokresľujú, resp. len mierne korigujú to, čo je už obsiahnuté v neprečiarknutých častiach. Preto ich z pohľadu rekonštrukcie argumentu nepovažujeme za také dôležité. Čitateľ by si mal všimnúť obzvlášť dôležitú skutočnosť, že **premisy a záver len zriedkakedy získame priamym skopírovaním výrokov z pôvodného textu**. Oveľa častejšie ich musíme zjednodušiť a preformulovať tak, aby boli jasné, zrozumiteľné a stručné. V citovanom odseku o terorizme sme videli, že zdrojový materiál z pohľadu argumentácie obsahoval aj nepodstatné časti. Stáva sa však aj opačný prípad, keď sú niektoré podstatné výroky autorom zamlčané, čo musí rekonštrukcia napraviť (Bowell – Kemp, 2002, s. 132). Z tohto dôvodu náš zdrojový materiál na chvíľu opustíme, vrátime sa k nemu, až keď prediskutujeme problém zamlčaných výrokov.

V bežných komunikačných situáciách sa stáva, že **podstatné skutočnosti nie sú priamo uvedené**. Je to najmä vtedy, ak sú zúčastneným stranám dobre známe alebo ak sú z už povedaného zrejmé. Začnime druhým prípadom. Ak niekto tvrdí, že len rozumní ľudia sa pravidelne zúčastňujú hlasovaní v parlamentných voľbách a zároveň, že osoba X pravidelne hlasuje, potom chcel hovorca povedať, že osoba X je rozumná, hoci to nemusel priamo uviesť. Z predchádzajúcich dvoch tvrdení je táto skutočnosť zrejmá a v tomto zmysle by sme mohli hovoriť o zamlčanom závere:

(A12) 1. Len rozumní ľudia sa pravidelne zúčastňujú hlasovaní v parlamentných voľbách.
2. X sa pravidelne zúčastňuje hlasovaní v parlamentných voľbách.
Preto:
3. X je rozumným človekom (zamlčaný záver).

Oveľa častejšie sa však zamlčiavajú premisy:

(A13) 1. Úroky na hypotékach rastú.
Preto:
2. Ceny nehnuteľností klesnú.

Tento argument nie je logicky platný, lebo z jedného jednoduchého výroku nemôže logicky vyplývať obsahovo odlišný jednoduchý výrok.[10] No môže jestvovať všeobecné pravidlo alebo zákonitosť, ktoré tieto dve odlišné skutočnosti dávajú do zaujímavého vzťahu:

(A14) 1. Ak úroky na hypotékach rastú, ceny nehnuteľností klesnú.
2. Úroky na hypotékach rastú.
Preto:
3. Ceny nehnuteľností klesnú.

Výrok 1 v (A14) vyjadruje takéto všeobecné pravidlo alebo zákonitosť a vďaka nemu sa pôvodne neplatný argument stal logicky platným, keďže má opäť tú istú formu ako argument (A1). V komunikačnej praxi môže byť zamlčiavanie alebo predpokladanie niektorých podstatných skutočností argumentačne neškodné, ak ide napr. o obecenstvo alebo čitateľov, ktorým sú tieto skutočnosti dostatočne známe. Pri rekonštrukcii argumentov ich však nesmieme vynechať.

Výroky použité v argumentácii by mali byť významovo jasné a jednoznačné, aby sme sa vyhli zbytočným nedorozumeniam a verbálnym sporom. Diskusia musí byť vecná, jej príčinou nemôžu byť slovné spory vyvolané nejednoznačnosťou formulácií premís alebo záverov (Bowell – Kemp, 2002, s. 138). **V procese rekonštrukcie argumentu by sme mali zvážiť aj vylúčenie emotívne zafarbených slov a slovných spojení, ktorých funkciou je apelovať na naše pocity a emócie**. Prežívanie pocitov a emócií je subjektívne, čím sa interpretácia výrokov s ich výskytom stáva nejednoznačnou. V úryvku z článku „Terorizmus, chudoba a ekonómia" sa objavuje niekoľko takýchto slov a slovných spojení: „*najbradatejší mýtus*", „*salónni* ľavičiari" a „*cynický* kapitalistický systém". Ak je však argument založený len na sile slov, a nie na skutočnom zdôvodnení, potom v procese rekonštrukcie emotívne zafarbené slová ponecháme a poukážeme na ich účinok, ktorý mal v nás vzbudiť falošný pocit správnej a presvedčivej argumentácie. Tejto téme je však venovaná samostatná podkapitola (§ 3.3.3.). Ďalším zdrojom vágnosti sú viacznačné slová, ktoré nemajú jeden, ale viacero významov, pričom úlohou rekonštrukcie argumentu je identifikovať ten, ktorý mal autor (vzhľadom napr. na kontext) na mysli. V článku „Terorizmus, chudoba a ekonómia" by sme ich našli niekoľko, ide napr. o viacznačné významy výrazov „kapitalizmus", „ľavičiar" alebo „radikalizácia". Aby sme sa vyhli zbytočným nedorozumeniam, dané výrazy pri analýze textu nahradíme takými, ktoré poukazujú na konkrétne chápanie kapitalizmu, ľavicovej politiky alebo radikalizmu, čím viacznačnosť vylúčime. Akceptácia emotívnych výrazov, vágnosti a viacznačnosti však môže viesť aj k tvorbe falošných argumentov, ktorým sa musíme v kritickej argumentácii vyhýbať (viac v § 3.3.3., § 3.3.4., § 3.4.1. a § 3.4.3.). V kontexte definícií, pojmových rozlíšení a analýzy sa k rekonštrukcii argumentu vrátime aj v § 4.3.

10 Pojem jednoduchého – atomárneho – výroku je definovaný v § 2.1.

1.6. Úlohy a cvičenia

1. Rozhodnite, či ide o argumenty. V prípade argumentov určite premisy a záver.

a) Ján bol v študovni. Jánova manželka bola v kuchyni. Vrah použil nôž a zločin bol vykonaný v hale.

b) Ak bol Ján v študovni, tak Jánova manželka je vrahom. Ján bol v študovni. Preto je Jánova manželka vrahom.

c) Každý, kto číta tieto vety, je usilovný. Prečo? Každý študent logiky je usilovný. Ten, kto číta tieto vety, je študentom logiky.

d) Nepáči sa mi, keď zmoknem. Od dnešného dňa si vždy ráno zoberiem dáždnik. Dokonca aj v prípade, ak sa ráno bude ukazovať pekné počasie.

e) Všetky ľudské bytosti sú smrteľné. Preto existuje dôvod, že aj Sokrates je smrteľný. Nakoniec, aj on je len človekom.

f) V tomto prípade bol vrahom určite Ján. Pretože vrah použil nôž a Ján mal nôž. Navyše, vražda bola vykonaná v hale a Ján bol v hale pred časom.

g) Veľmi málo slonov vie lietať. Veľmi málo slonov je ružových. Takže lietajúci ružový slon je veľmi vzácne zviera.

h) Slovan je lepší ako Sparta. Ale Trnava je lepšia ako Sparta. Preto nie je pravda, že Slovan je lepší ako Sparta a že Trnava nie je lepšia ako Sparta.

i) Určite nie je pravda, že Ján je študent filozofie, a zároveň, že Andrej študuje matematiku. Andrej je študent matematiky. Ale Ján je študent filozofie.

j) Ak sa zmieša kyselina so zásadou, roztok sa neutralizuje. Preto platí, že ak sa roztok neneutralizoval, potom sa nezmiešala kyselina so zásadou alebo sa niečo pokazilo.

2. Doplňte zamlčané premisy, aby ste získali argument.

a) Anton je hlúpy. Nemala by si s ním chodiť.

b) Banská Bystrica je krajšia ako Bratislava. Preto je Banská Bystrica krajšia aj ako Prešov.

c) Pretože len demokratické režimy sú spravodlivé, žiadny socialistický režim spravodlivý nemôže byť.

d) OSN by nemal prijať do svojich radov štát X. Pokiaľ niekto na svojom území toleruje teroristov, do OSN nepatrí.

e) Ak vypijete znečistenú vodu, bude vás bolieť brucho. Petra bude bolieť brucho.

f) Pokiaľ niečo ohrozuje úctu k ľudskému životu, potom je to nebezpečné. Eutanázia je nebezpečná.

g) Všetci lekári zložili Hippokratovu prísahu, preto všetci ľudia na tejto konferencii zložili Hippokratovu prísahu.

h) Kresťania pomáhajú sociálne odkázaným. Preto Jozef nemôže byť kresťanom.

3. Pomocou úvahy rozhodnite, či sú nasledujúce argumenty deduktívne platné alebo neplatné. V prípade platného argumentu považujte aj o jeho správnosti (pravdivosti premís).

a) Premisa: Ak sa zmieša kyselina so zásadou, roztok sa neutralizuje.
Premisa: Roztok sa neneutralizoval.
Záver: Kyselina so zásadou sa nezmiešali.

b) Premisa: Banská Bystrica má menej obyvateľov ako Košice.
Premisa Košice majú viac obyvateľov ako Prešov.

Záver: Prešov má viac obyvateľov ako Banská Bystrica.

c) Premisa: Ak sú všetky mačky čierne, potom je Muro čierny.
Premisa: Niektoré mačky nie sú čierne.
Záver: Muro nie je čierny.

d) Premisa: Väčšina študentov UMB chodí do univerzitnej knižnice.
Premisa: Jozef je študentom UMB.
Záver: Jozef chodí do univerzitnej knižnice.

e) Premisa: Som študentom UMB a zároveň navštevujem univerzitnú knižnicu.
Záver: Buď navštevujem univerzitnú knižnicu, alebo bývam v Košiciach.

f) Premisa: Všetci študenti UMB chodia do univerzitnej knižnice.
Premisa: Jozef chodí do univerzitnej knižnice.
Záver: Jozef je študentom UMB.

4. Pomocou úvahy rozhodnite, ktoré z nasledujúcich induktívnych argumentov sú silné a ktoré sú slabé. V prípade silných argumentov pouvažujte o ich správnosti (pravdivosti premís).

a) Premisa: Málo miest na Slovensku má trolejbusy.
Premisa: Banská Bystrica je jedno z miest na Slovensku.
Preto pravdepodobne:
Záver: Banská Bystrica nemá trolejbusy.

b) Premisa: Jánov príchod do práce je o 8.00.
Premisa: Ján je dochvíľny a chodieva včas.
Preto pravdepodobne:
Záver: Ján príde do práce o 8.00.

c) Premisa: Vždy keď pijem mlieko, mám žalúdočné problémy.
Preto pravdepodobne:
Záver: Mám alergiu na mlieko.

d) Premisa: Doposiaľ sme neobjavili diamant, ktorý by vážil jeden kilogram.
Preto pravdepodobne:
Záver: Žiaden diamant nemá väčšiu hmotnosť ako jeden kilogram.

e) Premisa: V obývačke sú biele stoličky.
Premisa: V kuchyni sú biele stoličky.
Premisa: V chodbe sú biele stoličky.
Preto pravdepodobne:
Záver: V celom byte sú biele stoličky.

Kapitola 2
Logika v argumentácii

2. Logika v argumentácii

Cieľom druhej kapitoly je predstaviť logické minimum, bez ktorého si nedokážeme skutočnú argumentáciu predstaviť. Veď napríklad kľúčovou úlohou pri vyhodnotení argumentu je rozpoznať, či je argument logicky platný alebo je induktívny. Niekedy to ide jednoducho, intuitívne, no ak má argument komplikovanejšiu štruktúru, úloha už nie je jednoduchá. Pomocou logickej analýzy dokážeme identifikovať nielen štruktúru výrokov, ale aj štruktúru argumentov, ktoré by pod nánosmi prirodzeného jazyka ostali zakryté. Na toto všetko však potrebujeme určité znalosti a schopnosti, aby sme v argumentácii úspešne napredovali. Situáciu však sťažuje skutočnosť, že nemáme jednu logiku, ale množstvo logík, ktoré sa odlišujú napr. v tom, ktorý druh logických väzieb dokážu zachytiť a analyzovať. Druhá kapitola však nemôže suplovať učebnicu logiky, ktorá by poskytla oveľa komplexnejší pohľad na logiku a logickú analýzu prirodzeného jazyka. My urobíme kompromis. Piliermi klasickej logiky sú výroková a predikátová logika, no my ostaneme len pri prvej z nich, ktorá sa zaoberá výlučne takými výrokmi, ktoré nie sú všeobecné. Pomocou výrokovej logiky dokážeme analyzovať logické väzby medzi singulárnymi tvrdeniami typu „Moje auto je modré.“, ktoré majú podobu buď jednoduchých viet, resp. súvetí, v ktorých sú jednoduché vety pospájané. Ak by sme však ostali len pri tomto logickom systéme, logika všeobecných viet (vety začínajúce výrazmi „každý“, „niektorý“, „žiaden“ a pod.) by nám úplne unikla a tým aj množstvo argumentov, ktoré ich obsahujú. Kompromis bude spočívať v tom, že si logiku všeobecných tvrdení priblížime pomocou jednoduchého systému, ktorý poznáme pod názvom „sylogistika“ a ktorého korene siahajú do antiky. Tým sa vyhneme zložitejšej predikátovej logike, ktorá je moderným nástrojom na logickú analýzu uvedeného typu tvrdení.

2.1. Jazyk výrokovej logiky

Často sa stretávame so slovným spojením „logické myslenie“, dokonca logika sa bežne charakterizuje ako disciplína, ktorá skúma správne formy myslenia. Spájanie logiky s myslením je však problematické. Cieľom záujmu logiky a logikov nie je priamo proces myslenia, ale jeho produkt – úsudok. Pre logiku sú však zaujímavé len tie úsudky, ktoré majú jazykovú podobu. Úsudky, ktorých závery nemajú podobu výrokov, ale niečoho iného, napr. činu, stoja mimo predmetu logiky.[11] Hoci výroky predstavujú veľmi malý fragment z nášho jazyka, z hľadiska poznania sú rozhodujúce, keďže pomocou nich uchovávame a vzájomne si odovzdávame informácie. V kontexte argumentácie a kritického myslenia môžeme cieľ logiky charakterizovať takto:

> **Cieľom logiky je určiť, ktoré argumenty sú platné, pričom sa zameriava na postupy, ako platné argumenty odlíšiť od neplatných.** (Zouhar, 2008, s. 25)

S pojmom logickej platnosti sme sa v prvej kapitole už stretli a rovnako sme pracovali aj s delením argumentov na platné a neplatné. V tejto kapitole sa dotkneme postupov, ako zistiť, ktorý argument je deduktívne platný a ktorý už nie. Rozsah jednej kapitoly však nestačí ani na oboznámenie so základnými technikami a postupmi dnešnej formálnej logiky, no naším cieľom nebude učebnice logiky suplovať.[12] Z logiky vyberieme len tie okruhy a témy, ktorých zvládnutie napomôže čitateľovi vyhnúť sa logickým chybám, ktoré v argumentácii najčastejšie robíme.[13]

11 Za tieto charakteristiky logiky vďačíme T. Čanovi.

12 V prípade potreby alebo záujmu môžeme odporučiť predovšetkým učebnicu M. Zouhara (2008).

13 Na tému argumentačných chýb nadviaže aj nasledujúca kapitola učebnice.

Vychádzame z predpokladu, že v bežnej jazykovej praxi pracujeme s argumentmi relatívne jednoduchej štruktúry, v rámci ktorej dokážeme pomocou našich deduktívnych schopností, zdravého rozumu a niekoľkých základných informácií z logiky rozhodnúť, či sú platné alebo či platné nie sú. Kapitolu začneme logickými spojkami, ktoré sú jedným z kľúčových zdrojov logických väzieb medzi premisami a záverom. Vyberieme len niektoré spojky, ktoré prinášajú základné pravidlá logického odvodzovania, pričom predmetom nášho záujmu budú aj základné logické zákony a niektoré logické vzťahy medzi všeobecnými výrokmi. Obsah tejto kapitoly bude limitovaný možnosťami jazyka výrokovej logiky a jej základnými odvodzovacími (transformačnými) pravidlami (§ 2.3.). Za hranice výrokovej logiky sa dostaneme v prípade vzťahov medzi všeobecnými výrokmi, ktoré sú definované v tzv. logickom štvorci (§ 2.5.) a neformálnym predstavením dvoch pravidiel, ktoré sa na tento typ výrokov vzťahujú (§ 2.6.).

V § 1.3.1. sme upozornili, že vzťah logického vyplývania medzi premisami a záverom negarantuje *obsah* argumentov, ale ich *forma*, štruktúra. V tomto zmysle môžeme pozmeniť charakteristiku cieľa logiky z úvodu tejto kapitoly do takejto podoby:

Cieľom logiky je určiť, ktoré *formy* argumentov sú platné, pričom sa zameriava na postupy, ako platné *formy* argumentov odlíšiť od neplatných.

Vráťme sa k argumentu (A1):

(A1) 1. Ak prší, ulice sú mokré.
2. Teraz prší.
Preto:
3. Ulice sú teraz mokré.

Majme iný argument, ktorý však obsahovo s (A1) súvisí:

(A15) 1. Prší a ulice sú mokré.
Preto:
2. Ulice sú mokré.

Oba argumenty hovoria o daždi a uliciach a oba sú aj logicky platné. Ich platnosť však nie je založená na jednej a tej istej forme, keďže štruktúry argumentov (A1) a (A15) nie sú totožné. Ak preskočíme výklad, v prípade (A1) sme získali záver odstránením spojky „ak_tak" v prvej premise, v druhom prípade tiež odstránením spojky v prvej premise, ktorou je však v prípade (A15) spojka „a". Je v súlade s princípmi zdravého rozumu, že ak predpokladáme pravdivosť priraďovacieho súvetia, ktoré vzniklo spojením dvoch jednoduchých viet pomocou spojky „a", potom sú nevyhnutne pravdivé aj obe jednoduché vety, a teda aj záver (A15). Z tohto dôvodu je tento argument deduktívne platný. (A1) má však odlišnú formu. Jedna z jeho premís má podobu podmienkovej vety, s ktorou už nedokážeme to, čo sme urobili s prvou premisou v (A15). Z pravdivosti výroku „Ak prší, ulice sú mokré." už nevyplýva, že prší alebo že sú ulice mokré. Na to potrebujeme pravdivosť ešte jedného výroku (výroku v druhej premise (A1), no detaily tohto postupu budú objasnené až neskôr (§ 2.3.2.). Teraz je podstatné, že ak v priraďovacom súvetí ponecháme ten istý obsah (tie isté jednoduché vety), no vymeníme spojku, potom sa zmení aj logický potenciál

súvetia. Ako už bolo avizované, spojky sú jedným z hlavných zdrojov logických väzieb, ktoré v konečnom dôsledku rozhodujú o platnosti argumentov. V nasledujúcom výklade sa zameriame na päť kľúčových: na spomenutú konjunkciu a implikáciu a k nim pridáme disjunkciu, negáciu a ekvivalenciu.

Pomocou priraďovacích spojok a jednoduchých viet tvoríme súvetia. V logike sa jednoduché vety nazývajú „atomárne" a súvetia „molekulárne". Atomárna veta, na rozdiel od molekulárnej, neobsahuje žiadnu spojku, ktoré sa v logike nazývajú „logickými spojkami".[14] Tie korešpondujú spojkám prirodzeného jazyka, no zároveň treba podotknúť, že jednej a tej istej logickej spojke môže v prirodzenom jazyku (napr. v slovenčine) korešpondovať viacero priraďovacích spojok:

názov logickej spojky	symbol logickej spojky	spojka v slovenčine	príklad molekulárneho výroku	zápis v jazyku výrokovej logiky
Negácia	~	nie, nie je pravda, že	Nie je pravda, že bývam v Banskej Bystrici.	~ p
Konjunkcia	∧	a, i	Bývam v Banskej Bystrici a študujem na univerzite.	p ∧ q
Disjunkcia	∨	buď_alebo	Pracuje na úrade alebo je doma.	r ∨ s
Implikácia	→	ak_tak	Ak prídem domov, tak ti zatelefonujem.	t → u
Ekvivalencia	↔	_vtedy a len vtedy, keď_	Test z logiky zvládneš vtedy a len vtedy, keď urobíš tieto cvičenia.	q ↔ q

V tabuľke sa objavuje zmienka o výrokovej logike. Ide o logický systém, ktorý odhaľuje logické väzby výlučne na úrovni atomárnych výrokov a výrokov, ktoré vznikajú ich spájaním pomocou logických spojok (molekulárne výroky). Existujú však logické systémy, ktoré odhaľujú logické väzby aj pohľadom do vnútornej štruktúry viet. Bez tohto pohľadu nedokážeme skúmať napr. logické väzby medzi všeobecnými výrokmi navzájom (výroky typu „Všetci ľudia sú smrteľní.") a logickými vzťahmi, ktoré existujú medzi všeobecnými a singulárnymi výrokmi. Všeobecné výroky však nemôžeme ignorovať, v argumentácii sú práve také dôležité ako atomárne alebo molekulárne. Aby sme sa však vyhli predikátovej logike, všeobecných výrokov sa dotkneme pomocou už spomenutého logického štvorca a neformálneho priblíženia pravidiel konkretizácie a zovšeobecnenia. Tieto témy nás však čakajú až v závere kapitoly, teraz sa vráťme k výrokovej logike.

Najprv nás bude zaujímať jej jazyk, ktorý je vhodným prostriedkom na identifikáciu formy mnohých viet a argumentov formulovaných v prirodzenom jazyku.[15] Spôsobu identifikácie formy viet a argumentov v jazyku výrokovej logiky sa budeme venovať v nasledujúcej podkapitole, teraz si pomocou uvedenej tabuľky priblížime základné prvky jej jazyka. V prvom rade obsahuje jednoduché výrokové premenné, ktoré v tabuľke zastupujú malé písmená p, q, r, s, t, u. Na ich miesto môžeme dosádzať konkrétne atomárne výroky napr. slovenského jazyka,

14 Atomárne a molekulárne výroky sa zaraďujú do kategórie singulárnych výrokov, ktorých protikladom sú všeobecné výroky. Všeobecné výroky si priblížime v podkapitole 2.5.

15 Tvorbe dôkazov vo výrokovej logike – t. j. formálnych metód zisťovania platnosti alebo neplatnosti foriem argumentov – sa dotkneme len čiastočne, v podobe základných pravidiel a zákonov v § 2.3.– 2.6.

no pomocou premenných vynikne forma molekulárneho výroku, ktorú by mohol obsah zbytočne zakrývať. Druhým základným prvkom jazyka výrokovej logiky sú logické spojky, pre naše potreby sme vybrali päť základných.[16] Ich úlohou je nahrádzať spojky v priraďovacích súvetiach prirodzeného jazyka, no ak si všimneme posledné dve, tak zistíme, že nejde o spojky v bežnom, gramatickom význame. V prípade implikácie hovoríme o podmienkových vetách, no a negácia predsa nespája dve rovnocenné vety. Hoci implikácia nemá charakter gramatickej spojky, spĺňa kritériá, ktoré logika na výrokové spojky kladie: tvoriť z atomárnych výrokov molekulárne. Preto sa za spojku v logike považuje. Dôvod, prečo je ňou aj negácia, súvisí s tým, že aj ona má, podobne ako zvyšné spojky, povahu výrokovej funkcie, no presnejšie vysvetlenie by si vyžadovalo znalosti z logickej sémantiky, ktoré však presahujú rámec tejto učebnice. Hoci sa v treťom stĺpci vyskytujú ekvivalenty logických spojok v slovenskom jazyku, nie vždy je ich funkcia rovnaká. Spomeňme dva príklady súvisiace s implikáciou a disjunkciou. Pri tvorbe podmienkových viet v slovenskom jazyku predpokladáme, že medzi udalosťami, o ktorých v tomto type viet vypovedáme, jestvujú vecné súvislosti, no v prípade logiky to nemusí platiť. Implikácia môže spájať obsahovo ľubovoľné a navzájom nesúvisiace vety a v takomto prípade sa označuje prívlastkom „materiálna".[17] V tomto význame bola použitá napr. v prvej premise argumentu (A3) „Ak teraz vonku prší, tak bývam v Banskej Bystrici.". Ani použitie disjunkcie nie je úplne totožné so slovenskou spojkou „alebo". Tá má v slovenskom jazyku dvojaké použitie, ktorému vo výrokovej logike korešpondujú dve rozdielne podoby tejto spojky, no bližšie vysvetlenie nájde čitateľ až v § 2.3.3., ktorá je venovaná logickým spojkám a logickým pravidlám. Teraz sa zameriame na metódy identifikácie formy molekulárnych výrokov a argumentu.

2.2. Forma výrokov a argumentov

Ak máme výrokové spojky a výrokové premenné, môžeme v jazyku výrokovej logiky zachytávať formy molekulárnych výrokov. Majme výrok:

(V1) Buď ostanem doma, alebo umyjem auto.

Postup pri určení formy ľubovoľného molekulárneho výroku prebehne v dvoch krokoch: (i) identifikáciou spojky a atomárnych výrokov a (ii) ich nahradenie logickými spojkami a jednoduchými výrokovými premennými. V prípade (V1) máme spojku „alebo", ktorá spája dva rovnocenné atomárne výroky: výrok „(Ja) ostanem doma." a „(Ja) umyjem auto.". Spojku „alebo" nahradíme disjunkciou, atomárne výroky jednoduchými premennými p, q a získame túto formu:

(F1) $p \vee q$

Teraz však majme zložitejší výrok:

(V2) Ak príde môj brat v sobotu, potom buď ostanem doma, alebo umyjem auto.

16 Z logického hľadiska stačia aj tieto spojky, keďže ostatné sú pomocou nich definovateľné (Zouhar, 2008, s. 61 – 63).

17 Použitie tzv. striktnej implikácie už predpokladá vecné súvislosti v podmienkovej vete, no jej adekvátne uchopenie by si vyžadovalo použitie nástrojov neklasických logík, ktoré sú opäť za hranicou nášho záujmu. Preto sa budeme pridržať len materiálnej implikácie.

V tomto prípade už nemáme vo výroku jednu spojku, ale dve a rovnako sa nám zvýšil aj počet jednoduchých viet. Ak budeme postupovať podľa krokov (i) a (ii), výsledok je takýto:

(F2) $r \rightarrow p \vee q$

Forma (F2) je však vágna, keďže v jazyku výrokovej logiky ju môžeme spresniť dvoma rozdielnymi formami:

(F3) $(r \rightarrow p) \vee q$
(F4) $r \rightarrow (p \vee q)$

Rozdiel medzi (F3) a (F4) je v hlavnej spojke. Pod **hlavnou spojkou** máme na mysli spojku, ktorá molekulárny výrok s výskytom minimálne dvoch spojok spája do jedného celku, pričom jej určenie vykonáme pomocou okrúhlych zátvoriek. V prípade (F3) je hlavnou spojkou disjunkcia, v (F4) je ňou implikácia. Ak by sme v prvom prípade chybne tvrdili, že hlavnou spojkou je implikácia, potom vidíme, že tá spája r s p, no q už v jej dosahu nie je. Takto by sme pôvodný výrok (V2) ako celok stratili. Po spresnení pôvodne vágnej formy (F2) sa môžeme opýtať, ktorá z foriem (F3) a (F4) je formou výroku (V2). Je zrejmé, že je ňou (F4). V prípade formy (F3) by musel mať výrok (V2) inú podobu: „Buď ak môj brat príde v sobotu, tak ostanem doma, alebo umyjem auto." Toto je však veta s odlišnou formou, akú má (V2). K hlavným spojkám vo výrokoch sa ešte vrátime v kontexte použitia základných odvodzovacích pravidiel, teraz zhrňme tri kroky identifikácie formy molekulárneho výroku pomocou jazyka výrokovej logiky:

(i) Určíme spojky a atomárne výroky.
(ii) Spojky nahradíme logickými spojkami a atomárne výroky jednoduchými výrokovými premennými.
(iii) Ak je vo výroku viac ako jedna spojka, potom pomocou okrúhlych zátvoriek určíme hlavnú.

Ak dokážeme identifikovať štruktúru molekulárnych výrokov, potom identifikácia foriem argumentov je jednoduchá. Majme opäť argument (A1). V ňom sa vyskytuje jeden molekulárny výrok (prvá premisa) a dva atomárne (druhá premisa a záver). Atomárne výroky sú „Teraz prší." a „Ulice sú mokré.", ktoré sa zároveň vyskytujú aj v prvej premise. Ak nahradíme prvý výrok premennou „p" a druhý premennou „q", dostaneme formu (A1):

1. $p \rightarrow q$
2. p
   Preto:
3. q

Toto je forma aj argumentu (A3), hoci ich obsah je rozdielny, no oba argumenty sú vďaka tejto forme platné. Pravdou však je, že (A3) nie je dobrým argumentom vzhľadom na absenciu relevantných súvislostí medzi tvrdeniami, ktoré sa v ňom vyskytujú (absencia súvislosti medzi dažďom a miestom bydliska). Princíp relevancie je však dodržaný napr. v argumente (A2), ktorý obsahuje tie isté výroky ako (A1), no jeho forma je odlišná:

Forma (A2) 1. $p \rightarrow q$
2. q
Preto:
3. p

Rozdiel vo forme je príčinou, prečo (A2) nie je platným argumentom: pravdivosť jeho premís negarantuje pravdivosť záveru, a to pri ľubovoľnom argumente, ktorý vznikne dosadením do tejto formy. Nejde totiž o logicky platnú formu. Len pripomenieme, že identifikovanie platných foriem je cieľom logiky, no ako bolo avizované, my k spôsobu určenia platnosti alebo neplatnosti formy argumentu pristúpime veľmi selektívne, nebudeme robiť dôkazy, ktoré z výrokovej logiky poznáme.

2.3. Základné odvodzovacie pravidlá

Pomocou odvodzovacích pravidiel dokážeme z výroku (resp. z viacerých výrokov) odvodiť iný výrok. V tejto podkapitole sa zameriame na pravidlá, ktorými sa riadi použitie piatich základných spojok. Postupovať však nebudeme podľa ich poradia v tabuľke v § 2.1., keďže negáciu si necháme až na koniec. Poukážeme na niektoré komplikácie s použitím negácie pri preklade výrokov prirodzeného jazyka do jazyka výrokovej logiky, no na to potrebujeme komplikovanejšie súvetia, ktoré utvoríme pomocou zvyšných spojok.

2.3.1. Pravidlá pre konjunkciu

Konjunkcii prináležia pravidlá jej zavedenia a odstránenia. **Pravidlo zavedenia konjunkcie** hovorí, že spojením dvoch pravdivých atomárnych výrokov pomocou spojky konjunkcie získame pravdivý molekulárny výrok:

(F5) $p, q \vdash p \wedge q$[18]

Pri odvodení záveru bolo v nasledujúcom prípade použité **pravidlo odstránenie konjunkcie:**

(F6) $p \wedge q \vdash q$

Toto pravidlo bolo použité a vysvetlené už v prípade (A15). Čitateľ však nemôže nadobudnúť dojem, že výlučne formy (F5) a (F6) reprezentujú pravidlá odstránenia a zavedenia konjunkcie, že použitie týchto dvoch pravidiel má len a len túto podobu. Veď aj v tomto prípade sme korektne odstránili konjunkciu:

(F7) $(p \rightarrow s) \wedge q \vdash p \rightarrow s$

Hlavnou spojkou v premise je konjunkcia, a preto ju môžeme pomocou pravidla odstránenia konjunkcie odstrániť. Nič na tom nemení skutočnosť, že hlavná spojka v tomto prípade

18 Pre úsporu priestoru budeme v jazyku výrokovej logiky zapisovať argumenty v tejto podobe. Čiarka oddeľuje jednotlivé premisy, znak „$\vdash$“ oddeľuje premisy od záveru. V (F5) sú v pozícii premís výrokové premenné p a q, v závere máme ich konjunkciu.

spája jednoduchú premennú (q) s implikáciou (p → s). Jedným z členov konjunkcie je implikácia a keď sme konjunkciu z premisy odstránili, môžeme v závere získať implikáciu, ktorá bola v pôvodnej konjunkcii obsiahnutá. Aby sme sa tomuto nedorozumeniu vyhli hneď v úvode, použijeme písmená gréckej abecedy (α, β, γ...), ktoré budú zastupovať ľubovoľné formuly výrokovej logiky. Nemusia to byť len jednoduché výrokové premenné (p, q, r...), ale aj formuly, v ktorých sa vyskytujú logické spojky (napr. p → s) (Zouhar, 2008, s. 48). Pravidlá riadiace použitie konjunkcie (vrátane prípadov, ak je hlavnou spojkou v zložitejšej formule) sú zachytené v nasledujúcich formách:

Pravidlo odstránenia konjunkcie	α ∧ β ⊢ α	α ∧ β ⊢ β
Pravidlo zavedenia konjunkcie	α, β ⊢ α ∧ β	α, β ⊢ β ∧ α

Obe pravidlá vychádzajú zo skutočnosti, že konjunkcia dvoch výrokov je pravdivá vtedy a len vtedy, keď sú oba čiastkové výroky naraz pravdivé. Inak je nepravdivá.

2.3.2. Pravidlá pre disjunkciu

Ďalšou základnou spojkou výrokovej logiky je disjunkcia. Za akých okolností sú pravdivé výroky formy r ∨ s? Výroky tejto formy sú pravdivé, ak (i) sú pravdivé oba čiastkové výroky alebo (ii) stačí pravdivosť aspoň jedného z nich. Príkladom (i) je výrok „Buď bývam v B. Bystrici alebo študujem na UMB.“, keďže obe jednoduché vety tohto súvetia môžu byť pravdivé v tom istom okamihu, t. j. vtedy, ak naozaj bývam v B. Bystrici a zároveň študujem na UMB. Disjunkcia ostáva podľa (ii) pravdivá, aj keď je jeden z čiastkových výrokov nepravdivý, napr. ak bývam v B. Bystrici, ale neštudujem na UMB. Disjunkcii použitú v kontexte (i) a (ii) označujme za **nevylučujúcu**. Jestvuje aj jej **vylučujúca** podoba, napr. vo vete „Buď vážim 81, alebo 82 kilogramov.“. Ak je táto disjunkcia pravdivá, tak pravdivý môže byť nanajvýš len jeden z dvojice jednoduchých výrokov, keďže pravdivosť jedného vylučuje pravdivosť druhého. Z pohľadu dedukcie riadia použitie disjunkcie dve základné pravidlá:

Pravidlo zavedenia disjunkcie	α, β ⊢ α ∨ β	α, β ⊢ β ∨ α
Pravidlo odstránenia disjunkcie	α ∨ β, ~α ⊢ β	α ∨ β, ~β ⊢ α

Prvé pravidlo je veľmi flexibilné. Ľubovoľný pravdivý výrok môžeme disjunktívne spojiť s akýmkoľvek správne utvoreným výrokom a tak získať pravdivú disjunkciu, keďže vieme, že aspoň jeden z výrokov spojených disjunkciou je pravdivý. Pravidlo zavedenia disjunkcie je správne použité aj v tomto prípade: p ⊢ p ∨ s. Hoci sa atomárny výrok s v premise neobjavuje, aj tak je argument platný, keďže pravdivosť disjunkcie v závere garantuje p, ktorého pravdivosť sa predpokladá v premise. V prípade odstránenia disjunkcie potrebujeme vedieť, ktorý z dvojice disjunktívne spojených výrokov je nepravdivý a následne usúdiť na pravdivosť toho druhého. Treba si však dať pozor na túto formu argumentu: p ∨ s ⊢ s. Nejde o deduktívne platnú formu, keďže na základe pravdivosti disjunkcie nevieme usúdiť, ktorý z jej čiastkových výrokov je pravdivý. Čo ak je v predchádzajúcom prípade disjunkcia p ∨ s pravdivá vďaka pravdivosti p? Možno je to vďaka pravdivosti s a dokonca je možné, že sú pravdivé oba čiastkové výroky. No apriórne, logicky, nedokážeme určiť, ktorý z týchto scenárov nastal. Disjunkcia sa v argumentácii objavuje predovšetkým v prípade dilemy, ktorej sa budeme venovať v § 4.4.

2.3.3. Pravidlá pre implikáciu

Pomerne veľký priestor sme už venovali jednému z pravidiel odstránenia implikácie, ktoré sa v logike označuje ako pravidlo **modus ponens**. Ešte predtým, ako sa k uvedenému pravidlu dostaneme, jedna terminologická poznámka. Implikácia spája dve formuly výrokovej logiky, pričom tá, ktorá je v poradí prvá (predchádza implikácii), sa nazýva „antecedent", druhá, ktorá nasleduje po implikácii, je „konzekvent". Vo výroku „Ak je pekné počasie, tak som na výlete." je veta „Je pekné počasie." v pozícii antecedentu, v pozícii konzekventu je veta „Som na výlete.". Teraz späť k modus ponens. Ten bol použitý v argumentoch (A1) a (A3). Hovoríme o odstránení implikácie, keďže v premise máme implikáciu, ktorá spája dve jednoduché premenné, ktorú sme vďaka pravdivosti antecedentu odstránili a získali tak v závere konzekvent pôvodnej implikácie:

Pravidlo odstránenia implikácie – modus ponens $\alpha \rightarrow \beta, \alpha \vdash \beta$

Neplatilo by však nasledujúce odstránenie: $\alpha \rightarrow \beta, \beta \vdash \alpha$. V tomto prípade ide o pomerne častú logickú chybu (chyba potvrdenia konzekventu, viac v § 3.2.3.), ktorej dôvody sme vysvetlili už v kontexte argumentu (A2) v § 1.2. Jestvuje však aj druhé pravidlo odstránenia implikácie, ktoré sa nazýva **modus tollens**:

Pravidlo odstránenia implikácie – modus tollens $\alpha \rightarrow \beta, \sim \beta \vdash \sim \alpha$

V tomto prípade sa na základe negácie konzekventu odstraňuje implikácia a získava negácia antecedentu. Príkladom použitia modus tollens je daný argument:

(A16) 1. Ak prší, ulice sú mokré.
2.Nie je pravdou, že sú ulice teraz mokré.
Preto:
3. Nie je pravdou, že teraz prší.

Opäť pripomenieme, že α a β môžu zastupovať zložitejšie formuly výrokovej logiky ako jednoduché premenné typu p alebo q, no ak bude hlavnou spojkou implikácia, vždy jestvujú dve pravidlá na jej odstránenie. Napríklad modus tollens sa uplatnil aj v nasledujúcom argumente:

(A17) 1. Ak si doma a zatváraš dvere, tak je buď streda, alebo vonku sneží.
2. Nie je pravdou, že je buď streda, alebo vonku sneží.
Preto:
3. Nie je pravdou, že si doma a zatváraš dvere.

Ide o argument, v ktorom sú, vo vzťahu k záveru, irelevantné premisy, takže určite nebude presvedčivý, no nás teraz zaujíma jeho forma:

(F8) $(p \wedge q) \rightarrow (r \vee s), \sim (r \vee s) \vdash \sim (p \wedge q)$

(F8) je platnou formou argumentu, keďže záver vyplýva z premís na základe pravidla modus tollens: hlavnou spojkou prvej premisy je implikácia, konzekvent je v druhej premise negovaný, a preto môžeme implikáciu odstrániť a odvodiť negáciu antecedentu, presne podľa

schémy $\alpha \rightarrow \beta, \sim\beta \vdash \sim\alpha$. Na rozdiel od konjunkcie v prípade implikácie nejestvuje žiadne základné pravidlo na jej zavedenie. Inými slovami, ak je aj pravdivá dvojica p a q, pravdivosť $p \rightarrow q$ a ani $q \rightarrow p$ nie je možné odvodiť.

2.3.4. Pravidlá pre ekvivalenciu

Majme výrok „Plynné teleso zväčšuje svoj objem vtedy a len vtedy, keď teplota plynného telesa stúpa.“, ktorý by sme do jazyka výrokovej logiky preložili pomocou $p \leftrightarrow q$. Aký je presný význam tohto súvetia? Zväčšením objemu plynného telesa sa zvýši jeho teplota, no rovnako je pravdivé aj to, že ak sa teplota zvyšuje, potom sa objem plynného telesa zväčšuje. V súvetí teda tvrdíme, že $p \rightarrow q$, no zároveň aj $q \rightarrow p$, čo v jazyku výrokovej logiky zapíšeme pomocou výrazu $(p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow p)$. Týmto spôsobom, pomocou implikácie a konjunkcie, dokážeme ekvivalenciu odstrániť. Platí však aj opak. Ak sú pravdivé tvrdenia „Ak plynné teleso zväčšuje svoj objem, tak teplota plynného telesa stúpa.“ $(p \rightarrow q)$ a „Ak teplota plynného telesa stúpa, tak plynné teleso zväčšuje svoj objem.“ $(q \rightarrow p)$, potom je nevyhnutne pravdivé aj tvrdenie „Plynné teleso zväčšuje svoj objem vtedy a len vtedy, keď teplota plynného telesa stúpa.“ $(p \leftrightarrow q)$. Týmto spôsobom dokážeme ekvivalenciu zaviesť. Pravidlá pre zavedenie a odstránenie ekvivalencie môžeme zhrnúť takto:

Pravidlo zavedenia ekvivalencie $\alpha \rightarrow \beta, \beta \rightarrow \alpha \vdash \alpha \leftrightarrow \beta$

Pravidlo odstránenia implikácie $\alpha \leftrightarrow \beta \vdash \alpha \rightarrow \beta \quad \alpha \leftrightarrow \beta \vdash \beta \rightarrow \alpha$

2.3.5. Pravidlá pre negáciu

Poslednou spojkou je negácia. V prvom rade výskyt negácie neznamená, že negovaný výrok je nepravdivý. Množstvo výrokov typu $\sim p$ je pravdivých, napr. tvrdenie „Nie je pravda, že Banská Bystrica je hlavným mestom SR.“. Negácia len mení pravdivostnú hodnotu výroku na opačnú: ak je pravdivý výrok p, potom je jeho negácia nepravdivá a naopak. Pri identifikácii formy výroku a formy argumentu nie je vždy jasné, či musíme negáciu použiť alebo nie. Majme takúto dvojicu argumentov:

(A18) 1. Bývam v Banskej Bystrici a neštudujem na UMB.
Preto:
2. Neštudujem na UMB.

a argument

(A19) 1. Ak bývam v Banskej Bystrici, tak študujem na UMB.
2. Neštudujem na UMB.
Preto:
3. Nebývam v Banskej Bystrici.

V (A18) sme záver získali odstránením konjunkcie v premise 1, v (A19) sa odstránila implikácia v 1 pomocou pravidla modus tollens. Forma (A18) je takáto:

Forma (A18): $p \wedge q \vdash q$

V prípade (A19) je situácia zložitejšia. Ako zachytiť konzekvent implikácie v prvej premise (Študujem na UMB.) vo vzťahu k druhej premise (Neštudujem na UMB.)? Zrejme takto:

Forma (A19): $p \rightarrow q, \sim q \vdash \sim p$

Výrok „Študujem na UMB." musíme v prípade druhej premisy negovať, aby sme vo forme argumentu adekvátne zachytili jeho vzťah ku konzekventu implikácie v prvej premise. Veď vďaka tomuto vzťahu sme mohli modus tollens použiť. No na formách (A18) a (A19) vidieť nejednoznačnosť prepisu argumentov do jazyka výrokovej logiky, keďže jedno a to isté tvrdenie „Neštudujem na UMB." sme v prípade (A18) nahradili jednoduchou premennou, no v (A19) negáciou jednoduchej premennej. Nikde chyba nenastala, len pri identifikácii formy musíme brať do úvahy nielen samotné výroky, ale aj kontext celého argumentu a aj na jeho základe rozhodnúť, či a kde negáciu použiť. V tvrdeniach typu „Nie je pravdou, že..." je použitie negácie nevyhnutné, no ak máme napr. sloveso v zápore, musíme použitie negácie zvážiť. Ak je v argumente dvojica výrokov, v ktorých sa vyskytujú slovesá typu „študujem" a „neštudujem", musíme jeden z týchto výrokov negovať, aby sme logický vzťah medzi nimi zachytili aj vo forme argumentu. Inak by nešlo o jej korektnú identifikáciu. Ak takúto dvojicu výrokov v argumente nemáme, tak v prípade „Neštudujem na UMB." nie je negácia potrebná.

Teraz prejdime k pravidlám, ktoré použitie negácie v argumentácii riadia. Nejestvuje pravidlo zavedenia a ani pravidlo odstránenia negácie. Prípadná existencia takýchto pravidiel by viedla k logicky sporným situáciám, veď z jedného a toho istého výroku by vyplýval aj jeho opak. Čo však v prípade negácie dokážeme odstraňovať alebo zavádzať, sú dvojité negácie:

Pravidlo zavedenia dvojitej negácie	$\alpha \vdash \sim(\sim\alpha)$
Pravidlo odstránenia dvojitej negácie	$\sim(\sim\alpha) \vdash \alpha$

Platnosť oboch pravidiel je intuitívne zrejmá. Z tvrdenia „Nie je pravda, že UMB nie je v Banskej Bystrici." vyplýva, že UMB je v Banskej Bystrici (pravidlo odstránenia dvojitej negácie), pričom platí aj opak (pravidlo zavedenia dvojitej negácie). Po uvedení základných pravidiel odvodzovania môžeme pristúpiť k základným logickým princípom, o ktoré sa tieto pravidlá opierajú.

2.4. Základné logické princípy

V tejto podkapitole sa budeme venovať základným logickým princípom: princípu bivalencie, vylúčenia tretieho, vylúčenia sporu, princípu skladobnosti a substitúcie. Ide o základné princípy, ktoré sa dodržiavajú v klasických logických systémoch, akými sú výroková a predikátová logika. Neklasické systémy môžeme charakterizovať ako systémy, ktoré porušujú aspoň jeden z uvedených princípov (Zouhar, 2008, s. 40). Začneme bivalenciou (dvojhodnotovosťou):

Princíp bivalencie: **Každý výrok je buď pravdivý, alebo nepravdivý.**

Existujú dve pravdivostné hodnoty (pravda a nepravda), pričom nemôžu nastať dve situácie: (i) aby bol výrok aj pravdivý a aj nepravdivý súčasne, resp. (ii) aby nebol súčasne ani pravdivý a ani nepravdivý. Tento princíp je sémantický. Pravdivosť a nepravdivosť výrokov je založená na ich vzťahu ku skutočnosti: výrok p (napr. „Teraz je vonku silný vietor.") je pravdivý vtedy a len vtedy, keď nastáva fakt f (vysoká rýchlosť prúdenia vetra), ktorý robí p pravdivým. Ak f nenastáva,

výrok p je nepravdivý. Samozrejme, pravdivosť p sa v závislosti od poveternostných podmienok mení, princíp bivalencie však za každých okolností vylučuje, aby p nemal žiadnu pravdivostnú hodnotu alebo aby mal obe. Princíp vylúčenia tretieho, ktorý sa niekedy s princípom bivalencie chybne stotožňuje, je už syntaktickej povahy:

Princíp vylúčenia tretieho: **Pre každý výrok platí, že buď je pravdivý tento výrok, alebo jeho opak.**

Inak povedané, pre výrok p platí, že buď je pravdivý p, alebo jeho opak ~ p. Žiadna iná, tretia, možnosť nejestvuje. Vzťah princípu bivalencie k princípu vylúčenia tretieho si ozrejmíme na už klasickom príklade, ktorý pochádza od Aristotela. Majme výrok „Zajtra sa odohrá námorná bitka." (výrok p). Výrok p predstavuje špecifický prípad, na ktorý nie je možné princíp bivalencie uplatniť, keďže v tomto momente nejestvuje objektívna skutočnosť, vďaka ktorej by nadobudol jednu z dvoch pravdivostných hodnôt. Môžeme povedať, že p nie je ani pravdivý a ani nepravdivý, resp. že jeho pravdivosť/nepravdivosť dokážeme určiť len čiastočne, s určitou mierou pravdepodobnosti. S istotou však vieme, že aj tento špecifický druh výroku princíp vylúčenia tretieho spĺňa. Buď je výrok p pravdivý, alebo je pravdivý jeho opak: $p \vee (\sim p)$. Iná možnosť nie je prípustná. A toto už je syntaktické pravidlo[19], keďže sa netýka vzťahu výroku ku skutočnosti, ale logickej pravdy, podľa ktorej je buď daný výrok pravdivý, alebo je pravdivý jeho opak. Princíp bivalencie implikuje princíp vylúčenia tretieho, no opak neplatí (Tomassi, 2002, s. 124), a aj táto skutočnosť stála za zrodom neklasických logík, v ktorých sa princíp bivalencie nedodržiava. Alternatívne logické systémy nemusia pracovať len s dvoma pravdivostnými hodnotami a ich potenciál pri analýze napr. výrokov o budúcich udalostiach je väčší, ako ponúka rámec klasických logík, ktorého sa pridŕža aj táto učebnica. Posledným logickým princípom je princíp vylúčenia sporu:

Princíp vylúčenia sporu: **Pre každý výrok platí, že nie je súčasne pravdivý tento výrok a aj opak tohto výroku.**

Tento princíp tiež vychádza z princípu bivalencie a podobne ako princíp vylúčenia tretieho, aj on je syntaktickým pravidlom. Logika vylučuje, aby platilo, že námorná bitka sa odohrá a zároveň, že sa neodohrá: nie je pravdou že $p \wedge (\sim p)$. Formy výrokov typu $\alpha \wedge (\sim \alpha)$ sú logicky sporné a v argumentácii sa im musíme vyhýbať, inak sa dostávame do rozporu s jedným zo základných princípov ideálneho argumentu – princípu štruktúry (§ 1.6.).

Teraz sa dostávame k dvom posledným princípom, ktoré spolu navzájom súvisia, lebo ak logický systém porušuje jeden z nich, tak automaticky porušuje aj druhý (Zouhar, 2008, s. 41). V § 2.3. sme sa venovali základným odvodzovacím pravidlám, pomocou ktorých sme dokázali z jednoduchých výrokov tvoriť zložitejšie (pravidlá zavedenia logických spojok) a zo zložitejších jednoduchšie (pravidlá odstránenia logických spojok). Tieto postupy boli v súlade s daným princípom:

19 Syntaktické pravidlá určujú možnosti a spôsoby spájania jednoduchých jazykových jednotiek do zložitejších, napr. spájanie slov do jednoduchých viet a jednoduchých viet do súvetí.

Princíp skladobnosti: **Pravdivostná hodnota zloženého výroku je určená pravdivostnými hodnotami jednoduchých výrokov a spôsobom ich spojenia.**

Napr. pravdivostná hodnota súvetia „Bývam v Banskej Bystrici a študujem na UMB." (molekulárny výrok formy $p \wedge q$) závisí od pravdivosti jednoduchých výrokov „Bývam v Banskej Bystrici." a „Študujem na UMB." a od povahy logickej spojky, ktorá tieto dva jednoduché výroky v súvetí spája. V tomto prípade ide o konjunkciu, pričom už vieme, za akých okolností sú výroky formy $p \wedge q$ pravdivé: jedine vtedy, ak sú pravdivé oba atomárne výroky p a q, inak je molekulárny výrok nepravdivý. Dôsledkom princípu skladobnosti je princíp substitúcie:

Princíp substitúcie: **Pravdivostná hodnota zloženého výroku ostáva nezmenená, ak niektorý z jeho jednoduchých výrokov nahradíme výrokom s tou istou pravdivostnou hodnotou.**

Ak v pravdivom súvetí „Bývam v Banskej Bystrici a študujem na UMB." nahradíme pravdivú vetu „Bývam v Banskej Bystrici." rovnako pravdivou vetou „Som slovenskej národnosti.", potom výsledné súvetie „Som slovenskej národnosti a študujem na UMB." je rovnako pravdivé. V bežnej komunikačnej praxi sa však posledné dva princípy, na rozdiel od napr. výrokovej logiky, často nedodržiavajú (Zouhar, 2008, s. 40). Majme pravdivé súvetie „Viem, že $1 + 1 = 2$.". Nahraďme tvrdenie „$1 + 1 = 2$" rovnako pravdivým tvrdením „$234^2 = 54756$", čím získame súvetie „Viem, že $234^2 = 54756$.". Toto súvetie však pravdivé nie je, nevedel som to, výpočet som musel skontrolovať. Tento príklad preukazuje neplatnosť nielen princípu skladobnosti, ale aj substitúcie, keďže po nahradení jedného tvrdenia tvrdením s tou istou pravdivostnou hodnotou sa pravdivostná hodnota súvetia zmenila.

Princípy bivalencie, vylúčenia tretieho a vylúčenia sporu sú uplatňované v každodennej argumentácii s výnimkou špecifických tvrdení, na ktoré sa princíp bivalencie nedá aplikovať. Princípy skladobnosti a substitúcie sa v klasickej logike striktne dodržiavajú, príkladom je § 2.3., no v bežnej komunikácii tomu tak nemusí byť.

2.5. Logický štvorec a všeobecné výroky

Doposiaľ sme sa na úlohu logiky pozerali z perspektívy výrokovej logiky, a aj to v jej redukovanej podobe. Venovali sme sa len základným spojkám, odvodzovacím pravidlám a základným logickým princípom. Potenciál výrokovej logiky je však aj tak z pohľadu každodennej argumentácie nedostatočný. Majme takýto argument:

(A20) 1. Všetci ľudia sú smrteľní.
2. Sokrates je človek.
Preto:
3. Sokrates je smrteľný.

Nepochybne ide o deduktívne platný argument, keďže je nemysliteľné, aby obe premisy v (A20) boli pravdivé a záver nepravdivý.[20] Pomocou jazyka výrokovej logiky by sme formu tohto argumentu identifikovali takto:

(F9) 1. p
2. q
Preto:
3. r

V (A20) sa vyskytujú tri rozdielne výroky, v ktorých nie sú žiadne logické spojky, a preto ich v jazyku výrokovej logiky nahrádzame jednoduchými premennými. Forma (F9) je však deduktívne neplatná, o čom sa vieme ľahko presvedčiť. Existujú také dosadenia do tejto formy, pri ktorých už nebude záver z premís logicky vyplývať. Jedným z príkladov je takýto argument:

(A21) 1. Som smrteľný.
2. Moje auto je červené.
Preto:
3. Bývam v Banskej Bystrici.

V argumentoch (A20) a (A21) absentujú spojky, ktoré sú vo výrokovej logike jediným zdrojom logických väzieb, preto niet divu, že z jej pohľadu by mali byť oba argumenty neplatné. Ako je ale možné, že argument (A20) je predsa len platný? Odpoveď je jednoduchá: vďaka vzťahu medzi všeobecným výrokom v prvej premise a singulárnym výrokom v druhej. Túto logickú väzbu však výroková logika nevie zachytiť, keďže nepracuje so všeobecnými výrokmi. Nepracuje preto, lebo nenazerá do vnútornej štruktúry viet, pričom len pohľadom dovnútra zistíme, že výroky bez logických spojok môžu byť aj všeobecné a že prinášajú do argumentov a argumentácie také logické vzťahy, ktoré na úrovni singulárnych výrokov nenájdeme. Inými slovami, výroková logika nie je dostatočne jemným nástrojom logickej analýzy argumentov formulovaných v prirodzenom jazyku. Ak by sme chceli identifikáciu formy výrokov a argumentov rozšíriť o všeobecné výroky, museli by sme siahnuť po predikátovej logike, no rozsah a zameranie tejto učebnice nám to neumožňuje. Namiesto toho budeme prezentovať vybrané logické väzby súvisiace so všeobecnými tvrdeniami pomocou tzv. logického štvorca. Ešte predtým si však musíme kategóriu všeobecných výrokov detailnejšie priblížiť.

V prvom rade musíme vedieť, ako odlíšiť všeobecný výrok od singulárneho. Pre všeobecné výroky je v slovenskom jazyku príznačný výskyt výrazov ako „všetci“, „niektorí“, „žiaden“, „nikto“ a pod.[20] Všeobecné tvrdenia nehovoria o konkrétnych veciach, javoch alebo udalostiach, ako je tomu v singulárnych výrokoch, ale o množinách takýchto objektov.[21] Majme množinu Banskobystričanov (množina U). Môžeme pravdivo povedať, že všetky prvky patriace do U majú trvalý pobyt v Banskej Bystrici, že len niektoré z nich sú ženami alebo že žiaden z nich nie je nositeľom Nobelovej ceny. Z týchto tvrdení vyplýva viacero iných pravdivých tvrdení.

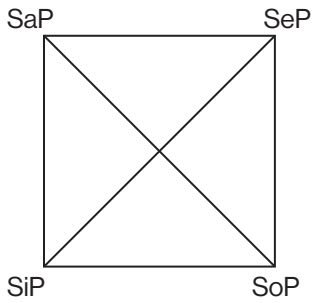
20 V predikátovej logike sa tieto výrazy nahrádzajú pomocou kvantifikátorov, a preto je v logike delenie výrokov na singulárne a všeobecné veľmi jednoduché: v singulárnych výrokoch, na rozdiel od všeobecných, absentujú kvantifikátory (Zouhar, 2008, s. 215).

21 V predikátovej logike sa tieto množiny nazývajú „univerzom jazyka“.

Napríklad z pravdivosti „Žiaden Banskobystričan nie je nositeľom Nobelovej ceny." vyplýva „Nie je pravda, že niektorí Banskobystričania sú nositeľmi Nobelovej ceny.". Prehľad o logických väzbách na úrovni všeobecných výrokov ponúka logický štvorec, ktorý zachytáva vzťahy medzi nasledujúcimi typmi výrokov:

typ výroku	zápis	skratka
všeobecný kladný	Každé S je P.	SaP
všeobecný záporný	Žiadne S nie je P.	SeP
čiastočne kladný	Niektoré S je P.	SiP
čiastočne záporný	Niektoré S nie je P.	SoP

Medzi uvedenými typmi všeobecných tvrdení jestvuje viacero logických vzťahov, my si však všimneme len dva z nich, ktoré sú z pohľadu argumentácie najzaujímavejšie a ku ktorým sa budeme vracať aj vo zvyšných kapitolách učebnice. Ide o vzťahy kontradiktorickosti a kontrárnosti[22]:

Prvý druh logického vzťahu nastáva medzi výrokmi typu SaP a SoP, resp. SeP a SiP. So vzťahom **kontradiktorickosti** sme sa už stretli v súvislosti s logickým princípom vylúčenia sporu (§ 2.4.), pričom v jeho prípade ide o vzájomné negácie výrokov, z ktorých je práve jeden pravdivý a druhý nepravdivý. Napríklad negáciou výroku „Všetci ľudia sú smrteľní." (SaP) je výrok „Niektorí ľudia nie sú smrteľní." (SoP); negáciou vety „Žiaden Slovák nebol na Marse." (SeP) je veta „Niektorí Slováci boli na Marse." (SiP). Ak by sme dvojicu výrokov stojacich v tomto vzťahu spojili pomocou pravidla zavedenia konjunkcie, tak získame **kontradikciu** – tvrdenie, ktoré je nevyhnutne, bezpodmienečne nepravdivé. Inak je tomu v prípade výrokov, ktoré sú vo vzájomnom vzťahu **kontrárnosti**. V prípade tohto vzťahu platí, že z dvojice kontrárnych výrokov je nanajvýš jeden pravdivý, no nepravdivé môžu byť oba. Tento vzťah nastáva medzi vetami typu SaP a SeP. Vo vzťahu kontrárnosti je nasledujúca dvojica výrokov: „Každé auto je červené." (SaP) a „Žiadne auto nie je červené."(SeP). Ak sú niektoré autá červené, potom sú oba výroky nepravdivé, no zároveň nie je možné, aby boli pravdivé súčasne.

22 Prehľad všetkých logických vzťahov v logickom štvorci nájde čitateľ v publikácii (Zouhar, 2008, s. 222).

Oba vzťahy však môžu nastať aj v prípade dvojíc singulárnych výrokov. Vo vzťahu **kontradiktorickosti** sú aj výroky „Moje auto je červené.“ (p) a „Nie je pravdou, že moje auto je červené.“ (~p). Ak na tieto dva výroky zavedieme konjunkciu, získame logicky sporné tvrdenie formy p ∧ (~p). Stále však platí to, čo bolo o kontradiktorickosti povedané v prípade všeobecných výrokov: práve jeden z tejto dvojice výrokov je pravdivý a druhý nepravdivý (ak je pravdivé p, potom je nevyhnutne nepravdivé ~p a naopak). Podobne je možné uvažovať aj o vzťahu kontrárnosti. Majme dvojicu výrokov „Moje auto je červené.“ a „Moje auto je zelené.“. Oba výroky môžu byť súčasne nepravdivé (ak je moje auto napr. biele), no pravdivý môže byť len jeden z nich, čo je presne ten istý vzťah, ktorý sme definovali medzi výrokmi typu SaP a SeP.

2.6. Pravidlá pre všeobecné výroky

Z praktického dôvodu je užitočné spomenúť aj niektoré základné odvodzovacie pravidlá, ktoré sa k všeobecným výrokom viažu. Ale opäť len neformálne, bez bližšieho poznania jazyka predikátovej logiky. V prípade všeobecných kladných (SaP) a všeobecne záporných tvrdení (SeP) existuje spôsob, ako z nich odvodiť iné tvrdenia, a to pomocou pravidla konkretizácie. Všeobecné výroky, ako už bolo poznamenané, nie sú o konkrétnych veciach, ale o množinách vecí, no to nebráni odvodiť z pravdivého tvrdenia o množine vecí pravdivé tvrdenia o jej prvkoch. Majme množinu M, ktorej prvkami sú aktuálni študenti a študentky UMB. Z pravdivosti všeobecného kladného tvrdenia „Všetci študenti UMB sú usilovní.“ vyplýva, že vlastnosť usilovnosti má každý jeden z prvkov množiny M. Ak je jedným z týchto prvkov Ján, potom aj on je nevyhnutne usilovný:

(A22) 1. Všetci študenti UMB sú usilovní.
2. Ján je jedným zo študentov UMB.
Preto:
3. Ján je usilovný.

Tento argument má rovnakú štruktúru ako (A20), ktorého záver je tiež odvodený z premís pomocou konkretizácie. Analogicky je možné postupovať aj v prípade všeobecných záporných tvrdení:

(A23) 1. Žiaden Slovák nebol na Marse.
2. Ján je Slovák.
Preto:
3. Ján nebol na Marse.

Pravidlo konkretizácie môžeme charakterizovať týmto spôsobom:

Pravidlo konkretizácie: **Ak má každý predmet nejakú vlastnosť, tak túto vlastnosť má aj ľubovoľný predmet.**

Každý predmet z množiny študentov UMB má vlastnosť byť usilovný, a preto ju má nevyhnutne aj Ján. Podobne by sme preformulovali, hoci v zápornom význame, aj (A23). Opačný postup, zovšeobecnenie, je však už problematické. Ak preskúmame *všetky* prvky množiny M

a zistíme, že každý z nich je usilovný, potom môžeme sformulovať všeobecné tvrdenie „Všetci študenti UMB sú usilovní.“, ktorého pravdivosť bude nespochybniteľná. Ak je však skúmaná množina veľmi veľká a my preskúmame len niekoľko z jej prvkov, potom zovšeobecnenie v podobe kategorického všeobecného tvrdenia nie je možné. Možné sú len zovšeobecnenia, v ktorých vyjadríme určitú *mieru pravdepodobnosti* záveru, ktorý bude závisieť napr. od pomeru celej množiny prvkov k množstvu prvkov, ktoré sme na danú vlastnosť kladne testovali. To už ale nebudú deduktívne platné odvodenia, ale induktívne, ktorým sme sa venovali v § 1.3.2.

Logicky správne zovšeobecnenie je však prípustné vtedy, ak má podobu čiastočne kladného alebo čiastočne záporného výroku. Ak preskúmame množinu M a identifikujeme čo len jeden z jej prvkov, ktorý má vlastnosť „byť usilovný“, potom môžeme oprávnene konštatovať, že niektoré prvky množiny M sú usilovné:

Pravidlo zovšeobecnenia: **Ak nejakú vlastnosť má konkrétny predmet, tak existuje predmet, ktorý má túto vlastnosť.**

Tvrdenie o existencii niektorých prvkov množiny M, ktoré sú nositeľmi skúmanej vlastnosti, má podobu čiastočne kladného výroku typu SiP. Pravidlo má aj svoju zápornú formu. Ak by bol pravdivý výrok „Ján nie je usilovný.“, potom čiastočne záporné tvrdenie (SoP) „Niektorí študenti UMB nie sú usilovní.“ by z tohto tvrdenia logicky vyplývalo za predpokladu, že Ján je stále prvkom množiny M.

2.7. Úlohy a cvičenia

1. Pomocou jazyka výrokovej logiky identifikujte formy nasledujúcich argumentov (podľa vzoru foriem (F5) až (F7)).

a) Ak sa stretneme, tak bude určite štvrtok a bude snežiť. Ak však bude pršať, potom určite nebude štvrtok. Preto sa nestretneme a zároveň bude snežiť.

b) Nie je pravdou, že ak sa veľa učím, potom viem viac. Dnes nejdem do školy. Preto nie je pravdou, že ak nejdem do školy, potom sa veľa učím.

c) V piatok odchádzam do Bratislavy alebo hrám tenis. Ak v piatok neodchádzam do Bratislavy a nehrám tenis, potom je dnes štvrtok. Preto je dnes štvrtok a nehrám tenis.

d) Ak sa v hale nesvieti, kapela ešte nie je na scéne. Nie je pravda, že sa v hale nesvieti, a zároveň, že to bude rockový koncert. Takže kapela nie je na scéne.

e) Buď bude dnes hrať rocková skupina, alebo hudba bude výlučne klasická. Ak bude dnes hrať rocková skupina, tak dnes blues nezaznie. Preto dnes blues nezaznie a hudba bude výlučne klasická.

2. Rozhodnite, ktoré z nasledujúcich argumentov sú deduktívne platné a ktoré sú deduktívne neplatné. V prípade platných argumentov určite odvodzovacie pravidlo, ktoré bolo pri odvodení záveru použité.

a) Premisa: Ak sa zmieša kyselina so zásadou, roztok sa neutralizuje.
Premisa: Roztok sa neneutralizoval.
Záver: Kyselina so zásadou sa nezmiešali.

b) Premisa: Ak sa zmieša kyselina so zásadou, roztok sa neutralizuje.
Premisa: Roztok sa neutralizoval.
Záver: Kyselina sa zmiešala so zásadou.

c) Premisa: Ak sa zmieša kyselina so zásadou, roztok sa neutralizuje.
Premisa: Kyselina so zásadou sa nezmiešali.
Záver: Roztok sa neneutralizoval.

d) Premisa: Ak sa zmieša kyselina so zásadou, roztok sa neutralizuje.
Premisa: Kyselina so zásadou sa nezmiešali.
Záver: Roztok sa neutralizoval.

e) Premisa: Ak sa zmieša kyselina so zásadou, roztok sa neutralizuje.
Premisa: Kyselina so zásadou sa zmiešali.
Záver: Roztok sa neutralizoval.

3. Určite, pomocou ktorých odvodzovacích pravidiel boli odvodené závery nasledujúcich argumentov. V jednom argumente mohlo byť použitých niekoľko pravidiel.

a) Premisa: Buď pracuješ a skoro ráno vstávaš, alebo si na podpore.
Premisa: Nie si na podpore.
Záver: Pracuješ a ráno skoro vstávaš.

b) Premisa: Ak Anton študuje, potom býva v Bratislave alebo v Banskej Bystrici.
Premisa: Anton nebýva ani v Bratislave a ani v Banskej Bystrici.
Záver: Anton neštuduje.

c) Premisa: Ryby nie sú cicavce a dýchajú kyslík.
Záver: Nie je pravdou, že ryby nedýchajú kyslík.

d) Premisa: Ak Anna pracuje v banke alebo v škole, potom nie je možné, aby bola stále doma.
Premisa: Anna nepracuje v banke, pracuje v škole.
Záver: Nie je možné, aby Anna bola stále doma.

e) Premisa: Všetci obyvatelia Banskej Bystrice milujú zmrzlinu.
Premisa: Ján je obyvateľom Banskej Bystrice a zároveň študuje na UMB.
Záver: Ján miluje zmrzlinu.

Kapitola 3
Falošné argumenty

3. Falošné argumenty

Poctivé kritické myslenie si vyžaduje vyváženú kombináciu dôslednej logickej argumentácie a tvorivej imaginácie. Imaginácia dodáva nápady, v čom všetkom môže kritizovaná pozícia zlyhávať. Argumentácia má ukázať, že kritizovaná pozícia naozaj zlyháva. Napriek ostražitosti sa však pri formulovaní vlastných argumentov, ako aj pri rozbore a hodnotení názorov a argumentov cudzích často dopúšťame rôznych chýb. V tejto kapitole sa pozrieme na chyby, ktoré sa vyskytujú pri formulovaní argumentov najčastejšie. Výsledkom chybnej argumentácie sú *falošné argumenty* (angl. *fallacies*).

Voľne povedané, falošným argumentom je každý nesprávny spôsob argumentácie, ktorý sa dožaduje našej dôvery tým, že vyzerá byť kľúčový pre diskutovanú otázku, hoci v skutočnosti takým nie je (Freeley – Steinberg, 2009, s. 188). To, že ide o nesprávny spôsob argumentácie, znamená, že falošný argument porušuje niektorý z princípov ideálneho argumentu opísaných v § 1.4., čiže ako presvedčivý argument *zlyháva*. Keď argumentujeme pomocou falošných argumentov, dopúšťame sa *argumentačných chýb*. Argumentačná chyba môže byť nevedomá, čo sa stáva vtedy, keď si z nejakého dôvodu nevšimneme, že falošný argument zlyháva. Žiaľ, falošné argumenty sú niekedy formulované aj zámerne.

Falošným argumentom je teda každý argument, ktorý – povedané metaforicky – od poslucháča vyláka súhlas neprávom. Bližším rozborom obsahu (t. j. toho, čo hovoria premisy a záver argumentu) a formy argumentu (čiže toho, aká je štruktúra argumentu) by poslucháč odhalil, prečo je daný argument *zavádzajúci*. V tejto kapitole ponúkame čitateľom prehľad a vysvetlenie najbežnejších argumentačných chýb. Oboznámenie sa s nimi môže zdokonaliť citlivosť na falošné argumenty a ostražitosť pred manipuláciou *argumentačnými podfukmi*.

3.1. Taxonómia falošných argumentov

Podľa Sinnott-Armstronga a Fogelina (2010, s. 332) by snaha o vytvorenie úplného zoznamu argumentačných chýb nemala veľký zmysel, pretože pri dostatku vynaliezavosti sa dá paleta falošných argumentov neustále rozširovať. S početnosťou a rôznorodosťou argumentačných chýb zápasí aj každý pokus o taxonómiu falošných argumentov. Existuje viacero delení argumentačných chýb. Väčšina z nich sa pri rozlišovaní falošných argumentov pridŕža pravidla združovania vzájomne podobných argumentačných chýb do typov. Problém tohto prístupu spočíva v tom, že medzi falošnými argumentmi sa dá nachádzať viacero podobností, výsledkom čoho sú odlišné taxonómie. Napríklad, falošné argumenty, ktoré vyvolávajú strach, sa podobajú na argumenty, ktoré sa dovolávajú nášho súcitu v tom, že apelujú na naše emócie (pozri § 3.3.3.), avšak podobajú sa aj na falošný kauzálny kĺzavý argument (pozri § 3.4.2.), pretože určitým udalostiam pripisujú hrôzostrašné následky.

Samozrejme, vzájomná odlišnosť jednotlivých taxonómií falošných argumentov ešte nemusí byť (a väčšinou ani nie je) známkou ich nesprávnosti. Naopak, rôznosť taxonómií odkrýva pestré súvislosti medzi falošnými argumentmi. Avšak *len málo z taxonómií triedi falošné argumenty podľa toho, aké požiadavky predpísané na správny alebo ideálny argument nespĺňajú*. A pritom pochopenie, v čom a prečo konkrétny falošný argument porušuje princípy správnej argumentácie, je pre zdokonaľovanie sa v kritickom myslení dôležitejšie ako znalosť podobností, ktoré existujú medzi falošnými argumentmi.

Jednou z výnimiek, ktorá triedi falošné argumenty podľa porušovania pravidiel presvedčivej argumentácie, je taxonómia od N. Cavenderovej a H. Kahana. Tí uvádzajú tri požiadavky, ktoré má presvedčivá argumentácia spĺňať. Presvedčivý argument musí mať: a) vierohodné

a b) relevantné premisy, ktoré c) poskytujú dobré dôvody na prijatie záveru, čiže záver sa z nich dá odvodiť (Cavender – Kahane, 2010, s. 6). Falošné argumenty rozdeľujú preto do troch skupín, pričom tvrdia, že ide o vyčerpávajúce delenie (Cavender – Kahane, 2010, s. 47 – 48): Falošný argument má buď a) pochybné premisy, alebo b) zanedbáva relevantné dôvody, alebo je c) neplatným odvodením záveru z premís. Každá argumentačná chyba sa podľa ich názoru dá zaradiť do niektorého typu falošného argumentu a) až c).

Taxonómia falošných argumentov, s ktorou sa čitateľ stretne v tejto učebnici, sa od Cavenderovej a Kahanovej taxonómie odlišuje tým, že rozdeľuje argumentačné chyby nie do troch, ale do štyroch skupín (pozri tabuľku nižšie). V § 1.4. sme totiž opísali štyri princípy, ktoré musí ideálny argument spĺňať: *princíp prijateľnosti* (ktorému zodpovedá Cavenderovej a Kahanova požiadavka a); *princíp relevancie* (ktorému zodpovedá ich požiadavka b); *princíp dostatočnosti* (ktorému zodpovedá ich požiadavka c); a *princíp štruktúry*, ktorý spôsobuje odlišnosť našej a ich taxonómie. To ale neznamená, že naša taxonómia pokrýva viac argumentačných chýb. Znamená to len toľko, že niektoré chyby sú zaradené do odlišných typov. Napríklad Cavenderová a Kahan zaraďujú chyby nekonzistentnosti medzi falošné argumenty, ktorých premisy nie sú vierohodné, kým my ich zaraďujeme medzi falošné argumenty porušujúce princíp štruktúry. Hoci sa domnievame, že naše zaradenie je presnejšie (pretože za nekonzistentnosť argumentu nemusia byť vždy zodpovedné jeho premisy), dôležitejšie je to, že okrem členenia argumentačných chýb ponúkajú obe taxonómie aj vysvetlenie, ktorý princíp ideálneho argumentu bol ktorým falošným argumentom porušený. V tom spočíva ich výhoda oproti taxonómiám, ktoré to nerobia.

Taxonómia falošných argumentov

Porušenie princípu štruktúry	Porušenie princípu relevantnosti	Porušenie princípu prijateľnosti	Porušenie princípu dostatočnosti
Nekonzistentné argumenty Popieranie antecedentu Potvrdenie konzekventu Preferovanie konjunkcie (conjunction fallacy/ the Linda problem) Omyl hazardného hráča (gambler's fallacy) Predpokladanie záveru (begging the question/petitio principii)	Útok na osobu (ad hominem) Fackovací panák (straw man fallacy) Dovolávanie sa falošnej autority Dovolávanie sa tradície Dovolávanie sa emócií Zbožné želanie (wishful thinking)	Falošné sorités argumenty (resp. argumenty hromady/kopy) Falošné kĺzavé argumenty (slippery slope fallacies): - konceptuálne - etické - kauzálne Ekvivokácia/ dvojznačnosť Falošná dilema/ dichotómia	Nedostatočná vzorka Nereprezentatívna vzorka Dôvodenie neznalosťou (ad ignorantium) Zámena nutnej podmienky za postačujúcu Vyvodenie príčiny z následnosti (post hoc fallacy) Zanedbanie spoločnej príčiny

3.2. Falošné argumenty, ktoré porušujú princíp štruktúry

Každý falošný argument trpí tou chybou, že nespĺňa aspoň jeden z princípov (a niekedy dokonca aj všetky), ktoré sa kladú na správnu argumentáciu. Preto sa argumentačné chyby dajú zmysluplne členiť podľa toho, ktorý princíp ideálneho argumentu falošný argument porušuje.

V tejto podkapitole sa pozrieme na argumentačné chyby, ktoré vznikajú v dôsledku porušenia princípu štruktúry.

V § 1.4. sme uviedli, že princíp štruktúry sa týka vzájomných vzťahov tvrdení, ktoré sa v argumente nachádzajú, či už v úlohe premís, alebo záveru. Falošné argumenty môžu porušiť tento princíp viacerými spôsobmi. Môžu byť nekonzistentné, k čomu dochádza vtedy, keď obsahujú vzájomne nezlučiteľné tvrdenia (pozri § 3.2.1.). Alebo sa môže stať, že napriek zdaniu svojej deduktívnej platnosti či induktívnej sily, ktoré budia, takými nie sú, a to vďaka existujúcim vzťahom medzi ich premisami a záverom. Také argumenty trpia buď tou chybou, že záver deduktívne nevyplýva z ich premís, čiže nie sú deduktívne platné, hoci sa tak tvária (pozri § 3.2.2. a 3.2.3.), alebo tou chybou, že premisy nerobia ich záver pravdepodobným, čiže nie sú induktívne silné, hoci sa tak tvária (pozri § 3.2.4. a 3.2.5.). Takisto sa môže stať, že argument, ktorý má preukázať svoj záver, ho predpokladá už vo svojich premisách. V takom prípade hovoríme o chybe predpokladania záveru (pozri § 3.2.6.).

3.2.1. Chyby nekonzistentnosti

Nekonzistentné argumenty porušujú princíp štruktúry, ktorého splnenie je vyžadované od ideálnych argumentov (pozri § 1.4.). Nekonzistentnými argumentmi sú buď argumenty, ktorých premisy sú navzájom nezlučiteľné, alebo argumenty, ktorých závery protirečia ich premisám. Také argumenty buď porušujú princíp vylúčenia sporu (pozri § 2.4.), alebo obsahujú kontradiktorické, resp. kontrárne výroky (pozri § 2.5.). V tejto podkapitole uvedieme príklad falošného argumentu, ktorý má nekonzistentné premisy, ako aj falošného argumentu, ktorého záver odporuje niektorej z jeho premís.

Predstavte si Jana, ktorý tvrdí, že správnym je to konanie, ktoré za také označil Boh vo svojich desiatich prikázaniach. Peter sa ho spýta, či by Boh mohol svoje prikázania zmeniť tak, aby obsahovali príkaz „Každú sobotu niekoho zavraždi!“. Ak Jano odpovie, že takú ohavnosť by Boh nikdy medzi svoje prikázania nezahrnul, Peter mu môže plným právom vyčítať, že jeho argument obsahuje nezlučiteľné premisy. Na jednej strane totiž Jano predpokladá (označme to ako premisu A), že Boh svojimi prikázaniami *určuje*, čo je správne. Na druhej strane však tvrdí (označme to ako premisu B), že niektoré činy by Boh do svojich prikázaní nezahrnul, *pretože* sú nesprávne. Avšak o tom, či je nejaký čin správny alebo nesprávny, má podľa premisy A rozhodovať výlučne Boh, čo znamená, že daný čin nemôže byť správny alebo nesprávny sám osebe, ako sa to tvrdí v premise B. Preto sa dá namietať, že premisy A a B Jana neoprávňujú k tvrdeniu žiadneho záveru (Damer, 2009, s. 73).[23]

V nasledujúcom príklade záver argumentu protirečí premisám (Damer, 2009, s. 75):

(A24) 1. Všetko má svoju príčinu.
2. V reťazi príčin nemôžeme smerom do minulosti postupovať do nekonečna, pretože keby reťaz príčin nikde nezačala, neboli by sme tu.
3. My tu však sme.
Preto:
4. Musí existovať prvá nezapríčinená príčina, ktorou je Boh.

23 Problémom morálnosti božských prikázaní sa zaoberal už starogrécky filozof Platón vo svojom dialógu *Euthyfrón* (9d – 11b). Voľnejšiu podobu niektorých otázok, ktoré nastolil, obsahuje úloha 5 v § 4.6.

Problém argumentu (A24) spočíva v tom, že záver 4, podľa ktorého je Boh *nezapríčinenou* príčinou, protirečí premise 1, podľa ktorej má *všetko* svoju príčinu. Keby teda aj záver 4 bol pravdivý, argument (A24) by nemohol byť presvedčivý a ani správny, pretože by obsahoval nepravdivú premisu 1. Tou skutočnou otázkou však je, či je pravdivý záver 4 alebo premisa 1, ktorej záver 4 protirečí. Nech je to už akokoľvek, (A24) porušuje princíp štruktúry.

3.2.2. Chyba popierania antecedentu

Medzi bežné argumentačné chyby patrí snaha na niekoho zapôsobiť argumentom, ktorý *sa tvári* ako deduktívne platný, no *fakticky* takým nie je. V takom prípade môže naše úsilie o deduktívne platné usudzovanie zlyhávať na rôznych chybách. Jednou z najčastejších chýb je popieranie antecedentu, čiže vety, ktorou je vyjadrená podmienka v implikácii.

Implikácii sme sa venovali v § 2.3.3., preto tu len uvedieme, že je to podmienková veta vytvorená pomocou slov „ak, tak". Časť vety, ktorá nasleduje po slove „ak", sa nazýva *antecedent*. Druhá časť vety nasledujúca po slove „tak" sa nazýva *konzekvent*. Falošný argument, ktorý sa dopúšťa chyby popierania antecedentu, má túto štruktúru:

(PA) 1. Ak A, tak B.
2. Nie je pravda, že A.
Preto:
3. Nie je pravda, že B.

Argumenty, ktoré napĺňajú štruktúru (PA) nejakým obsahom, sú chybné, pretože sa v nich *nesprávne* predpokladá, že A je nevyhnutnou podmienkou pre B, teda, že bez splnenia podmienky A nemôže platiť B. V skutočnosti, implikácia „Ak A, tak B." môže byť pravdivá aj vtedy, keď nie je splnená podmienka A. Predstavme si napríklad Jana, ktorý uvažuje:

(A25) 1. Keby som bol filozof, bol by som múdry.
2. Lenže ja nie som filozof.
Preto:
3. Nie som múdry.

Pre začiatočníka môže byť spočiatku problém ukázať Janovi, že uvažuje chybne, len čo je však odhalená štruktúra falošného argumentu, dá sa ľahko pochopiť, v čom spočíva chyba. Stačí, keď do štruktúry (PA) dosadíme taký obsah, vďaka ktorému bude chyba popierania antecedentu biť do očí. Napríklad:

(A26) 1. Ak som muž, tak som človek.
2. Nie je pravda, že som muž.
Preto:
3. Nie je pravda, že som človek.

Predpokladajme, že argument (A26) by predostrela Hana (ktorá sa cíti byť ženou) Janovi, ktorý si pomocou argumentu (A25) zúfa nad tým, že nie je múdry. Ak Jano uzná, že človekom môže byť aj niekto iný ako muž, tak je na najlepšej ceste pochopiť, že múdry môže byť aj niekto iný ako filozof. Vďaka Haninmu absurdnému argumentu (A26) môže Jano pochopiť, že jeho

vlastný argument (A25) je chybný. V konečnom dôsledku môže teda zmúdrieť, najmä ak sa naučí odhaľovať argumentačné chyby s rovnakou štruktúrou.

3.2.3. Chyba potvrdenia konzekventu

Ďalší, pomerne častý, falošný argument, ktorý narába s implikáciou, trpí chybou potvrdenia konzekventu. Má túto štruktúru:

(PK) 1. Ak A, tak B.
2. Je pravda, že B.
Preto:
3. Je pravda, že A.

Argumenty, ktoré napĺňajú štruktúru (PK) nejakým obsahom, sú chybné, pretože sa v nich *nesprávne* predpokladá (rovnako ako v prípade chyby popierania antecedentu), že A je nevyhnutnou podmienkou pre B, teda, že bez splnenia podmienky A nemôže platiť B. V dôsledku tohto predpokladu sa z toho, že platí B, chybne odvodzuje splnenie podmienky A. Avšak podmienka A splnená byť nemusí, pretože implikácia „Ak A, tak B." môže byť pravdivá aj vtedy, keď platí B a súčasne nie je splnená podmienka A. Predstavme si znovu Jana, ktorému stúpla sláva z nadobudnutej múdrosti do hlavy, a preto uvažuje takto:

(A27) 1. Ak som filozof, tak som múdry.
2. Som múdry.
Preto:
3. Som filozof.

Či si to už Jano uvedomuje, alebo nie, svojím argumentom (A27) sa kompromituje: keby bol múdry, nedospel by k záveru, že je filozof, pretože tento záver nevyplýva z premís 1 a 2. Ako to však Janovi citlivo, no pritom účinne vysvetliť? Stačí, keď do štruktúry (PK) dosadíme taký obsah, vďaka ktorému mu bude chyba potvrdenia konzekventu biť do očí. Napríklad:

(A28) 1. Ak som muž, tak som človek.
2. Je pravda, že som človek.
Preto:
3. Je pravda, že som muž.

Predstavme si, že argument (A28) vysloví znovu Hana, ktorá prichádza Janovi na pomoc. Jano uzná pravdivosť obidvoch premís, no pri závere sa zháči – Hana je predsa žena! V tomto okamihu je na najlepšej ceste pochopiť, prečo ide o falošný argument. Ak by bol argument (A28) deduktívne platný, jeho záver by musel byť pravdivý. Keďže však jeho záver nie je pravdivý, nemôže byť deduktívne platný, čiže jeho záver nevyplýva z jeho premís. (A28) má však rovnakú štruktúru ako (A27). Preto je aj (A27) falošným argumentom.

3.2.4. Chyba preferovania konjunkcie (the conjunction fallacy/the Linda problem)

Logickú spojku konjunkcie sme opísali už v § 2.3.1., preto na tomto mieste len pripomenieme, že molekulárny výrok A, ktorý je konjunkciou dvoch atomárnych výrokov B a C, je pravdivý vtedy a len vtedy, keď sú B a C súčasne pravdivé. Konjunktívny výrok A sa bežne nazýva *konjunkcia* a výroky B a C, z ktorých pozostáva, *konjunkty*. Napríklad veta „Dnes je nedeľa a svieti slnko." je konjunkciou. Veta „Dnes je nedeľa." a veta „Svieti slnko.", ktoré táto konjunkcia obsahuje, sú konjunktmi. Konjunkcia je teda pravdivá vtedy a len vtedy, keď sú pravdivé obidva jej konjunkty súčasne.

Dôsledkom tohto faktu je to, že *pravdepodobnosť konjunkcie nie je nikdy vyššia ako pravdepodobnosť jej konjunktov*. Totiž, pravdepodobnosť toho, že sú pravdivé obidva výroky B aj C *súčasne*, je vždy *menšia*, ako pravdepodobnosť toho, že je pravdivý *len* výrok B alebo *len* výrok C. Lenže niekedy, keď porovnávame pravdepodobnosť konjunkcie s pravdepodobnosťami jej konjunktov, na túto skutočnosť zabúdame a konjunkciu považujeme za pravdepodobnejšiu ako jej jeden alebo druhý konjunkt. V takom prípade sa dopúšťame *chyby preferovania konjunkcie*.

Najznámejším príkladom chyby preferovania konjunkcie je azda tzv. prípad Linda, ktorého autormi sú Kahneman a Tversky (pozri Kahneman, 2012, s. 168 – 171). Tí si vymysleli fiktívnu postavu Lindu, ktorá má 31 rokov, je slobodná, priamočiara, veľmi bystrá a už počas svojho štúdia filozofie (ktoré úspešne ukončila) sa intenzívne venovala otázkam diskriminácie a sociálnej spravodlivosti, pričom sa zúčastňovala aj protijadrových demonštrácií. Následne sa poslucháčov, ktorým tento opis Lindy predostreli, spýtali, či je pravdepodobnejšie to, že je Linda banková úradníčka, alebo to, že je banková úradníčka, ktorá je aktívnou členkou feministického hnutia. Väčšina poslucháčov odpovedala chybne: za pravdepodobnejšie označili to, že Linda je banková úradníčka a súčasne feministka.

Prirodzene, natíska sa otázka, prečo máme sklony dopúšťať sa tej chyby, že výroku A, ktorý je konjunkciou výrokov B a C, prisudzujeme väčšiu pravdepodobnosť ako samotnému výroku B alebo samotnému výroku C. Odpovede sa rôznia, no je možné, že tieto sklony máme vtedy, keď výrok A opisuje scenár, ktorý je pre nás ľahšie predstaviteľný, ako scenár vyjadrený samotným výrokom B alebo samotným výrokom C. Zdá sa, že tak to funguje aspoň v prípade Lindy. V takom prípade by išlo aj o *chybu irelevantnosti*, pretože to, že je záver ľahšie predstaviteľný, nie je znakom toho, že je pravdivý (pozri § 3.3.).

Nech je to už akokoľvek, pri chybnom preferovaní konjunkcie odvodzujeme z premís záver, ktorý za predpokladu pravdivosti premís *nie je pravdepodobnejší* ako iné možnosti. (V prípade Linda sú premisami informácie, ktoré máme o Linde; záverom je, že Linda je feministická banková úradníčka; a inou možnosťou je, že Linda je banková úradníčka). To je aj dôvod, prečo chybu preferovania konjunkcie radíme medzi falošné argumenty porušujúce *princíp štruktúry*: premisy, z ktorých vychádzame, *nerobia* záver, ku ktorému dospievame, pravdepodobnejším, čiže argument *nie je* induktívne silný (pozri § 1.3.2.).

3.2.5. Omyl hazardného hráča (the gambler's fallacy)

Ďalšou chybou pravdepodobnostného usudzovania je *omyl hazardného hráča*. Toho sa hazardný hráč dopúšťa vtedy, keď argumentuje, že frekvencia, s akou sa vyskytuje určitá náhodná udalosť v minulosti, ovplyvňuje pravdepodobnosť výskytu tejto udalosti v budúcnosti. V skutočnosti však frekvencia, na ktorú sa hazardný hráč odvoláva, neovplyvňuje pravdepodobnosť výskytu udalosti, ktorú očakáva. Ide teda o *falošný argument*, ktorý porušuje princíp štruktúry, pretože jeho premisy nerobia jeho záver pravdepodobnejším, hoci si to

hazardný hráč môže namýšľať. V klasickom príklade, ktorý o chvíľu uvedieme, vystupujú Monty a Carlo, pretože omyl hazardného hráča je známy aj pod názvom *the Monte Carlo fallacy* (pozri napr. Dupré, 2011, s. 116).

Monty a Carlo sedia v kasíne a sledujú ruletu. Keď sa už štvrtýkrát za sebou ruleta zastaví na červenom čísle, obaja sa rozhodnú urobiť stávku. Monty uvažuje: „V ďalšom kole musí vyjsť čierna. Je veľmi nepravdepodobné, že by to mohla byť znovu červená." Carlo si, naopak, myslí, že ruleta sa v ďalšom kole opäť zastaví na červenej. Obaja uvažujú chybne, pretože výnimočná udalosť, na ktorú sa odvolávajú (štyri červené za sebou), sa už stala a nemá žiadny vplyv na to, na akom čísle sa ruleta zastaví v ďalšom kole. Ak sú udalosti *náhodné* a *nezávislé* (čo pri rulete sú), tak *pravdepodobnosť minulej udalosti nemá nič spoločné s pravdepodobnosťou budúcej udalosti*. Monty a Carlo si však myslia, že má.

Prečo si to myslia? Hazardní hráči sa často odvolávajú na údajný zákon pravdepodobnosti, podľa ktorého „je pravdepodobnejšie, že sa niečo stane v budúcnosti, ak sa to stalo v minulosti menej často, ako sa očakávalo (alebo naopak, že je menej pravdepodobné, že sa niečo stane v budúcnosti, pretože sa to v minulosti stalo častejšie)" (Dupré, 2011, s. 119). Inými slovami, hazardní hráči očakávajú, že časom sa všetko vyrovná. Ak ste pozorne sledovali príbeh Montyho a Carla, všimli ste si, že takto uvažoval len Monty, podľa ktorého po štyroch výskytoch červenej sa už musí ruleta zastaviť na čiernej. Nemusí.

Skutočný štatistický zákon, na ktorý sa ten falošný zdanlivo podobá, je *zákon veľkých čísel*, čiže Bernoulliho veta (Popper, 1997, odd. 61). Tá hovorí, že ak hodíte kockou napríklad tritisíckrát, tak pravdepodobnosť výskytu čísla 3 vo všetkých uskutočnených hodoch bude blízka jednej šestine, čiže trojka padne približne v 500 hodoch. A čím dlhšie budete kockou hádzať, tým viac sa bude pravdepodobnosť výskytu čísla 3 približovať k hodnote 1/6. Inak povedané, *v sérii náhodných udalostí* (tu sú nimi výskyty čísel, ktoré padnú vo všetkých uskutočnených hodoch kockou) *s rovnakou pravdepodobnosťou* (v príklade s kockou ide o pravdepodobnosť 1/6) *sa časom naozaj všetko vyrovná, ak sa séria dostatočne predĺži*.

Montyho problém spočíva v tom, že výsledok najbližšieho kola rulety je *náhodný*, pretože je *nezávislý* na predošlých výsledkoch. Výsledky v rulete sú na sebe štatisticky nezávislé, čo znamená, že výskyt jednej farby alebo čísla nemá žiadny vplyv na pravdepodobnosť výskytu ďalšej farby alebo čísla. Montyho úvaha je beznádejne chybná.

Ako je to s Carlom? Ten bol na základe výskytu štyroch červených presvedčený, že aj v piatom kole vyjde červená farba. Na rozdiel od Montyho teda neočakával, že sa výsledky zmenia. Dopustil sa však rovnakej chyby ako Monty: nevzal do úvahy štatistickú nezávislosť a budúci výsledok predpovedal na základe minulých udalostí, ktoré naň ale nemajú vplyv. Napriek tomu sa Carlova úvaha viac podobá na *falošnú predstavu o pokračujúcom úspechu* (*the hot hand fallacy*), čiže na predstavu, podľa ktorej nepretržitý výskyt určitej udalosti (napríklad viacnásobná výhra v rulete) zvyšuje pravdepodobnosť jej výskytu aj v budúcnosti (čiže výhra v rulete bude pokračovať). Tejto chybnej úvahy sa dopúšťajú hazardní hráči rovnako často ako omylu hazardného hráča. Výsledkom však nie je úspech, ale prehra.

3.2.6. Chyba predpokladania záveru (begging the question/petitio principii)

Predstavte si, že ste malé dieťa, ktoré chce pochopiť, prečo každý človek musí raz zomrieť. Rodičia, ktorých vytrvalo trápite s touto otázkou, vám jedného dňa v zúfalstve odvrknú, že ľudia predsa nie sú nesmrteľní. Ich argument by vyzeral takto:

(A29) 1. Ľudia nie sú nesmrteľní.
Preto:
2. Každý človek musí raz zomrieť.

Problém spočíva v tom, že či už (A29) chápeme ako pokus o vysvetlenie, alebo ako pokus o zdôvodnenie záveru 2, jeho premisa 1 záver 2 nevysvetľuje ani nezdôvodňuje, pretože ho (v mierne pozmenenej podobe) nehanebne opakuje. V danom prípade by ste teda mohli rodičom oprávnene vyčítať, že vo svojej premise 1 *vopred predpokladajú* to, čo malo byť ich argumentom ešte len vysvetlené alebo zdôvodnené, a síce, že ľudia raz musia umrieť.

Dieťaťu, ktoré nerozumie, prečo každý človek musí raz zomrieť, túto vec nevysvetlíte tým, že ho upozorníte na smrteľnosť ľudí, pretože práve tej dieťa nerozumie (a preto sa na ňu pýta). Podobne, niekoho, kto pochybuje, že každý človek musí raz zomrieť, o tom nepresvedčíte, keď ho upozorníte na smrteľnosť ľudí, pretože práve o tej pochybuje. Argument, ktorý vo svojich premisách opakuje svoj záver, preto v týchto prípadoch *zlyhá*.

Ďalší problém spočíva v tom, že argumenty môžu svoje závery v premisách opakovať rôzne: buď explicitne (zjavne), alebo v ťažšie rozoznateľnej (skrytej) podobe. Zvážme nasledujúci argument (A30) a chápme ho ako pokus o zdôvodnenie toho, že Sokrates je smrteľný:[24]

(A30) 1. Všetci ľudia sú smrteľní.
2. Sokrates je človek.
Preto:
3. Sokrates je smrteľný.

Podľa J. S. Milla (1843, kniha II, kap. III, ods. 2) je argument (A30) chybným zdôvodnením, pretože premisa 1 môže byť predložená ako dobrý dôvod na záver 3 len vtedy, keď je o závere 3 už známe, že je pravdivý. Ak by sme teda chceli pomocou (A30) niekoho presvedčiť o pravdivosti záveru 3, tak sa dopúšťame tej chyby, že *vopred* (v premise 1) predpokladáme záver 3, o pravdivosti ktorého sme však chceli dotyčného človeka ešte len presvedčiť, a to práve pomocou argumentu (A30).

Všimnime si, v čom spočíva jadro Millovej námietky. Mill nevyčíta argumentu (A30), že jeho premisy 1 a 2 nemôžu byť pravdivé bez toho, aby nebol pravdivý aj jeho záver 3. To by znamenalo sťažovať sa, že (A30) je deduktívne platným argumentom. Podľa Milla (A30) *nezlyháva ako deduktívne platný argument, ale ako zdôvodnenie* záveru 3, pretože pravdivosť záveru 3 sa predpokladá v premisách 1 a 2. Ako poznamenal Keynes, chyba predpokladania záveru je „skôr *chybou dokazovania* (*fallacy of proof*) ako *chybou odvodzovania* (*fallacy of inference*); t. j. objavuje sa skôr vtedy, keď sa pýtame, čím má byť daná téza potvrdená, ako vtedy, keď sa pýtame, čo z danej hypotézy vyplýva“ (Keynes, 1906, s. 425).

(A30) je štandardným príkladom deduktívne platného argumentu. Preto si môžeme klásť otázku, či sa chyby predpokladania záveru dopúšťajú všetky deduktívne platné argumenty, ktoré sa používajú na zdôvodnenie svojich záverov. Odpovede na túto otázku sa rôznia. Niektorí myslitelia (napr. Miller, 2006, s. 70) odpovedajú kladne, iní (napr. Woods – Irvin – Walton, 2004, s. 111) záporne. Je však pozoruhodné, do akých ťažkostí sa zaplietajú optimisti (podľa ktorých nie

24 Argument (A30) bol už v učebnici použitý pod označením (A20) v inom kontexte v § 2.5. Na tomto mieste ho v záujme zachovania plynulého číslovania argumentov uvádzame pod označením (A30).

každý deduktívne platný argument predpokladá pravdivosť svojho záveru), keď opisujú deduktívne platné argumenty, ktorých premisy sú relevantné pre ich závery (pre princíp relevantnosti pozri § 1.4.). Uvedieme len jeden príklad.

Damer tvrdí, že premisy deduktívne platného argumentu sú „očividne relevantné pre jeho záver, pretože záver správne utvoreného deduktívneho argumentu jednoducho ozrejmuje to, čo je implicitne obsiahnuté už v jeho premisách" (2009, s. 33). Neskôr Damer (2009, s. 63) rozoznáva štyri prípady, keď argument zlyháva na predpoklade pravdivosti svojho vlastného záveru. Jedným z nich je chyba kruhovej argumentácie, ktorej sa dopúšťame vtedy, keď „v premisách argumentu buď explicitne, alebo implicitne tvrdíme to, čo sa tvrdí v závere daného argumentu" (Damer, 2009, s. 63). To ale znamená, že podľa Damera sú premisy deduktívne platného argumentu relevantné pre záver argumentu vtedy, keď záver explicitne vyjadruje to, čo je implicitne obsiahnuté už v premisách argumentu, čiže vtedy, keď sa v premisách argumentu implicitne tvrdí to, čo sa tvrdí v závere argumentu. V tom prípade je však podľa Damera argument kruhový, lebo predpokladá pravdivosť svojho záveru, ktorú mal ešte len dokázať.

Niektorí myslitelia vo svojich úvahách o chybe predpokladania záveru dospievajú k požiadavke, aby premisy argumentu boli podporené takými dôvodmi, ktoré sú na závere daného argumentu *nezávislé*, pretože v takom prípade by prijatie premís nebolo podmienené prijatím záveru (Sinnot-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 372 – 373). Hoci je táto požiadavka pochopiteľná, je trojnásobne podozrivá. Po prvé, ak k falošnému argumentu, ktorý vopred predpokladá svoj záver, doplníme premisy (dôvody), ktoré sú nezávislé na závere, tak ho tým nezbavíme jeho chyby, pretože pôvodné premisy budú stále predpokladať pravdivosť záveru. Po druhé, ak nové premisy predsa len odstránia chybu predpokladania záveru, tak argument s pôvodnými premisami je pre zdôvodnenie záveru zbytočný, pretože všetko, na čom záleží, sú nové premisy. Po tretie, ak sú nové premisy naozaj nezávislé na závere, tak je otázne, ako ho môžu zdôvodniť, pretože nie je jasné, ako by mohli byť *relevantné* pre jeho pravdivosť.

Dospeli sme tak k nasledujúcej dileme: Ak medzi premisami a záverom argumentu existuje obsahová súvislosť, tak premisy opakujú buď celý záver (to je prípad deduktívne platných argumentov), alebo nejakú jeho časť (to je prípad induktívne silných argumentov). Ak medzi premisami a záverom argumentu neexistuje obsahová súvislosť, tak premisy nie sú relevantné pre zdôvodnenie záveru. Obsahová súvislosť medzi premisami a záverom argumentu buď existuje, alebo neexistuje. Preto, buď premisy opakujú záver argumentu, resp. jeho časť, alebo premisy nie sú relevantné pre zdôvodnenie záveru argumentu. V prvom prípade by zdôvodnenie trpelo chybou predpokladania záveru, resp. jeho časti. V druhom prípade by zdôvodnenie zlyhávalo na porušení princípu relevantnosti. Na falošné argumenty, ktoré porušujú tento princíp, sa bližšie pozrieme v ďalšej podkapitole.

3.3. Falošné argumenty, ktoré porušujú princíp relevantnosti

Argument, ktorého premisy obsahovo nesúvisia s jeho záverom, trpí *chybou irelevantnosti*, pretože jeho premisy nehovoria nič v prospech ani v neprospech záveru. Hoci sa z tohto opisu zdá, že irelevantné argumenty sa musia kvôli svojej zjavnej absurdnosti vyskytovať len výnimočne, opak je pravdou: používajú sa bežne. Zanietení diskutéri bývajú až takí ponorení do horlivej debaty, že sa často odvolávajú na irelevantné detaily, ktoré odvádzajú pozornosť od skutočného jadra sporu. Niekedy svojich oponentov dokonca zámerne zavádzajú na *falošnú stopu* (angl. *red herring* – pozri napr. Sinnot-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 354). To najlepšie, čo sa dá v takých prípadoch urobiť, je poukázať na všetky irelevantné tvrdenia a odmietnuť ich ako

nefunkčné súčasti argumentu. V tejto podkapitole uvedieme štyri typické argumentačné chyby irelevantnosti: falošné argumenty ad hominem (§ 3.3.1.), fackovanie panáka namiesto skutočného oponenta (§ 3.3.2.), nekorektné spôsoby apelovania na autoritu, tradíciu či rôzne emócie (§ 3.3.3.) a zbožné želanie (§ 3.3.4).

3.3.1. Argumenty ad hominem

Argumenty ad hominem sú útokmi na osobu. Nezameriavajú sa na tvrdenie, ktoré daná osoba obhajuje, ani na argumenty, ktoré osoba pri obhajobe svojho tvrdenia používa, ale na sociálny status osoby: na jej spoločenské postavenie, na jej autoritu, politickú príslušnosť, vierovyznanie, pôvod, rodokmeň, rasu atď. Avšak *sociálny status osoby vo väčšine prípadov neovplyvňuje pravdivosť tvrdení, ktoré daná osoba zastáva, ani správnosť argumentov, ktoré na obhajobu svojich tvrdení používa*. Preto sú v týchto prípadoch argumenty ad hominem falošnými argumentmi, ktoré porušujú princíp relevantnosti. Bez toho, aby sme chceli preferovať určité sociálne skupiny, musíme zdôrazniť, že *existujú výnimky*, keď je pri hodnotení tvrdení určitej osoby potrebné zohľadniť jej sociálny status. Sinnott-Armstrong – Fogelin (2010, s. 355 – 356) rozlišujú tri typy takýchto výnimiek.

Predstavme si, že Lucia je podozrivá zo spáchania vraždy, no má alibi od Lojza, ktorý tvrdí, že v čase vraždy bol s ňou u nej doma v posteli. Žalobca namietne, že Lojzo poskytol podobné alibi pre obvinených vrahov už v desiatich minulých prípadoch, pričom sa vždy ukázalo, že klamal za peniaze. Hoci v tomto prípade žalobca útočí na Lojza a nie na Lojzovo alibi, jeho ad hominem argument je oprávnený: Lucia nemusela spáchať vraždu, no Lojzovo alibi nemôžeme brať ako dôkaz jej neviny. Ad hominem argumenty tohto typu *popierajú* pravdivosť tvrdenia nejakej osoby (tu je ňou Lojzo) alebo správnosť jej argumentov. Hoci je väčšina takýchto argumentov falošných, čo znamená, že ide o *nemiestny* útok na osobu, príklad s Lojzom ukazuje, že niekedy môžu byť použité aj oprávnene.

Argumenty ad hominem môžu byť oprávnene použité aj vtedy, keď je potrebné *umlčať* osobu, ktorá nemá nárok na určité tvrdenie alebo argument. Predstavme si, že sa v parlamente diskutuje otázka výšky daňových sadzieb a že Teodor predloží návrh na zníženie daní. Ak Teodor nie je poslancom, bude čeliť oprávnenej kritike, podľa ktorej mu jeho postavenie neudeľuje právo predkladať návrhy v parlamente (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 355). Ad hominem argumenty tohto typu teda oprávnene *odoberajú* určitej osobe právo hovoriť, pričom však *nepopierajú* pravdivosť toho, čo daná osoba hovorí. (Možno je zníženie daní, ktoré v danom príklade navrhoval Teodor, naozaj potrebné.)

Väčšina takýchto argumentov je však falošná, čo znamená, že danej osobe upierajú právo na názor *neoprávnene*. Dobrým príkladom môže byť chyba *tu quoque*, ktorej latinský názov sa dá preložiť pomocou slov „a ty si taký istý“ (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 357). Predstavme si, že otec povie synovi, aby prestal fajčiť, no ten drzo odvrkne: „Aha, kto to hovorí. Ty fajčíš už roky. Ak je to také zlé, tak prečo neprestaneš?“ Synov pokus o umlčanie vlastného otca však zlyháva, pretože to, že otec fajčí (rovnako ako jeho syn), je irelevantné pre správnosť otcovho názoru, že jeho syn by mal prestať fajčiť.

Tretím typom oprávneného použitia argumentov ad hominem sú situácie, keď poukazujeme na *nedôveryhodnosť* určitej osoby. Predstavme si, že podľa Nora je už tak dávno po studenej vojne, že vzťahy medzi USA a Kubou, ktoré neprospievajú ani jednej z týchto krajín, by sa mali štandardizovať. Klára mu na to sarkasticky odpovie: „Nuž áno, a zbohatol by si na dovážaní ich cigár.“ Klárina odpoveď nepopiera pravdivosť Norovho tvrdenia ani mu neupiera právo vyjadriť

sa. Je skôr útokom na Norove *motívy*. Keby bola motívom Norovho tvrdenia túžba zbohatnúť, išlo by o oprávnený ad hominem argument: Norova túžba nie je dobrým dôvodom na štandardizovanie vzťahov medzi USA a Kubou. Ak ale Noro úprimne verí, že normálne vzťahy medzi USA a Kubou by boli prospešné pre obe krajiny, Klárin útok na Norovu bezúhonnosť je nemiestny. Ad hominem argumenty tohto typu teda *spochybňujú* čestnosť úmyslov, s ktorými daná osoba vyslovuje určité tvrdenie (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 355).

Tieto tri typy argumentov ad hominem útočia vo svojich premisách na charakter alebo status osoby. Líšia sa svojimi závermi, ktoré z premís odvodzujú: buď označia tvrdenie osoby za nepravdivé, resp. jej argumenty za nesprávne, alebo upozornia, že osoba nemá v určitom kontexte právo hovoriť, prípadne, že je nedôveryhodná. *Argumenty ad hominem sa stávajú falošnými argumentmi vtedy, keď pravdivosť ich premís nemá žiadny vplyv na pravdivosť ich záverov*. V takom prípade porušujú princíp relevantnosti (pozri § 1.4.), pretože sociálny status osoby, na ktorý sa odvolávajú, *nie je* známkou nepravdivosti jej tvrdení ani nesprávnosti jej argumentov, neupiera jej právo hovoriť a nespochybňuje ani jej dôveryhodnosť. Preto treba pri hodnotení určitého ad hominem argumentu citlivo rozlíšiť, čo presne je jeho záverom a či nás jeho premisy *oprávňujú* daný záver tvrdiť. Faktom totiž je, že väčšina argumentov ad hominem je chybná, čiže sa dopúšťa nekorektného útoku na osobu.

3.3.2. Fackovací panák (the straw man fallacy)

Ďalšou chybou irelevantnosti, ktorej sa často dopúšťame pri kritizovaní názorov iných osôb, je vytvorenie si *fackovacieho panáka*. Ide o chybu, keď prekrúcame kritizovaný názor alebo argument, aby sme ho dokázali ľahšie odmietnuť. Ak sa nám však aj podarí ukázať, že takto skreslený názor či argument je nesprávny, neznamená to ešte, že je nesprávna aj jeho pôvodná verzia. *V takom prípade je naša kritika irelevantná*, pretože nemá žiadny vplyv na skutočný názor alebo argument, ktorý sme – či už zámerne, alebo nevedome – skomolili. Podobá sa to na situáciu, keď si svoj hnev, ktorý máte na konkrétnu osobu, vybijete nie na danej osobe, ale na fackovacom panákovi. V tom prípade sa aspoň nikomu nič nestane a vám sa uľaví. Ak však fackovacích panákov vytvárate pomocou argumentov, šírite *falošný dojem*, že vaše argumenty sa týkajú osoby, ktorú by ste chceli kritizovať.

Podmienky, za ktorých je kritika nejakého názoru alebo argumentu relevantná, nie sú vecou ľubovôle. Ak sa vám nepáči nejaký *názor*, tak ukážte, v čom a prečo je *nepravdivý*. To sa dá urobiť rôzne: môžete ho konfrontovať s protipríkladom (pozri § 4.5.1.) alebo z neho vyvodiť neprijateľné dôsledky (pozri § 4.5.2.). Ak ale daný názor skomolíte a následne ukážete, že takto skomolený názor je neudržateľný, tak sa vaša kritika netýka pôvodného názoru. Výsledkom bude len neporozumenie názorom iných ľudí.

Ak sa vám nepáči nejaký *argument*, tak ukážte, v čom a prečo je *nesprávny*. To sa dá takisto urobiť rôzne: môžete ho opäť konfrontovať s protipríkladom (pozri § 4.5.1.) alebo ukázať, že ide o falošný argument, ktorý trpí niektorou z nespočetného množstva argumentačných chýb. Kľúčové však je, aby ste sa pritom nedopustili chyby vytvorenia fackovacieho panáka, teda, aby ste pôvodný argument neprekrútili. Ak ho prekrútite a následne ukážete, že je (napríklad) založený na nepravdivých premisách, tak vaša kritika nebude mať žiadny vplyv na pôvodný argument a výsledkom bude opäť neporozumenie.

Vytváranie fackovacích panákov má okrem šírenia neporozumenia aj ďalší neblahý následok. Je ním svojvoľné očierňovanie druhých ľudí, ktoré škodí bez ohľadu na to, či je zámerné alebo nevedomé. Každé negatívne prekrútenie názoru alebo argumentu určitej osoby vrhá totiž

na ňu zlé svetlo. Tragédia spočíva v tom, že kritizovaná osoba nemá nič spoločné s prekrúteným názorom alebo argumentom, ktorý je jej *chybne* pripisovaný. Hoci si to teda mnohí neuvedomujú, *vytváraním fackovacieho panáka usvedčujú v skutočnosti samých seba z neschopnosti férovej a vecnej kritiky*. Tá sa totiž riadi pravidlom: „Ak chcete, aby vaša kritika za niečo stála, vždy sa snažte čo najviac vyjasniť a zosilniť protivníkovu pozíciu, a to skôr, ako ju začnete kritizovať" (Popper, 1997, s. 280 – 281, pozn.*5).

Príkladov, keď namiesto vecnej kritiky názorov určitej osoby útočíme na účelovo vytvoreného fackovacieho panáka, je neúrekom. Také útoky sú niekedy zákerné a vopred premyslené, no inokedy neprezrádzajú ani tak zámer, ako skôr nepochopenie. Predstavte si napríklad Jožа, ktorý obhajuje uzákonenie dobrovoľnej eutanázie, čiže je presvedčený, že nevyliečiteľne chorý pacient by mal mať zákonom garantované právo zvoliť si ukončenie života, ak mu jeho utrpenie výrazne znižuje kvalitu života a ak sa lekári zhodnú, že psychický stav pacienta je dostatočný na to, aby sa rozhodoval racionálne. Jano len neveriacky pokrúti hlavou a povie: „Ako môžeš súhlasiť s tým, aby mali lekári právo ukončiť život človeka, keď sa zhodnú, že už nie je hodný žitia? Takú moc nad životmi iných by nemal mať nikto a lekári by nemali zabíjať pacientov!" (Bowell – Kemp, 2002, s. 144). Či si to už Jano uvedomuje, alebo nie, Jožov názor prekrútil do takej miery, že by ho mohol obhajovať len blázon.

3.3.3. Dovolávanie sa falošnej autority, tradície a emócií

V tejto podkapitole sa stručne zameriame na falošné argumenty, ktoré sa dovolávajú irelevantných zdrojov, aby tak od nás vylákali súhlas so svojimi závermi. V literatúre sa často odlišujú argumenty apelujúce na autoritu alebo tradíciu od argumentov apelujúcich na naše emócie, pričom sa uvádza viacero ich typov. Naším cieľom nie je podrobne opísať každú takú typológiu,[25] ale skôr zdôrazniť *irelevantnosť apelu*, na ktorý sa tieto falošné argumenty spoliehajú. To považujeme za ich spoločnú črtu, na ktorú sa pozrieme cez vybrané príklady.

Dovolávanie sa autority je bežnou praxou v odborných diskusiách aj vo vedeckých publikáciách. Oprávnené je však len vtedy, keď sú názory autority (na ktoré v diskusiách či publikáciách apelujeme) založené na *argumentoch, ktorých správnosť nezávisí na žiadnej autorite*. Keď sa namiesto argumentov, ktoré určitá osoba-autorita vytvorila, dovolávame samotnej osoby, výsledkom je chybné apelovanie na autoritu. Očividné je to najmä vtedy, keď sa v rámci určitej diskusie dovolávame autority, ktorá *nie je* v danom rámci autoritou (hoci môže byť autoritou v inej oblasti). V takom prípade ide o chybu irelevantnosti, pretože názory autority, na ktoré apelujeme, nie sú dôležité pre spor, ktorý je predmetom diskusie.

Problematické však môže byť aj dovolávanie sa názorov osoby, ktorá *je* autoritou v diskutovanej oblasti, a to napríklad vtedy, keď majú *iné* autority na predmet sporu *odlišný* názor. Fakt, že sa názory autorít v určitej otázke nezhodujú, naznačuje, že dovolávanie sa názorov autority v danej otázke je nemiestne. Prirodzene, okrem názorov autorít môžeme zhodnotiť aj ich argumenty, pokiaľ však autority v danom spore nedosiahli zhodu, je nepravdepodobné, že sa to podarí práve nám – neodborníkom. Napriek tomu, presun pozornosti na *vecný obsah* názorov a argumentov autorít je vítaný, pretože spolu s ním sa zvyšuje šanca, že v diskusii o spornej otázke zabudneme na *irelevantné detaily* – menovite na autority, ktoré sú autormi diskutovaných argumentov a názorov.

25 Podrobnejšie o rôznych typoch argumentov dovolávajúcich sa falošnej autority, tradície alebo emócií píšu napr. (Damer, 2009, s. 102 – 115); (Sinnot-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 360 – 367); (Govier, 2010, s. 170 – 176).

Niekedy sa treba dokonca pýtať, či môžeme autorite, ktorej názorov sa dovolávame, dôverovať. Autority môžu totiž zámerne klamať. Nemáme pritom na mysli len odborníkov, ktorí vedome zavádzajú (pre príklad pozri Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 362 – 363), *ale čokoľvek, čo sa do úlohy falošnej autority pasuje*: inštitúcie (napr. ministerstvo školstva, ktoré svoju politiku financovania vysokých škôl obhajuje zavádzajúco interpretovanými štatistikami), funkcie (napr. keď niekto z titulu funkcie premiéra republiky balamutí ľudí konšpiračnými teóriami) či najčastejšie texty (napr. „alternatívne médiá", ktoré publikujú viac hoaxov ako pravdivých informácií). Odporučenie, ako sa k takýmto údajným autoritám postaviť, je v každom prípade rovnaké: zvýšiť ostražitosť a zachovať si kritický odstup.

Vo svojich argumentoch sa však často dovolávame nielen autorít, ale aj rozšírených názorov. Keď sú tieto názory zdieľané počas dlhej doby, môžeme hovoriť o *dovolávaní sa tradície*. Argumenty, ktoré sa dovolávajú tradície, predpokladajú, že ak majú mnohí ľudia na určitú problematiku dlhodobo rovnaký názor, tak je pravdepodobné, že majú pravdu. V tomto zmysle *trpia chybou irelevantnosti*, pretože *trvácnosť ani obľúbenosť názoru nesvedčia o jeho pravdivosti*. Hoci teda rozšírené názory *môžu byť* pravdivé, je chybou argumentovať, že sú pravdivé (alebo že je pravdepodobné, že sú pravdivé), *pretože* sú rozšírené.

V niektorých argumentoch sa nedovolávame autorít ani rozšírených názorov, ale *emócií*. Aj tieto argumenty trpia chybou irelevantnosti, pretože emócie, ktoré určitý názor vyvoláva, nepreukazujú pravdivosť ani nepravdivosť daného názoru. Keďže existuje celý rad emócií, existuje aj celý rad *falošných argumentov, ktoré sa dovolávajú emócií*. Vo zvyšku tejto podkapitoly stručne opíšeme len argumentačné chyby dovolávania sa súcitu (lat. *ad misericordiam*) a vyvolávania strachu (lat. *ad metum*).

V súdnych procesoch obhajcovia bežne *apelujú na súcit*, keď napríklad poukazujú na žalostnú rodinnú situáciu obžalovaného. Účelom takých argumentov je presadiť názor, aby obžalovaný nedostal najvyšší možný trest. Žiadny obhajca by však neuspel, keby sa dovolávaním súcitu snažil preukázať, že obžalovaný je nevinný. Taký argument by bol zjavne chybný, pretože zlá rodinná situácia obžalovaného nepreukazuje jeho nevinu.

Mnohé falošné argumenty sú zasa príťažlivé kvôli *vyvolávaniu strachu* alebo obáv. Hoci obava z určitej udalosti (veci, osoby a pod.) môže byť aj oprávnená, falošné argumenty strach z nej vždy zveličujú, aby tak zabránili primeranému zhodnoteniu jej skutočnej hrozby (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 366). Preto je dôležité pýtať sa, či pocit strachu, ktorého sa argument dovoláva, nie je prehnaný, a či nie je zneužívaný na presadenie neprijateľného záveru. Ak je odpoveď kladná, tak ide o falošný argument.[26]

Tieto otázky by sme si však mali klásť pri každom argumente, ktorý apeluje na naše emócie. Správnosť argumentu nie je totiž *nikdy* vecou emócií, ktoré v nás daný argument vyvoláva. Argument je správny vtedy, keď má pravdivé premisy, ktoré sú relevantné pre pravdivosť jeho záveru (bližšie pozri § 1.3.1. a 1.3.2.). Preto by sme sa pri argumentoch, ktoré apelujú na naše emócie, mali vždy snažiť nezaujato a bez emócií zistiť, či sú správne.

3.3.4. Zbožné želanie (wishful thinking)

Vo svojej argumentácii sa dopúšťame chyby zbožného želania vtedy, keď naše želanie, aby niečo *bolo* pravdivé, považujeme za *dôvod* v prospech záveru, že to *je* pravdivé. Samozrejme, rovnakej chyby sa dopúšťame aj vtedy, keď naše želanie, aby niečo *nebolo* pravdivé,

26 Pre podobný typ falošného argumentu pozri kauzálny kĺzavý argument v § 3.4.2. Pozri aj prvý odsek § 3.1.

považujeme za *dôvod* v prospech záveru, že to *nie je* pravdivé. V skutočnosti naše želania nemajú žiadny vplyv na to, či je niečo pravdivé alebo nepravdivé. Ak sa teda na naše želania v nejakom argumente odvolávame, náš argument trpí chybou irelevantnosti.

Z uvedeného opisu sa môže zdať, že zbožné želania sa budú vyskytovať zriedkavo. Ich výskyt je však prekvapujúco častý, najmä ak sú v stávke náboženské či politické presvedčenia alebo určitý svetonázor. Niektorí autori preto navrhovali, aby sme chybu zbožného želania považovali za zlyhanie našich presvedčení či dokonca náboženskej viery (Damer, 2009, s. 147). Tieto návrhy si zaslúžia pozornosť, najmä ak vezmeme do úvahy pretrvávajúce rady typu: „Ak budeš veriť, že sa stane to, čo si veľmi želáš, tak sa to stane."

Naším zámerom nie je odsudzovať žiadne presvedčenie, želanie alebo vierovyznanie. Chceme len upozorniť na to, že nech sú už naše presvedčenia akokoľvek silné, ich intenzita nie je dobrým dôvodom v prospech pravdivosti toho, o čom sme presvedčení. Pre lepšie pochopenie sa pokúsme vcítiť do situácie, keď záhadne zmizne náš najbližší milovaný človek a už niekoľko rokov nemáme o ňom žiadne správy. Zrejme by sme si z celého srdca úprimne želali, aby bol živý, a nakoniec by sme azda aj uverili, že živý je. Išlo by však len o naše zbožné želanie, pretože hoci je možné, že nezvestný človek je stále živý, naše želanie, aby tomu tak bolo, nie je dobrým dôvodom na prijatie záveru, že tomu tak je.

3.4. Falošné argumenty, ktoré porušujú princíp prijateľnosti

Argumenty sú vždy formulované v konkrétnom jazyku, často sa však stáva, že jazykové výrazy, pomocou ktorých sú argumenty vyjadrené, nie sú dostatočne jasné. Keď sú nejasné samotné premisy určitého argumentu, výsledkom je *falošný argument, ktorý porušuje princíp prijateľnosti*, pretože nejasné premisy nemôžu byť považované za dobrý dôvod na prijatie záveru argumentu. Premisy argumentu môžu byť nejasné preto, že obsahujú jazykové výrazy, ktoré sú použité buď vágne, alebo dvojznačne. Do prvej skupiny spadajú napríklad *falošné soritésargumenty* a tzv. *kĺzavé argumenty* (pozri § 3.4.1. a 3.4.2.). Do druhej skupiny môžeme zaradiť napríklad argumentačnú chybu *ekvivokácie* (pozri § 3.4.3.).

To neznamená, že neexistuje viac argumentačných chýb zapríčinených nejasnosťou použitých termínov. Navyše, existujú aj také falošné argumenty porušujúce princíp prijateľnosti, ktoré neobsahujú nejasné jazykové výrazy. Sem patria napríklad argumenty, ktoré sa spoliehajú na kontroverzné premisy. Ako príklad typickej chyby tohto druhu sme vybrali *falošnú dilemu*, na ktorú sa pozrieme bližšie v § 3.4.4.

3.4.1. Falošné soritésargumenty

Jazykový výraz je *vágny* vtedy, keď jeho použitie v určitom kontexte pripúšťa príliš mnoho prípadov, ktoré sa len nepatrne líšia, no pritom nie je jasné, či sa ich jazykový výraz týka. Tieto prípady sa nazývajú *hraničnými prípadmi* (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 318). Napríklad o človeku, ktorý nemá na hlave ani jediný vlas, by sme bez váhania povedali, že je holohlavý, a o vlasáčovi zasa, že holohlavý nie je. Existuje však celá škála hraničných prípadov, pri ktorých nevieme s určitosťou povedať, či je človek holohlavý alebo nie.

Neostré hranice použitia pojmov bežne neprinášajú žiadne ťažkosti. Ak nás napríklad pri obede niekto požiada o štipku soli, neprinesieme celé vrece, ale podáme mu soľničku, a to aj napriek tomu, že nedokážeme povedať, koľko zrniek už nie je štipkou soli. Niekedy však hraničné prípady problémy spôsobujú. Ak použitie jazykového výrazu v určitom kontexte pripúšťa *príliš širokú* škálu hraničných prípadov, ktoré zabraňujú úspešnému a oprávnenému použitiu

výrazu, tak o výraze môžeme povedať, že bol v danom kontexte *použitý vágne* (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 318). Problém vágnosti jazykových výrazov sa zvyčajne odstraňuje *spresňujúcou definíciou* (pozri § 4.3.1.), nás však teraz zaujímajú argumentačné chyby, ktoré sú dôsledkom vágnosti výrazov použitých pri formulovaní argumentov.

Klasickým príkladom falošných argumentov, ktoré zlyhávajú na probléme vágnosti, sú *argumenty typu sorités*. Grécke slovo „sorités" nie je použité náhodou. Prvé známe argumenty tohto typu boli totiž sformulované v antickom Grécku a ich cieľom bolo ukázať, že postupným pridávaním jedného zrnka piesku k ďalšiemu zrnku nie je možné vytvoriť kopu (gr. *soros*) piesku (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 320):

(A31) 1. Jedno zrnko piesku nie je kopou piesku.
2. Ak jedno zrnko piesku nie je kopou piesku, tak ani dve zrnká piesku nie sú kopou piesku.
Preto:
3. Dve zrnká piesku nie sú kopou piesku.

V ďalšom kroku by sme na argument (A31) nadviazali podobným argumentom:

(A32) 1. Dve zrnká piesku nie sú kopou piesku.
2. Ak dve zrnká piesku nie sú kopou piesku, tak ani tri zrnká piesku nie sú kopou piesku.
Preto:
3. Tri zrnká piesku nie sú kopou piesku.

Na argument (A32) by sme mohli nadviazať ďalším a ďalším argumentom, až by sme nakoniec dospeli k záveru Z, že *ani bilión zrniek piesku nie je kopou piesku*. Záver Z je však nepravdivý, pretože ak by sme pred sebou mali nahromadených bilión zrniek piesku, bez váhania by sme hovorili o kope piesku. Ak je ale náš posledný argument, ktorý nás doviedol k záveru Z, deduktívne platný, tak nepravdivosť záveru Z musí byť prenesená na aspoň jednu jeho premisu. Bez ohľadu na to, ktorú premisu by sme obetovali, je zrejmé, že *argument je nesprávny, keďže jeho záver je nepravdivý*. Práve preto sú argumenty tohto typu *falošné*.

To, že sú argumenty typu sorités zavádzajúce, sa dá vidieť aj vtedy, keď si všimneme, že „fungujú" aj v opačnom smere. Stačí začať premisou, že bilión zrniek piesku je kopou piesku, a skončiť záverom, že aj jedno zrnko piesku je kopou piesku. Argumenty tohto typu sú teda zjavne závislé práve na hraničných prípadoch, ktorých je až tak veľa, že nie je jasné, či máme právo hovoriť o kope piesku, pretože nevieme, koľko zrniek tvorí kopu piesku. Keby sme sa však dohodli, že kopa piesku musí mať prinajmenšom tritisíc zrniek piesku, neexistovali by hraničné prípady a argument typu sorités by porušoval našu dohodu.

Samozrejme, počítanie zrniek piesku by bolo neúnosnou (nie nemožnou) činnosťou. Treba si ale uvedomiť, že argumenty typu sorités vznikajú vďaka tomu, že niektoré jazykové výrazy sú používané vágne, nie vďaka tomu, že presné definície vyžadujú náročnú činnosť, akou je napríklad počítanie zrniek piesku. Jedinou námietkou by preto mohla byť otázka, prečo je kopou piesku prinajmenšom tritisíc zrniek a nie tritisíc jeden. Pokým však stanovená hranica nespôsobuje vážne problémy, dovtedy môže byť námietka zanedbaná.

3.4.2. Falošné kĺzavé argumenty (slippery slope fallacies)

Kĺzavé argumenty (angl. *slippery slope arguments*) sa podobajú na sorités argumenty v tom, že využívajú problém vágnosti, avšak odvodzujú z neho odlišné závery. Kým záverom sorités argumentu o piesku je, že kopu piesku netvorí žiadny počet zrniek piesku, záverom kĺzavého argumentu by v tomto prípade bolo, že medzi tým, čo je kopou piesku, a tým, čo kopou piesku nie je, neexistuje žiadny dôležitý alebo obhájiteľný rozdiel (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 322). Podľa sorités argumentu o piesku sa teda pridávaním zrniek piesku nič nezmení, pretože ani bilión zrniek nie je kopou piesku. Pointou kĺzavého argumentu by však bola téza, podľa ktorej by sme v tomto prípade nemali o ničom tvrdiť, že (a) to je kopa piesku, no ani, že (b) to nie je kopa piesku, pretože medzi (a) a (b) neexistuje žiadny dôležitý rozdiel. Kvôli dôležitosti rozdielu, na ktorú sa kĺzavý argument odvoláva, je možné rozlíšiť niekoľko druhov tohto argumentu: konceptuálny, etický a kauzálny.

Konceptuálny kĺzavý argument sa snaží ukázať, že medzi protiľahlými stranami kontinua[27] neexistuje žiadny rozdiel, ktorý by bol dostatočne dôležitý na to, aby nás oprávňoval medzi týmito stranami *konceptuálne* alebo *teoreticky* rozlišovať. Ak by sme mali napríklad dokonale rovnú palicu rovnakej hrúbky na oboch koncoch, je len vecou ľubovôle, ktorú stranu budeme považovať za jej začiatok a ktorú za jej koniec, pretože medzi týmito stranami neexistuje žiadny dôležitý rozdiel, takže môžeme rovnako dobre povedať, že palica má „dva konce" (tak ako sme to urobili na začiatku tejto vety). Tým pádom je ale otázne, či by sme vôbec *mali* rozlišovať „začiatok" a „koniec" palice.

Také uvažovanie však môže spôsobovať problémy. Napríklad, niekto by mohol argumentovať, že medzi jedným a dvomi zrnkami piesku nie je žiadny dôležitý rozdiel, ktorý by nás oprávňoval hovoriť (napríklad v prípade dvoch zrniek) o kope piesku, a keďže sa ani 1000000000000 zrniek významne nelíši od 999999999999 zrniek, tak ani o bilióne zrniek by sme *nemali* hovoriť ako o kope piesku. Podľa Sinnott-Armstronga a Fogelina (2010, s. 323) vychádzajú úvahy tohto typu z dvoch predpokladov:

P1. Veci, ktoré sa v skutočnosti významne nelíšia, by sme nemali rozlišovať.
P2. Ak sa A významne nelíši od B a ak sa B významne nelíši od C, tak sa A významne nelíši od C.

Predpoklad P1 je *pravdivý*, pretože ak medzi vecou A a vecou B neexistuje žiadny podstatný rozdiel, tak rozlišovanie medzi A a B nie je správne (bližšie pozri posledný odsek v § 4.3.2.). Predpoklad P2 je však *nepravdivý*, pretože následnosť nevýznamných rozdielov môže prerásť do dôležitého a podstatného rozdielu. Napríklad, ak by sme chudobnému človeku neustále dávali po jednom cente (a on by si naše dary šetril na horšie časy), mohli by sme síce spočiatku o ňom tvrdiť, že dva alebo tri centy z neho nerobia boháča, no najneskôr pri milióne eur by sme si azda uvedomili, že dotyčný už nepotrebuje našu finančnú pomoc.

Pokiaľ je teda konceptuálny kĺzavý argument závislý na predpoklade P2, dovtedy ho môžeme považovať za *falošný argument*, pretože vychádza z nepravdivého predpokladu. *Kĺzavé argumenty sa teda stávajú zavádzajúcimi vtedy, keď veľa malých rozdielov prináša veľký rozdiel* (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 323). Samozrejme, často je problém určiť, v ktorom okamihu veľa malých rozdielov prerastá do rozdielu veľkého. To je aj jeden z dôvodov, prečo sú kĺzavé argumenty často príťažlivé. Mali by sme si však uvedomiť, že ak sa nám nedarí určiť rozdiel,

27 Pod kontinuom rozumieme čokoľvek, čo je spojité, súvislé, resp. nepretržité, typicky však prostredie, v ktorom je niečo spojito rozložené bez medzier, alebo sériu súvislých a drobných zmien v určitom prostredí.

ktorý by bol dostatočne dôležitý na to, aby nás oprávňoval medzi dvomi stranami kontinua rozlišovať, neznamená to ešte, že tento rozdiel neexistuje. Samotná existencia kontinua nie je dôkazom toho, že jeho dve protiľahlé strany sa nelíšia.

Etický kĺzavý argument je kĺzavý argument, ktorý vyvoláva pochybnosti o tom, či bola hranica medzi dvomi stranami kontinua stanovená *spravodlivo*. Dobrým príkladom je systém hodnotenia študentov na univerzitách (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 325), na základe ktorého študenti buď prejdú určitým kurzom (získajú známku A až E), alebo nie (známka F). Predstavme si, že minimálny počet bodov na známku E bol stanovený na 65 a že Jano získa 64 bodov, kým Hana 65. Napriek tomu, že ich výkony sa príliš nelíšia, majú úplne odlišné dôsledky. Hana získa kredity, no Jano nie, čo ho môže, navyše, odradiť od ďalšieho štúdia, najmä ak si položí otázku, či je spravodlivé, že taký zanedbateľný rozdiel znamená tak veľa.

Pointou príkladu nie je to, že neexistuje významný rozdiel medzi absolvovaním a neabsolvovaním kurzu (to by bola pointa konceptuálneho kĺzavého argumentu), ale to, že na základe existujúceho rozdielu (jediného bodu) *nie je spravodlivé* tak odlišne zaobchádzať so študentmi (prideliť *v*. neprideliť kredity). Otázka o spravodlivosti stanovenej hranice sa pritom nedá tak ľahko zodpovedať. Na začiatok však pomôže, keď si obe strany uvedomia, že je lepšie mať *nejakú* hranicu ako žiadnu (pretože inak by vzdelávanie na univerzitách nemalo zmysel). V ďalšom kroku by mohol nespokojný študent navrhnúť *novú* hranicu a pokúsiť sa ju zdôvodniť. Ak by navrhol 64 bodov a jeho „zdôvodnenie" by znelo, že v tom prípade by už prešiel kurzom, tak je zrejmé, že by išlo o *nespravodlivý* návrh. Ak by ale predostrel pádne argumenty, mal by svoj návrh predstaviť celej akademickej obci, pretože dobré návrhy na zmenu systému hodnotenia študentov sú vždy vítané.

Kauzálny kĺzavý argument je založený na téze, že prípadný výskyt určitej udalosti by bol *príčinou* výskytu ďalších *podobných* udalostí, z ktorých by však niektoré boli *nežiadúce*. Preto sa tento argument niekedy nazýva aj *domino efekt* alebo *dôraz na zlú predtuchu* (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 328). Podobne ako predošlé dva kĺzavé argumenty, aj tento argument predpokladá sériu drobných zmien. Netvrdí však (ako konceptuálny kĺzavý argument), že medzi začiatkom a koncom série (kontinua) neexistuje významný rozdiel, a nekladie ani otázku (ako etický kĺzavý argument) o spravodlivosti stanovenej hranice. Namiesto toho predpovedá, že určité udalosti budú mať vďaka svojej podobnosti na iné udalosti *hrôzostrašné následky*. Tu je príklad (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 330):

(A33) Počas prednášky by nemali mať študenti právo klásť otázky, pretože keď sa niečo spýta jeden študent, začnú sa pýtať aj ďalší a učiteľovi nezostane čas na prednášku.

Pri hodnotení argumentov tohto typu je potrebné pýtať sa: (1) či je naozaj pravdepodobné, že nastanú účinky, o ktorých sa tvrdí, že nastanú; (2) či dôsledky, o ktorých sa tvrdí, že nastanú, sú naozaj až také strašné; a (3) či nebezpečenstvá, ktoré kauzálny kĺzavý argument opisuje, prevažujú nad výhodami toho, čo sa v argumente kritizuje. *Kauzálny kĺzavý argument je falošný, pokiaľ je aspoň jedna odpoveď na niektorú z otázok* (1) *až* (3) *záporná* (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 329). V prípade argumentu (A33) by boli záporné zrejme všetky odpovede, pretože študenti nemajú vo zvyku klásť na prednáškach otázky len preto, že niekto z nich položí otázku ako prvý, no ak by k takému niečomu aj došlo, nie je vylúčené, že položené otázky by boli trefné, a to až natoľko, že by rozprúdili diskusiu, ktorá by bola cennejšia ako samotná prednáška vyučujúceho.

3.4.3. Argumentačná chyba ekvivokácie

Falošné sorités argumenty, podobne ako kĺzavé argumenty, zlyhávajú na vágnosti jazykových výrazov, pomocou ktorých sú vyjadrené. Jazykové výrazy použité na vytvorenie argumentov môžu byť však nejasné aj preto, že sú *dvojznačné*. Dvojznačnosť je, podobne ako vágnosť, bežnou črtou nášho jazyka: slová majú často viacero rôznych významov. Napríklad slovo „brat" má jeden význam v kontexte rodinných vzťahov a iný význam v kontexte rehoľných pravidiel kláštorného života (Williams, 2011, s. 112).

Okrem tejto *sémantickej dvojznačnosti* (ktorá je dôsledkom toho, že určité slovo má viacero významov) existuje aj *syntaktická dvojznačnosť* alebo *amfibólia*, ku ktorej dochádza vtedy, keď gramatika alebo syntax určitej vety dovoľuje túto vetu interpretovať viacerými spôsobmi (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 334). Napríklad veta „Kamión zničil strom." môže byť interpretovaná tak, že kamión bol zničený stromom (napr. jeho pádom na kamión), ale aj tak, že strom (napr. vzácny a chránený) bol zničený kamiónom. Táto dvojznačnosť je pritom dôsledkom gramatickej stavby samotnej vety.

Keď sa dvojznačné slová alebo vety použijú na formulovanie argumentu, pričom nie je jasné, ktorý z ich významov sa má na mysli, dôsledkom je *falošný argument založený na ekvivokácii*, čiže na dvojznačnosti. Argumentačná chyba *ekvivokácie* vzniká teda vtedy, keď sa v rôznych častiach argumentu používa *jeden a ten istý* jazykový výraz v *odlišných* významoch. Výsledkom je falošný argument, ktorého nesprávnosť sa dá odhaliť, keď je význam daného výrazu spresnený. Po odstránení dvojznačnosti výrazu totiž vyjde najavo *buď* to, že záver argumentu nevyplýva z jeho premís, *alebo* to, že niektorá z jeho premís je nepravdivá. Ukážeme si to na mierne upravenom Martinichovom príklade (Martinich, 2005, s. 191):

(A34) 1. Žiadny čin, o ktorom je rozhodnuté, nie je vykonaný dobrovoľne.
2. Jana je rozhodnutá, že pôjde na párty.
Preto:
3. Jana nepôjde na párty dobrovoľne.

V tomto prípade je očividné, že slovo „rozhodnutý" sa používa v odlišných významoch. V premise 1 sa pod činom, o ktorom je rozhodnuté, rozumie čin, ktorý nie je vecou slobodnej voľby, kým v premise 2 sa slovami „je rozhodnutá" má na mysli to, že Jana je odhodlaná (ísť na párty). Keď odstránime túto dvojznačnosť, dostaneme nasledujúci argument:

(A35) 1. Žiadny čin, ktorý nie je vecou slobodnej voľby, nie je vykonaný dobrovoľne.
2. Jana je odhodlaná, že pôjde na párty.
Preto:
3. Jana nepôjde na párty dobrovoľne.

Hoci sú premisy 1 a 2 argumentu (A35) podľa všetkého pravdivé, problém spočíva v tom, že záver 3 z nich *nevyplýva*, pretože premisy 1 a 2 hovoria o obsahovo nesúvisiacich veciach, ktoré nemajú žiadny vplyv na záver 3. Pripíšme teda slovu „rozhodnutý" z pôvodného argumentu (A34) *rovnaký* význam v *obidvoch* jeho premisách, aby záver argumentu z takto upravených premís už vyplýval:

(A36) 1. Žiadny odhodlaný čin nie je vykonaný dobrovoľne.
2. Jana je odhodlaná, že pôjde na párty.
Preto:
3. Jana nepôjde na párty dobrovoľne.

Hoci v argumente (A36) záver 3 *vyplýva* z premís 1 a 2, problémom je premisa 1, ktorá je očividne *nepravdivá*: niektoré odhodlané činy *sú* vykonané dobrovoľne. Zvážme preto poslednú možnosť odstránenia dvojznačnosti slova „rozhodnutý“:

(A37) 1. Žiadny čin, ktorý nie je vecou slobodnej voľby, nie je vykonaný dobrovoľne.
2. Janino rozhodnutie, že pôjde na párty, nie je vecou slobodnej voľby.
Preto:
3. Jana nepôjde na párty dobrovoľne.

Za ústretového predpokladu, že premisa 2 v argumente (A37) dáva zmysel, môžeme povedať, že záver 3 *vyplýva* z premís 1 a 2, avšak premisa 2 je *nepravdivá*: rozhodnutie je *vždy* vecou slobodnej voľby, a to aj vtedy, keď sme nútení vybrať si, pretože sme to my, kto si vyberie niektorú možnosť (alebo odmietne urobiť výber).

Odstránenie dvojznačnosti jazykových výrazov použitých pri formulovaní argumentu sa tak pri *falošnom argumente založenom na ekvivokácii* končí odhalením argumentačnej chyby. Buď sú premisy argumentu interpretované tak, že záver argumentu z nich vyplýva, avšak v tom prípade je aspoň jedna z premís *nepravdivá* (pozri argumenty A36 a A37), alebo je pravdivosť obidvoch premís zachovaná za tú cenu, že záver z premís *nevyplýva* (pozri argument A35). V obidvoch prípadoch je argument *nesprávny* (pozri aj § 1.3.1.).

3.4.4. Falošná dilema

Argumentačnú stratégiu dilemy bližšie opíšeme v § 4.4., preto na tomto mieste len upozorníme, že správne utvorená dilema obsahuje *disjunktívnu premisu*, ktorá pomocou logickej spojky disjunkcie (pozri § 2.3.2.), čiže spojky „alebo“, vyjadruje vzájomne sa vylučujúce alternatívy, z ktorých je jedna pravdivá a druhá nepravdivá. Práve preto ide o dilemu. Príkladom takej premisy môže byť výrok „Buď Veroniku požiadam o ruku, alebo ju o ruku nepožiadam.“. Keď sa niekto rozhoduje, ktorú z možností má zvoliť, nestojí ešte pred dilemou. Dileme čelí až vtedy, keď majú obe možnosti rovnako neprijateľné dôsledky.

Pre nás je však teraz podstatné, aby sme si všimli, že v disjunktívnej premise sú vzájomne sa vylučujúce možnosti vyjadrené pomocou *kontradiktorických výrokov* (pozri § 2.5.). Výrok „Nepožiadam Veroniku o ruku.“ je negáciou výroku „Požiadam Veroniku o ruku.“, čo zaručuje, že sa navzájom vylučujú, pričom jeden z nich je pravdivý a druhý nepravdivý (pozri objasnenie spojky negácie v § 2.3.5. a princíp vylúčenia sporu v § 2.4.). Výroky sa však môžu navzájom vylučovať a súčasne byť oba nepravdivé. V takom prípade nejde o kontradiktorické, ale o *kontrárne výroky* (pozri § 2.5.). Napríklad výrok „Veronika prijala moju ponuku na sobáš.“ je nezlučiteľný s výrokom „Nepoznám žiadnu Veroniku.“, avšak obidva výroky môžu byť nepravdivé. Tak je tomu napríklad vtedy, keď poznám Veroniku, ktorá neprijala moju ponuku na sobáš.

Dilemy, ktoré vo svojich disjunktívnych premisách vyjadrujú vzájomne sa vylučujúce možnosti pomocou kontrárnych výrokov, porušujú princíp prijateľnosti (pozri § 1.4.), čiže sú *falošné*. Ich disjunktívne premisy sú *neprijateľné*, pretože vzbudzujú *chybný dojem*, že aspoň jedna

z možností *musí byť* správna, čo však nie je pravda. Príkladom môže byť výrok „Buď si s nami, alebo si proti nám.“, ktorý budí dojem, že tretia možnosť neexistuje. Tí, ktorí sa zatiaľ nerozhodli, alebo nemajú na danú vec názor, nie sú s nami ani proti nám. Preto to najlepšie, čo môžeme urobiť, keď čelíme voľbe jednej z dvoch nepriaznivých možností, je pokúsiť sa nájsť možnosť tretiu. Ak sa nám to nedarí, je možné, že dilema je utvorená správne. K tomu, čo všetko musí správna dilema spĺňať, a ako sa dá rozriešiť, sa však dostaneme až v § 4.4.

3.5. Falošné argumenty, ktoré porušujú princíp dostatočnosti

V § 1.4. sme sformulovali princíp dostatočnosti, podľa ktorého musia premisy ideálneho argumentu poskytovať relevantné a prijateľné dôvody, ktoré ako celok *postačujú* na zdôvodnenie záveru. Ak si spomenieme, že deduktívne platný argument môže mať aj nepravdivé premisy a pravdivý záver (pozri § 1.3.1.), tak v prípade deduktívne platného argumentu znamená splnenie princípu dostatočnosti to, že premisy daného argumentu sú *pravdivé*. Nepravdivé premisy nie sú totiž dôvodom v prospech pravdivosti záveru, ktorý z nich vyplýva, a to ani vtedy, keď je záver fakticky pravdivý. V prípade induktívneho argumentu znamená splnenie princípu dostatočnosti zasa to, že premisy daného argumentu sú *pravdivé* a robia záver argumentu *pravdepodobnejším* (bližšie pozri § 1.3.2.).

Princíp dostatočnosti teda predpokladá splnenie všetkých ostatných požiadaviek kladených na ideálny argument (pozri princípy štruktúry, relevantnosti a prijateľnosti v § 1.4.), ku ktorým pridáva požiadavku, aby boli premisy argumentu pravdivé. Argument s nepravdivými premisami nepostačuje na zdôvodnenie svojho záveru, bez ohľadu na to, či ide o deduktívne platný alebo o induktívne silný argument. V tejto podkapitole sa pozrieme na šesť typických argumentačných chýb, ktoré sú dôsledkom porušenia princípu dostatočnosti: na chyby nedostatočnej a nereprezentatívnej vzorky (§ 3.5.1. a 3.5.2.); na dôvodenie neznalosťou (§ 3.5.3.); na zámenu nutnej podmienky za postačujúcu podmienku (§ 3.5.4.); na chybu vyvodenia príčinnosti z následnosti (§ 3.5.5.) a na zanedbanie spoločnej príčiny (§ 3.5.6.).

3.5.1. Nedostatočná vzorka

Falošný argument založený na nedostatočnej vzorke je známy aj ako *unáhlené zovšeobecnenie* (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 221). Vyznačuje sa tým, že zovšeobecnenie, ktoré je záverom argumentu, je odvodené z príliš malej vzorky jedinečných prípadov zachytených v premisách argumentu. Hoci je vzorka prípadov prijateľná aj relevantná pre pravdivosť záveru, *nie je dostatočná* na to, aby záver zdôvodnila. Preto je unáhlené zovšeobecnenie falošným argumentom, ktorý porušuje princíp dostatočnosti.

Predstavme si, napríklad, ako Jano, hlava päťčlennej rodiny, hovorí: „Vitamín C je skvelá vec. Každý z našej rodiny býval pravidelne cez zimu aspoň raz prechladnutý. Preto sme túto jeseň začali všetci užívať 1 000 mg vitamínu C denne. A po nádche ani stopa“ (Damer, 2009, s. 162). Päťčlenná rodina však nie je dostatočnou vzorkou pre záver, že užívanie 1 000 mg vitamínu C denne zabraňuje prechladnutiu. Hoci Janovej rodine mohol vitamín C naozaj pomôcť, prechladnutiu sa mohli vyhnúť aj vďaka ďalším faktorom, ktoré Jano vôbec nevzal do úvahy. A keby pre jeho rodinu naozaj platilo, že im pomohol práve vitamín C, neznamená to ešte, že by vitamín C pomohol aj ostatným ľuďom.

3.5.2. Nereprezentatívna vzorka

Odvodenie všeobecného záveru zo vzorky jedinečných prípadov nezlyháva len vtedy, keď je vzorka nedostatočná, ale aj vtedy, keď je *nereprezentatívna*. Reprezentatívna vzorka je taká, v ktorej sú zastúpené všetky hlavné skupiny tej množiny prvkov, ktorú má daná vzorka reprezentovať. Nereprezentatívna vzorka túto zásadu porušuje. Napríklad, ak by sme pri prieskumoch verejnej mienky zanedbali skupinu vysokoškolsky vzdelaných ľudí, tak by prieskum pracoval s nereprezentatívnou vzorkou respondentov (pozri aj § 1.3.2.).

Cavenderová a Kahane (2010, s. 94) uvádzajú úsmevný príklad, keď vedci skúmali sexuálne zvyklosti jedného páru gibonov, celej hordy paviánov a troch ľudských dvojíc, aby zistili, aké hlasové reakcie vydávajú primáty počas párenia, ktorého cieľom je reprodukcia potomstva. Avšak zakladať všeobecný záver o primátoch na prieskume troch druhov primátov znamená odvolávať sa na nereprezentatívnu vzorku, v ktorej neboli zastúpené také primáty ako šimpanzy, gorily, orangutany a mnohé ďalšie. Hoci boli teda pozorovania, ktorým sa vedci v danom príklade venovali, prijaté a aj relevantné pre cieľ ich výskumu, *nepostačovali* na to, aby zdôvodnili ich závery o hlasových reakciách primátov počas párenia.

3.5.3. Dôvodenie neznalosťou (ad ignorantium)

V prípade našich najobľúbenejších presvedčení sa bežne stáva, že ich považujeme za pravdivé, pretože neboli vyvrátené: nevyvrátené presvedčenia predsa *môžu byť* pravdivé. Na tom nie je ešte nič zlé. Keď však fakt, že presvedčenie *nebolo vyvrátené*, považujeme za *dobrý dôvod v prospech pravdivosti* presvedčenia, dopúšťame sa chybného úsudku: to, že je presvedčenie pravdivé, zdôvodňujeme tým, že nebolo vyvrátené, čiže tým, že o ňom (momentálne) *nevieme*, či je nepravdivé. Avšak *neznalosť* toho, že by presvedčenie bolo nepravdivé, nie je dostatočným dôvodom na záver, že je pravdivé. Tejto chyby sa napríklad dopúšťajú tí, ktorí veria, že UFO existuje, *pretože* sa nikomu nepodarilo dokázať opak, čiže to, že UFO neexistuje (pozri Bowell – Kemp, 2002, s. 135).

Rovnakej chyby sa však dopúšťajú aj tí, ktorí veria, či UFO neexistuje, *pretože* sa nikomu nepodarilo dokázať opak, čiže to, že UFO existuje. V takom prípade totiž považujú fakt, že výrok „UFO existuje." *nebol potvrdený, za dobrý dôvod* na to, aby o ňom tvrdili, že je *nepravdivý*. Svoje tvrdenie, že výrok je nepravdivý, zdôvodňujú teda tým, že výrok nebol potvrdený, čiže tým, že o ňom (momentálne) *nevedia*, či je pravdivý. Avšak *nevedomosť* o tom, či je výrok pravdivý, nie je dostatočným dôvodom na záver, že je nepravdivý.

Z uvedených príkladov vidieť, že v oboch prípadoch ide o rovnakú chybu, keď sa *neznalosť považuje za dostatočné zdôvodnenie*. Záver „UFO existuje." je v prvom príklade odvodený z predpokladu, že nevyvrátený výrok musí byť pravdivý. Záver „UFO neexistuje." je v druhom príklade odvodený z predpokladu, že nepotvrdený výrok je nepravdivý (pozri Bowell – Kemp, 2002, s. 134). Obidva predpoklady sú však chybné, čo znamená, že každý argument, ktorý také predpoklady zahŕňa vo svojich premisách, je falošným argumentom porušujúcim princíp dostatočnosti: to, čo sa v danom argumente považuje za dostatočné zdôvodnenie záveru, nie je v skutočnosti jeho dostatočným zdôvodnením.

3.5.4. Zámena nutnej podmienky za postačujúcu podmienku

Tejto argumentačnej chyby sa dopúšťame vtedy, keď predpokladáme, že nutná podmienka nejakej udalosti je aj jej postačujúcou podmienkou (Damer, 2009, s. 177). *Nevyhnutná podmienka* udalosti je podmienka, bez ktorej sa udalosť nemôže vyskytnúť, sama osebe však

nestačí na to, aby k udalosti došlo. Napríklad bez kyslíka nemôže vzniknúť oheň, no prítomnosť kyslíka na vznik ohňa nepostačuje. *Postačujúca podmienka* udalosti je podmienka, za splnenia ktorej udalosť nastane, nie je však nutná na to, aby k udalosti došlo. Napríklad škrtnutie zápalkou a prítomnosť kyslíka stačia na to, aby vznikol oheň, no v prostredí, kde je prítomný kyslík, môže oheň vzniknúť aj inak (napr. v dôsledku blesku).

Keď tvrdíme, že určitá udalosť nastane, *pretože* je splnená jej nutná podmienka, dopúšťame sa argumentačnej chyby *zámeny nutnej podmienky za postačujúcu podmienku*. Výsledkom je falošný argument, ktorý porušuje princíp dostatočnosti, pretože hoci je splnenie nutnej podmienky pre vznik udalosti potrebné, *nie je dostatočným dôvodom* na to, aby sme uzatvárali, že udalosť nastane. Na ilustráciu uvedieme príklad (Damer, 2009, s. 178): Predstavte si, že vyučujúci na začiatku semestra oboznámi študentov s podmienkami na ukončenie predmetu. Povie im, že sa musia pravidelne zúčastňovať na výučbe, čítať texty určené na analýzu, zapájať sa do diskusií na hodinách, napísať záverečný test a odovzdať odbornú esej. Študent Jano si svedomito všetky povinnosti splní, a preto je úprimne prekvapený, keď sa dozvie, že predmet neabsolvoval. Keby si však Jano uvedomil, že nutné podmienky absolvovania predmetu nie sú totožné s postačujúcimi podmienkami, nemusel by sa čudovať. Postačujúcou podmienkou absolvovania predmetu, ktorú Jano nesplnil, bolo získanie aspoň minimálneho počtu bodov za test a za esej dohromady.

3.5.5. Chyba vyvodenia príčinnosti z následnosti (the post hoc fallacy)

Tejto argumentačnej chyby sa dopúšťame vtedy, keď z toho, že určitá udalosť B *časovo nasledovala po* udalosti A, vyvodzujeme, že B bola udalosťou A *zapríčinená*. O falošný argument ide preto, lebo časová následnosť výskytu udalosti B po udalosti A *nie je dostatočným dôvodom* na to, aby sme uzatvárali, že A je príčinou B. Latinské slová *post hoc* v anglickom názve tohto falošného argumentu sú vyňaté z vety, ktorá výstižne zhŕňa chybný úsudok „Post hoc ergo propter hoc." (Damer, 2009, s. 180), čo sa dá preložiť pomocou vety „Po tom, takže kvôli tomu.", podľa ktorej je to, že sa B vyskytuje časovo *po* A, dobrým dôvodom na záver, že B sa vyskytlo *kvôli* A, čiže k záveru, že A je príčinou B.

Vyvodzovanie príčinnosti z následnosti je rozšírenou argumentačnou chybou. Na ilustráciu si predstavme zanieteného podporovateľa protiimigrantskej politiky Jožo, ktorý svoj názor, aby mali utečenci zákaz vstupu do jeho krajiny, zdôvodňuje štatistickým prieskumom, podľa ktorého sa po príchode utečencov do krajiny zvýšila miera kriminality. Problém tu nepredstavuje prieskum, na ktorý sa Jožo odvoláva, ale jeho argument, že daný prieskum svedčí o príčinnej súvislosti medzi príchodom utečencov a nárastom kriminality. Jožov argument je zavádzajúci, pretože fakt, že po príchode utečencov narástla v krajine kriminalita, nie je postačujúcim dôvodom na záver, že utečenci sú príčinou jej nárastu.

3.5.6. Zanedbanie spoločnej príčiny

Naše usudzovanie o príčinných súvislostiach zlyháva aj vtedy, keď prehliadneme fakt, že medzi dvomi zdanlivo spojenými udalosťami A a B nie je žiadna príčinná súvislosť, ale obidve sú dôsledkami inej spoločnej príčiny C (Damer, 2009, s. 183). V tom prípade je spoločná príčina C zodpovedná za obidve udalosti A a B, medzi ktorými však neexistuje príčinná súvislosť. Ak napriek tomu usudzujeme, že (napríklad) udalosť A je príčinou udalosti B, *zanedbávame ich spoločnú príčinu* C, čo znamená, že náš argument porušuje princíp dostatočnosti: predpokladaná súvislosť medzi udalosťami A a B *nie je dostatočným dôvodom* na záver, že udalosť A je príčinou udalosti B.

Predstavme si napríklad, že v Janovej záhrade začne chradnúť jabloň. Všetky listy, na ktorých sa vytvorili zvláštne bobuľky, postupne z jablone opadajú. Spadnú priamo do záhonu kvetov, ktoré sú pýchou Janovej záhrady. O niekoľko dní kvety vyschnú. Jano je nešťastný a v duchu preklína záhadnú chorobu, ktorá postihla jeho jabloň, pretože je presvedčený, že nakazené listy z jablone zničili aj jeho obľúbené kvety. V skutočnosti bola silno znečistená rieka, ktorá tečie neďaleko Janovej záhrady. Znečistená voda z rieky presiakla pôdu, čo zapríčinilo chradnutie Janovej jablone aj vyschnutie kvetov pod jabloňou. Jano zanedbal spoločnú príčinu a bez dostatočného dôvodu uzavrel, že za úhyn kvetov môže jabloň.

3.6. Úlohy a cvičenia

1. **Rozhodnite, akou chybou trpí nasledujúci argument:**
„Ľudský život je ten najvzácnejší dar, na odňatie ktorého nemá nikto právo. Človek, ktorý zavraždí iného človeka, tento dar zničí. Preto som za trest smrti pre vrahov.“

2. **Je nasledujúci argument deduktívne platný? Svoju odpoveď zdôvodnite.**
„Ak má da Vinciho *Mona Lisa* umeleckú hodnotu, tak by ju oceňovala väčšina ľudí. Väčšina ľudí *Monu Lisu* oceňuje. Preto má *Mona Lisa* umeleckú hodnotu.“

3. **Rozhodnite, akej argumentačnej chyby sa dopúšťa učiteľ v nasledujúcom dialógu:**
Učiteľ: „Evolučný vývoj dokazuje, že prežijú len najodolnejšie organizmy.“
Študent: „Ako to evolučný vývoj dokazuje?“
Učiteľ: „Keď organizmus prežije, tak musí byť odolný, alebo nie?“
Študent: „No dobre, ale ako viete, že prežijú len tie najodolnejšie organizmy?“
Učiteľ: „Organizmy, ktoré prežijú, sú predsa očividne odolnejšie ako organizmy, ktoré neprežijú.“

4. **Nasledujúci dialóg vyznieva ako dobrý vtip aj vďaka argumentačnej chybe, ktorú obsahuje. Dokážete ju identifikovať?**

Jožo: „Prečo mlátiš tak hlasno o tú panvicu?“
Jano: „Aby som odplašil divoké tigre.“
Jožo: „Tu v okolí žiadne tigre nie sú!“
Jano: „Funguje to geniálne, no nie?“

5. **Sú premisy nasledujúceho argumentu relevantnými dôvodmi na odvodenie jeho záveru? Svoju odpoveď zdôvodnite.**
„Pán farár, nemajte mi to za zlé, ale ako katolícky kňaz ste nikdy neboli ženatý, preto nemôžem brať vážne vaše rady o tom, ako by som mal viesť manželský život.“

6. Dvaja politici sa už hodinu hádajú v televíznej diskusii. Napokon jeden z nich druhému povie: „Vy ste ten posledný, kto má právo mi niečo vyčítať. Pozrite sa na prieskumy verejnej mienky, mne dôveruje 60 percent občanov, vám len 20!“ **V čom uvedený argument zlyháva? Dopúšťa sa len jednej alebo viacerých argumentačných chýb?**

7. **Rozhodnite, akú chybu obsahuje nasledujúci argument:**
„Každý, kto sa snaží porušiť zákon, by mal byť potrestaný, ak mu aj jeho pokus nevyjde. Ten, kto sa pokúša lietať, sa snaží porušiť gravitačný zákon. Preto by mal byť potrestaný."

8. **Predpokladajme, že premisa „To, že Boh existuje, sa nedá dokázať." je pravdivá. Je v tom prípade dostatočným dôvodom na odvodenie záveru, že Boh neexistuje? Svoju odpoveď zdôvodnite.**

9. **Zamyslite sa nad kauzálnymi súvislosťami, ktoré postuluje nasledujúci argument, a pokúste sa identifikovať chybu, na ktorej zlyháva.**
„Poradila si mi, že ak chcem mať viac priateľov, tak musím mať pod kontrolou svoju výbušnú povahu. Nevybuchol som už pol roka. Žiadnych nových priateľov však nemám."

10. **Identifikujte chybu, ktorou trpí Janov argument z nasledujúceho dialógu:**
Jožo: „Vzali ťa na miesto odborného asistenta na tú univerzitu, kam si posielal prihlášku?"
Jano: „Nie. Prihlášku som tam poslal už pred dvoma mesiacmi, no nikto sa mi neozval."

11. **Rozhodnite, akej argumentačnej chyby sa dopúšťa poľovník v nasledujúcom príklade:**
„Už päť sezón sme neulovili muflóna. Túto sezónu máme preto nárok aspoň na jedného."

Kapitola 4
Argumentácia v písaní

4. Argumentácia v písaní

V tejto kapitole sa zameriame na vybrané argumentačné stratégie, ktoré považujeme za najužitočnejšie pri písaní odborného textu. Vhodnosť určitej stratégie je do veľkej miery daná cieľom, ktorý odborný text sleduje, preto sa hneď v § 4.1. pozrieme na to, akú štruktúru a cieľ by mal mať odborný text. Štruktúra a cieľ odborného textu zasa do veľkej miery určujú, ako má vyzerať úvod odborného textu. Tejto problematike sa venujeme v § 4.2., pričom vystríhame aj pred chybami, ktorým sa treba pri písaní úvodu odborného textu vyhnúť. Vo zvyšných podkapitolách (§ 4.3., 4.4. a 4.5.) opisujeme už samotné argumentačné stratégie, ktoré sú najvhodnejšie vzhľadom na cieľ odborného textu.

4.1. Akú štruktúru a cieľ má mať odborný text

Mnohí začiatočníci, ktorí prvýkrát stoja pred úlohou napísať odborný text, sa trápia otázkou, čo sa od nich očakáva, že v texte povedia. Uvažujú zhruba tak, že ako začiatočníci nemôžu v texte povedať nič nové a nemôžu ponúknuť ani lepšie argumenty ako tie, ktoré už predostreli odborníci na danú problematiku. V takých prípadoch odporúčame začiatočníkom, aby si osvojili zásadu, že svojimi textami majú *presvedčiť čitateľa o svojich vedomostiach a schopnostiach.* Nemusia dospieť k novým poznatkom ani argumentom. Mali by však svojím textom ukázať, že sa v problematike, ktorej je ich text venovaný, dostatočne vyznajú a rozumejú aj argumentom, ktoré boli v rámci danej problematiky vyprodukované.

Čo presne však uvedená zásada znamená? Čo má byť cieľom odborného textu a akú má mať štruktúru? V tejto podkapitole opíšeme cieľ a štruktúru, ktoré odborný text napĺňa v ideálnom prípade. Hoci ideál, ktorý predostrieme, často nie je v publikovaných odborných textoch dodržaný, budeme tvrdiť, že je to o to horšie pre publikované texty. Ideálnu štruktúru odborného textu navrhujeme chápať ako normu, ktorú čím viac text dodržiava, tým je kvalitnejší po svojej odbornej a obsahovej stránke. Pod obsahovou stránkou textu nemáme na mysli len pointu (hlavnú tézu) textu, ale aj argumenty, pomocou ktorých je pointa textu vykreslená. Jasný odborný text je teda taký, z ktorého sa dá vyčítať nielen „čo“ (téza), ale aj „prečo“ – z akých predpokladov daná téza vychádza. Čím viac je „prečo“ textu čitateľom jasnejšie, tým lepšie pre daný text, a to aj v tom prípade, ak čitatelia s pointou nesúhlasia. Kvalita odborného textu nie je závislá od súhlasu čitateľov s jeho obsahom, ale od miery, v akej text umožňuje čitateľom pochopiť svoj obsah z hľadiska jasnej argumentácie.

V literatúre venovanej akademickému písaniu sa dá nájsť viacero návrhov rôznych štruktúr odborných textov (pozri napr. Creme – Lea, 2008, kap. 6.3.; Čmejrková – Daneš – Světlá, 1999, kap. 6.3.2.; Martinich, 2005, kap. 3; Murray – Hughes, 2008, kap. 2; Vydra, 2005, s. 171 – 173). Po miernej úprave jednej zo štruktúr opísaných Martinichom (2005, s. 50) dostaneme *ideálnu štruktúru*. Ideálnou ju nazývame preto, lebo je najjednoduchšia a súčasne postačuje na vznik obsahovo jasného textu. Samozrejme, obsah textu sa môže stať jasnejším aj vtedy, keď má text inú, komplikovanejšiu štruktúru. Martinichom opísaná štruktúra je však, takpovediac, minimálna – ak ju text naplní, tak čitateľ nebude mať problém s pochopením jeho obsahovej stránky, t. j. s pochopením hlavnej tézy textu a argumentov, na ktorých je téza postavená. Ideálna štruktúra je typu „úvod – jadro – záver“ a má túto podobu:

I. Uveď tvrdenie, ktoré je pointou textu, t. j. je rozhodujúce z hľadiska obsahu textu.
II. Sformuluj argument, na ktorom je tvrdenie založené.
III. Ukáž, že argument je deduktívne platným argumentom.
IV. Ukáž, že premisy argumentu sú pravdivé.
V. Zhrň dôsledky toho, čo si v texte preukázal.

Úvod odborného textu predstavuje časť I, v ktorej má byť jasne a vecne nastolená hlavná téza textu. Ako sa to dá urobiť, na to sa pozrieme v § 4.2. Jadrom odborného textu sú časti II až IV, v ktorých autor najprv formuluje premisy, na ktorých je téza textu založená (časť II), potom ukáže, že téza z premís vyplýva (časť III), a napokon čitateľovi aspoň naznačí, prečo a vďaka čomu sú premisy pravdivé (časť IV). V tejto fáze dbá autor na čitateľa azda najviac, pretože musí napríklad predvídať aj to, aké otázky by mu mohol čitateľ v súvislosti s pravdivosťou premís adresovať, a musí sa pokúsiť na tieto otázky odpovedať. Záverom odborného textu je časť V, v ktorej autor zhrnie dôsledky svojej hlavnej tézy.

Opis práve načrtnutej ideálnej štruktúry odborného textu je, prirodzene, príliš strohý. Každá z častí odborného textu nesie so sebou svoje vlastné problémy a špecifiká. Vo zvyšku tejto podkapitoly sa pozrieme na problémy a špecifiká tzv. jadra textu, čiže častí II až IV. Úvodu a záveru odborného textu, t. j. častiam I a V, sa budeme bližšie venovať v § 4.2.

Diskusie o tom, čo presne má spĺňať odborný text, ak má byť kvalitný, bývajú nekonečné. Bez pochýb však platí, že odborný text, z ktorého by bola jasná len jeho pointa (hlavná téza), no nie argument, ktorý stojí v jej pozadí, je nižšej kvality ako text, z ktorého je jasná pointa aj argument. Sformulovať argument, na ktorom je pointa odborného textu založená, znamená vyjadriť plnými a zrozumiteľnými vetami premisy, z ktorých pointa vychádza (pozri § 1.3.1., 1.3.2. a 1.4.). Ak napríklad autor textu tvrdí, že prínos humanitných vied pre spoločnosť nie je možné posudzovať rovnakými kritériami ako prínos vied technických, z jeho textu by malo byť jasné aj to, prečo (na základe čoho) to tvrdí. Bez toho čitateľ síce môže mať svoj vlastný názor na autorovu tézu, ale nie na autorov argument.

Formuláciu argumentu, ktorý stojí v pozadí pointy odborného textu, sa neoplatí odkladať, pretože čitateľ môže stratiť s textom trpezlivosť. Preto je v ideálnej štruktúre odborného textu formulácia argumentu zaradená hneď do časti II. Nie každé zdôvodnenie pointy textu má však podobu argumentu a nie každý argument je deduktívne platný. Kvalita odborného textu výrazne klesá, ak je jeho pointa len okomentovaná, no nie zargumentovaná. Podobne, kvalitu odborného textu znižujú aj argumenty, ktoré nie sú deduktívne platné. Prečo je to tak, by malo byť jasné. Text, z ktorého sa dá vyčítať jeho hlavná téza, no nie argument, na ktorom je téza založená, je neústretový k čitateľom: umožňuje im síce pochopiť, čo autor tvrdí, ale už nie, prečo to tvrdí. Autor môže vo svojom texte okomentovať svoju tézu ako správnu, pokiaľ však z jeho komentára nie je jasné, prečo by jeho téza *mala byť* správna, dovtedy autor neponúka čitateľom argument.

Slová „mala byť" sú pritom použité zámerne. Pokiaľ totiž autor ponúkne čitateľom argument, ktorého premisy môžu byť pravdivé, pričom však záver argumentu (t. j. hlavná téza odborného textu) pravdivý byť nemusí, dovtedy autorov argument čitateľom neukáže, prečo by hlavná téza jeho textu *mala byť* správna. Ak by napríklad autor argumentoval, že na globálnom otepľovaní sa podieľajú skleníkové plyny produkované ľuďmi, ktorí sú preto za otepľovanie výlučne zodpovední, tak by čitateľom nevysvetlil, prečo by jeho téza mala byť pravdivá: Ak sa aj skleníkové plyny produkované ľuďmi podieľajú na globálnom otepľovaní, neznamená to ešte, že za otepľovanie sú zodpovední výlučne ľudia.

Preto najlepšie, čo autor môže urobiť, je ponúknuť čitateľom taký argument, ktorého premisy, ak sú pravdivé, čitateľovi jasne hovoria, že musí byť pravdivý aj záver argumentu, čiže hlavná téza textu. Argumenty tohto typu sa nazývajú *deduktívne platné* (pozri § 1.3.1.). Úlohou autora je ukázať v časti III svojho textu, že jeho argument je deduktívne platný. Ako sa to dá urobiť? Martinich (2005, s. 40) uvádza postup, ktorý by mal zvládnuť aj začiatočník: Ak chce autor ukázať, že hlavná téza jeho textu je dôsledkom deduktívne platného argumentu, stačí znegovať tézu a ukázať, že negácia tézy nie je zlučiteľná s premisami argumentu.[28] Takýmto spôsobom si môže autor kedykoľvek počas písania svojho textu overiť, či čitateľom predostiera deduktívne platné argumenty. Pokým je negácia hlavnej tézy jeho textu zlučiteľná s premisami argumentov, ktoré čitateľom ponúka, dovtedy nie sú jeho argumenty deduktívne platné, t. j. dovtedy sa mu nedarí povedať čitateľom, prečo by jeho téza mala byť pravdivá. (Pre cvičenia a príklad pozri § 4.6.)

Pozorný čitateľ odborného textu sa však neuspokojí s tým, že mu autor predostrie deduktívne platný argument. Najviac ho bude zaujímať, prečo by si mal myslieť o premisách autorovho deduktívne platného argumentu, že sú pravdivé (pozri § 1.3.1.). Ak sa autorovi podarí prezentovať premisy svojho argumentu ako pravdivé a čitateľ bude s nimi súhlasiť, bude súhlasiť aj so záverom autorovho argumentu, t. j. s hlavnou tézou autorovho textu. Bod IV z ideálnej štruktúry je preto nanajvýš dôležitý. *Cieľom* odborného textu by malo byť naplnenie tohto bodu, t. j. *autor by mal čitateľovi ukázať, že premisy, na ktorých zakladá pointu svojho textu, sú pravdivé*. Prirodzene, nie všetkým odborným textom sa to darí. Podobne ako pri ideálnej štruktúre, aj tu môžeme hovoriť o *ideálnom cieli*. Uvedený cieľ navrhujeme chápať ako normu, ktorej dodržiavanie podporuje odbornú kvalitu textu.

4.2. Ako napísať úvod a záver

Úvod a záver (t. j. časti I a V z ideálnej štruktúry) odborného textu sú jeho natoľko dôležitými súčasťami, že je potrebné vyhradiť im samostatnú podkapitolu. Existuje fráza, podľa ktorej je dobrý úvod polovicou kvalitného textu. Z hľadiska časovej postupnosti vytvárania textu však autor píše úvod svojho textu väčšinou až na záver, čiže vtedy, keď finišuje s prvým náčrtom textu. Nie je preto vhodné pokúšať sa napísať najprv dokonalý úvod a až potom zvyšok textu. Písanie odborných textov je proces neustálej korekcie, preto to najlepšie, čo môže autor urobiť, je začať okamžite písať a úvod svojho textu vytvoriť až na koniec svojej práce. Napriek tomu je v spomínanej fráze zachytený dôležitý postreh. Ak je úvod textu naozaj kvalitný, je takmer isté, že čitateľ text dočíta do konca. V úvode sa totiž dozvie zhruba polovicu príbehu, ktorého vyústenie je obsiahnuté v jadre a v závere textu.

Kedy je úvod odborného textu kvalitný? Vtedy, keď je z neho čitateľovi jasné, čo je cieľom autorovho textu, čiže vtedy, keď čitateľovi poskytuje orientáciu v samotnom odbornom texte. Na konci predošlej podkapitoly sme konštatovali, že pre autora textu by malo byť cieľom ukázať čitateľovi pravdivosť predpokladov (premís argumentu), z ktorých vychádza hlavná téza (záver argumentu) jeho textu. Keďže práve to čitateľ od odborného textu očakáva, v úvode textu by mal autor jasne uviesť buď svoju tézu, alebo aspoň konkrétny problém, na ktorý bude jeho (zatiaľ neuvedená) téza odpoveďou. Bez uvedenia jedného alebo druhého sa nedá hovoriť o kvalitnom úvode odborného textu, pretože čitateľ z úvodu nedokáže pochopiť, akej téme je text venovaný.

28 Na objasnenie logickej spojky negácie pozri § 2.3.5. Logický vzťah nezlučiteľnosti (kontradiktorickosti alebo kontrárnosti) je objasnený v § 2.5.

Pre kvalitu úvodu je však dôležitá aj čitateľnosť zámeru, s akým autor svoju tézu (alebo výskumný problém) čitateľom ponúka. Je zámerom autora ukázať čitateľovi, že určité bežne prijímané názory sú chybné? Alebo chce autor predostrieť čitateľovi jasný argument v ich prospech? Prirodzene, zámery autorov nie sú vždy čierno-biele (vyvrátiť *v.* potvrdiť bežné názory). Autor sa napríklad nemusí snažiť o jednoznačné vyvrátenie určitého názoru, ale len o jeho spochybnenie. Podobne, autor nemusí určitý názor preukazovať, ale ho iba podmienečne považovať za prijateľný a pod. V konečnom dôsledku sa však autor vždy k nejakej téze (názoru, teórii atď.) stavia buď kladne, čiže ju v určitom stupni obhajuje, alebo záporne, čiže ju v nejakom zmysle odmieta. V tomto zmysle slova poskytuje čitateľovi teoretickú orientáciu vo svojom texte, pretože mu dáva najavo svoj postoj k už známym názorom a teóriám. Argumenty, na ktorých autor svoj postoj založí, stačí uviesť v jadre textu. Z úvodu textu by však malo byť čitateľovi jasné, aký je autorov postoj k určitej teórii, ktorá stojí v pozadí konkrétnej tézy, alebo aký je autorov zámer, s ktorým nastoľuje určitý problém.

Stratégie, pomocou ktorých sa dá napísať kvalitný úvod odborného textu, sú rôzne. V § 4.4. opíšeme stratégiu dilemy, ktorá je obzvlášť vhodná na navodenie naliehavej potreby riešiť konkrétny problém. Na túto stratégiu sa zameriame aj preto, lebo mnoho odborných textov síce vo svojich úvodoch jasne hovorí, akej výskumnej otázke sa budú venovať, nie vždy je však zrejmé, prečo by malo ísť o dôležitý problém a aký konkrétny prínos by malo jeho prípadné riešenie. Stratégia dilemy umožňuje objasniť oboje.

To neznamená, že kvalitný úvod musí obsahovať dilemu. Zopakujme, že úvod textu je kvalitný vtedy, keď je z neho čitateľný cieľ a zámer textu. Prehľadnosti úvodu prospieva aj to, keď v ňom autor explicitne napíše, akým aspektom diskutovanej témy sa bude venovať v jednotlivých častiach svojho odborného textu a prečo. Takýmto spôsobom čitateľovi naznačí štruktúru svojho textu, vďaka čomu sa môže čitateľ v texte ľahšie orientovať. Pokiaľ si dá autor naozaj záležať na obsahovej nadväznosti viet, ktoré tvoria úvod textu, čitateľ nebude mať problém s pochopením toho, čo a prečo bude v texte bližšie analyzované. Ak autor v úvode doplní informácie o tom, v ktorej časti textu rozoberá aký aspekt témy, čitateľ pochopí štruktúru textu nielen z formálneho (logického), ale aj obsahového (vecného) hľadiska. A o to by sa mal autor v úvode svojho textu usilovať.

Niektoré úvody odborných textov však nie sú prehľadné až do takej miery, akú sme opísali. Ktoré postupy znižujú kvalitu úvodu textu a treba sa im pri písaní úvodu vyhnúť? Martinich (2005, s. 157 – 167) vystríha pred tromi chybami: *postupný odklon od témy, priúzke uvedenie tézy a rozvláčne nastolenie problému*. V skratke opíšeme každú z týchto troch chýb, ktorých sa môže autor pri písaní úvodu svojho textu dopustiť.

Pri písaní odborného textu záleží na každej vete, no pri úvode to platí dvojnásobne. Prvá veta textu musí byť v jasnom súvise s druhou vetou, tá zasa s treťou atď. Nejde pritom o formálnu súvislosť. Naopak, rozhoduje obsah viet. Ak v prvej vete autor naznačí tému svojho textu (napr. práva menšín), druhá veta musí prezradiť, v čom je téma problematická (napr. sú na Slovensku vytvorené podmienky na realizáciu práv menšín?) alebo akú tézu v súvislosti s danou témou autor zastáva (napr. na realizáciu niektorých práv menšín ukotvených v Ústave SR nie je vytvorený legislatívny rámec). Z ďalších viet úvodu by mal byť jasný širší kontext problému alebo autorovej tézy (napr. prevládajúce postoje k otázke práv menšín sú ohrozením demokracie), ako aj zámer autora (napr. prispieť ku kultivácii demokracie). Autor by mal teda od začiatku, vetu po vete, robiť svoj text pre čitateľa čoraz jasnejším. Ak sa však namiesto toho autor v úvode postupne odkláňa od obsahu svojej prvej vety, nedá sa hovoriť o kvalitnom úvode.

Postupný odklon od témy (resp. od výskumného problému alebo od hlavnej tézy textu) môže byť pritom nebadaný a zo strany autora aj nezámerný. Ak napríklad v druhej vete svojho textu autor zavedie nejaké rozlíšenie (napr. prehlási, že práva menšín nie sú to isté, čo ich slobody), avšak v ďalších vetách uvedie definíciu len jednej z dvoch vecí, ktoré rozlišuje (napr. definíciu práv, no nie slobôd menšín), pričom pokračuje v určitých nuansách zvolenej témy, tak je dosť možné, že zavedené rozlíšenie vníma ako bezproblémové, a preto ho čitateľom ani bližšie neobjasňuje. V tom prípade je však chyba na strane autora. Odborný text nemá len hlásať, že je niečo tak a tak, ale aj vysvetľovať, prečo to je tak a tak. A vysvetľovať treba prakticky vždy, pretože vysvetlenie nie je potrebné len v prípade banalít, avšak *banality nebývajú pointou odborných textov*. Ak teda autor v texte zavedie rozlíšenie, nemal by sa ponáhľať k iným aspektom diskutovanej témy, ale mal by zavedené rozlíšenie čitateľom čo najskôr objasniť. (Bližšie sa stratégii rozlíšenia venujeme v § 4.3.2.)

Autor by si preto mal veľmi dobre rozmyslieť, akou vetou začne úvod svojho textu. Ak piata veta úvodu hovorí o téme (resp. o probléme alebo o téze), ktorá obsahovo nesúvisí s prvou vetou úvodu, tak sa autor dopustil chyby postupného odklonu od témy. V takom prípade by mal autor buď sformulovať prvú vetu svojho úvodu iným spôsobom (možno len presne nevyjadril to, čo chcel), alebo urobiť piatu vetu prvou vetou svojho úvodu, čiže úvod textu začať priamo piatou vetou (možno totiž len nevhodne začal svoj text). Rozhodnutie je, samozrejme, na autorovi a rozhodovať by sa mal podľa toho, čo je jeho autorským zámerom. Vidíme teda, že aj v tomto prípade sa autorovi oplatí brať ohľad na ideálny cieľ a na ideálnu štruktúru, ktoré sme opísali v § 4.1.

Druhou chybou pri písaní úvodu, ktorej by sa mal autor textu vyvarovať, je *priúzke uvedenie tézy*. Prvá veta úvodu textu by mala byť primeraná posolstvu, ktoré je obsiahnuté v jadre textu. Ak sa autor v jadre svojho textu napríklad snaží obhájiť určitú prepracovanú teóriu demokracie, ktorá má síce závažný, avšak všeobecný charakter, nemal by svoj text začínať jedinečným problémom súvisiacim s témou demokracie. Inak povedané, z hľadiska čitateľa nie je príliš úzky a ťažko zrozumiteľný problém vhodný na uvedenie prepracovanej všeobecnej teórie, ktorá daný problém môže inak úspešne riešiť. V takom prípade môže čitateľ oprávnene pochybovať o tom, či je na usmrtenie muchy (riešenie problému) potrebné delo (prezentovaná teória) a môže sa pýtať, prečo nestačí mucholapka (skromnejšia teória). Pre autora by bolo omnoho lepšie uviesť priamo samotnú teóriu (hypotézu, argument, tézu a pod.) a až neskôr ukázať, že úspešne rieši určitý špecifický problém. V takom prípade sa totiž čitateľ nebude pýtať, prečo chceme riešiť práve tento problém (zabiť muchu), keďže ho bude chápať iba ako jednu z viacerých možných ilustrácií funkčnosti prezentovanej teórie.

Aby sme sa vyhli nedorozumeniu, je potrebné zdôrazniť, že priúzke tematické zameranie odborných textov nie je ich chybou. Naopak, hĺbka špecializácie zrkadlí hĺbku poznania v danej disciplíne, s ktorou narastá aj náročnosť odborných textov. Upozorňujeme len na to, že z hľadiska vybudovania kvalitného úvodu odborného textu je chybou začínať odborný text opisom problému, ktorý je príliš technický a konkrétny vzhľadom na pointu (hlavnú tézu) textu, ktorá daný problém obsahovo síce zahŕňa, avšak súčasne ho presahuje. Priúzke uvedenie tézy v úvode odborného textu je neústretové k jeho čitateľom a toto zlyhanie vníma každý pozorný čitateľ, ktorý napokon pochopí, čo je pointou daného textu.

Pri úzkom uvedení tézy autor (často nezámerne) vzbudí u čitateľa prvou vetou svojho textu očakávanie, že text je zasvätený úzkej téme. Po prečítaní jadra textu je však čitateľovo očakávanie sklamané, pretože jadro hovorí o širšej téme, a úsilie čitateľa o pochopenie pointy textu sa často musí začať odznova. Autor teda neriskuje len to, že čitateľ stratí s jeho textom

trpezlivosť, ale aj to, že čitateľ pointu jeho textu jednoducho nepochopí. Priúzke uvedenie tézy môže čitateľa doviesť k názoru, že na vyriešenie veľmi špecifického problému autor predostrel až príliš všeobecnú a komplikovanú teóriu, o ktorej vierohodnosti môže tým pádom pochybovať. Ak si však čitateľ uvedomí, že pointou autorovho textu je samotná všeobecná teória a nie riešenie špecifického problému, ktoré je len ilustráciou funkčnosti teórie, môže text hodnotiť naopak pozitívne. V každom prípade platí, že takémuto tápaniu na strane čitateľa sa dalo predísť, keby autor uviedol tézu primeraným spôsobom.

Treťou chybou pri písaní úvodu odborného textu je *rozvláčne nastolenie problému*, ktorý je diskutovaný v jadre textu. Pre rozvláčne nastolenie je typické, že text začína niekoľkými vetami, ktoré nie sú z hľadiska pointy textu vôbec dôležité. Nejde pritom o to, že pointa textu sa objavuje až v jadre textu, kde je patrične zargumentovaná. Ide o chybu úvodu textu, keď je jeho začiatok pre posolstvo textu obsahovo zbytočný a mohol by byť bez ujmy vymazaný, pretože textu neprináša žiadnu odbornú kvalitu. (Pripomeňme si, že úvod textu je kvalitný vtedy, keď je z neho čitateľovi jasné, čo je cieľom a zámerom autorovho textu.) Namiesto písania nadbytočných viet urobí autor lepšie, ak svoj text začne priamo opisom problému, ktorý chce vo svojom texte vyriešiť, alebo uvedením tézy, ktorú chce obhájiť.

Je úplne prirodzené, ak sa rozvláčne nastolenie problému vyskytuje pri prvých pokusoch o napísanie odborného textu. Proces akademického písania je plný spätných korekcií, mazania zbytočných viet, upresňovania už napísaného a pod. Výsledok procesu akademického písania, t. j. finálny odborný text, by však nemal uvádzať problém (alebo svoju hlavnú tézu) rozvláčnym spôsobom. Ak to tak robí, môžeme plným právom hovoriť o nekvalitnom úvode odborného textu, ba dokonca podozrievať autora textu, že si svoj výtvor po sebe ani len dôsledne neprečítal, pretože inak by nadbytočné vety z úvodu textu odstránil.

Dôvod, prečo rozvláčne nastolenie problému v úvode odborného textu označujeme za chybu, je teda ten, že úvodné vety neuvádzajú (nenastoľujú) tému, ktorej je text venovaný. Také úvodné vety by mohli stáť na začiatku mnohých iných textov, avšak odbornú kvalitu by textu priniesli len vtedy, ak by sa stali pre jeho pointu dôležité. Pre úvodné vety v prípade rozvláčneho nastolenia problému je naopak typická ich samoúčelnosť, čiže to, že neplnia v texte žiadnu užitočnú funkciu. (Prirodzene, samoúčelnými môžu byť aj vety v jadre a závere odborného textu, nielen vety z jeho úvodu.) Často dokonca odvádzajú čitateľovu pozornosť na *falošnú stopu*, keď sa v nich hovorí o niečom, čo vôbec nesúvisí s hlavnou témou odborného textu.[29] Táto chyba sa v plnej sile vyskytuje skôr v textoch autorov-začiatočníkov, avšak samoúčelné vety sa dajú nájsť aj v textoch renomovaných autorov.

Na konci tejto podkapitoly sa ešte v krátkosti pozrieme na posledné časti odborných textov, teda na ich závery. V závere odborného textu by mal autor čitateľovi jasne povedať, k čomu vo svojom texte dospel. Ak si na začiatku (v úvode) textu položil konkrétnu otázku, mal by dať čitateľovi najneskôr v závere svojho textu na ňu konkrétnu odpoveď. Ak autor svoj text začal konkrétnou tézou, mal by ho ukončiť zhrnutím dôsledkov, ku ktorým jeho téza vedie. A hoci je argument, na ktorom je jeho téza založená, obsiahnutý v jadre textu, v závere textu by mal autor argument zopakovať v čo najjednoduchšej a najstručnejšej podobe, najmä ak ho v jadre textu prezentoval v podobe zložitej a detailnej.

29 Ak by odvádzaním čitateľovej pozornosti na falošnú stopu chcel autor textu, nebodaj, aj argumentovať v prospech svojich názorov, tak by sa dopustil niektorej z argumentačných chýb opísaných v § 3.3.

Spôsob, ako vytvoriť kvalitný záver odborného textu, je čiastočne daný zámerom, s akým autor prezentuje hlavnú pointu svojho textu. *Ak kvalitný úvod hovorí čitateľovi, čo je cieľom a zámerom autorovho textu, tak vďaka kvalitnému záveru si môže čitateľ overiť, či sa autorovi podarilo cieľ a zámer naplniť.* Samozrejme, to môže čitateľ zistiť už počas čítania jadra odborného textu. Ak to však nezistí najneskôr po prečítaní záveru textu, tak môžeme plným právom povedať, že záver textu nie je kvalitný, pretože kvalitný záver stručne zhŕňa pointu autorovho textu a hlavný argument, na ktorom je pointa založená.

V závere svojho textu má teda autor poslednú šancu na to, aby spravil svoj text ako celok pre čitateľa zrozumiteľným. Zrozumiteľný odborný text je text s jasnou pointou a jednoznačnými argumentmi. Pokiaľ sa z textu nedá vyčítať jeho pointa alebo jeho argumenty, dovtedy nemôže čitateľ text ani hodnotiť vzhľadom na otázku, či je jeho pointa pravdivá a či sú argumenty, na ktorých je pointa založená, správne. Autorovi odborného textu by však malo ísť práve o to, aby svojím textom podporoval verejnú spätnú väzbu, pretože poznanie sa v akademickej sfére dá rozvíjať len vzájomnou výmenou (často nezlučiteľných) názorov.

4.3. Ako objasniť kľúčové pojmy

V predošlých podkapitolách sme uviedli komentáre k cieľu, štruktúre, úvodu a záveru odborného textu. Snažili sme sa pritom sledovať spôsoby, ktoré jednak ohrozujú a jednak zvyšujú kvalitu textu. V tejto a v nasledujúcich dvoch podkapitolách predstavíme už konkrétne argumentačné stratégie, ktorých používaním môže autor zlepšiť svoj text ešte viac. Je prirodzené, že v rôznych častiach svojho textu sleduje autor rôzne zámery. Raz môže chcieť definovať, prípadne rozlíšiť kľúčové termíny, ktoré používa vo svojom texte, alebo objasniť nutné a postačujúce podmienky použitia určitého pojmu. Inokedy potrebuje vyhrotiť zápletku textu alebo ukázať absurdnosť prevládajúceho názoru, prípadne ho priamo vyvrátiť. Nezriedka zasa reviduje východiskovú tézu podrobným skúmaním jej dôsledkov, aby našiel jej prijateľnejšiu podobu. Podľa svojich zámerov si autor môže zvoliť vhodnú argumentačnú stratégiu. My sa pozrieme na sedem rôznych stratégií, ktoré majú spoločný cieľ: spresniť a detailnejšie objasniť tému textu. Vychádzať budeme najmä z Martinicha, 2005, kap. 5.

4.3.1. Definície

Základným spôsobom, ako si ujasniť tému textu, je rozlišovať rôzne kategórie v jej rámci. Ich rozlíšenie je často podmienené *definíciou kľúčových termínov*, pretože práve týmto termínom sa musí dať v texte čo najpresnejší význam. Kvôli nekonečnému regresu sa nedajú definovať všetky slová použité v texte. Ak by napríklad autor v texte poznanie definoval ako zdôvodnené pravdivé presvedčenie, mal by povedať aj to, čo rozumie pod zdôvodnením, pravdivosťou a presvedčením. Ak by následne definoval, napríklad, pravdivosť ako zhodu výroku a faktu, mal by vzápätí povedať, o akú zhodu má ísť a čo sú to fakty. Zdá sa, že autor by v takom prípade definovanie slov, ktoré používa vo svojom texte, nikdy neukončil. Našťastie, v texte nemusia byť definované *všetky* použité slová. Definované *musia byť* „len“ a) technické termíny, ktoré majú svoj špecifický význam, a b) bežné termíny, ktoré autor používa vo svojom texte v inom ako ich štandardnom význame (Martinich, 2005, s. 91 – 92).

Autori-začiatočníci sa pri písaní svojich textov často dopúšťajú tej chyby, že upustia od definície technických termínov, lebo predpokladajú, že ich významy čitatelia poznajú. Neuvedomujú si, že *bremeno leží na ich pleciach*, teda, že vo svojom texte majú (nejakým zaujímavým spôsobom) ukázať, že rozumejú technickým termínom. Uniká im, že za strohými

technickými termínmi sa skrývajú komplikované obsiahle teórie. Tieto teórie a ani technické termíny nemajú slúžiť ako štít, ktorý chráni autora textu pred kritikou. Naopak. Tým, že autor z teórií odvodzuje rôzne dôsledky, ktoré následne dáva do logických vzťahov, ukazuje, do akej miery rozumie príslušným technickým termínom. Najlepšie čo môže autor urobiť, je technické termíny priamo definovať. O chvíľu uvidíme, ako sa to dá zvládnuť.

V odbornom texte sa autor nevyhne používaniu bežných slov. V ich prípade má čitateľ právo predpokladať, že sú používané v bežnom význame. Ak ich však autor vo svojom texte používa v inom význame, je nevyhnutné, aby na to explicitne upozornil, inak spôsobí nedorozumenie. A hoci môžu byť niektoré nedorozumenia aj plodné, pripisovanie odlišných významov jednému a tomu istému slovu väčšinou neposúva tých, ktorí si nerozumejú, nikam. V takejto situácii je potrebná veľká dávka trpezlivosti, ochoty aj námahy z oboch strán, aby sa namiesto nedorozumenia dostavilo porozumenie. Je totiž možné, že autor, ktorý používa bežný termín v inom ako bežnom význame, prišiel na niečo zaujímavé, avšak svojím spôsobom vyjadrovania znemožňuje čitateľovi, aby ho pochopil. Aj v tomto prípade teda platí, že to najlepšie, čo môže autor urobiť, je definovať príslušný termín.

Akým spôsobom sa to dá urobiť? Existuje viacero typov definícií. Všetky však majú spoločné to, že *vyjasňujú význam termínov* (slov). Autor môže vyjasniť význam kľúčových termínov napríklad tak, že opíše spôsob, akým termín používa vo svojom texte. Tento postup sa nazýva *definícia deskripciou*. Autor môže ale aj spresniť význam, v akom termín vo svojom texte používa (*definícia spresnením*), alebo zaviesť nový termín, prípadne dať starému termínu nový význam (*definícia ustanovením*) (Martinich, 2005, s. 93). Typov definícií je, samozrejme, viac, no my sa v krátkosti pozrieme iba na tieto tri práve uvedené typy.

Ak by autor vo svojom texte uviedol vetu „V tomto texte budem pod spravodlivosťou chápať to, že spravodlivý človek neporušuje uzavreté dohody.“, môžeme hovoriť o *definícii deskripciou*, pretože autor opisuje spôsob, akým používa termín *spravodlivosť* vo svojom texte. V tomto príklade nie je chybou, že sa termín *spravodlivý* nachádza aj na pravej strane autorovej vety. (K chybám spojeným s vyjasňovaním významu termínov sa dostaneme neskôr v § 4.3.3.) Autor totiž vzápätí vysvetľuje, čo pod termínom *spravodlivý človek* rozumie, pričom jeho vysvetlenie už neobsahuje termín *spravodlivý*. Podľa autora je spravodlivým človekom jednoducho ten, kto neporušuje uzavreté dohody.

Definícia spresnením je často zjavná už vďaka svojej jazykovej forme, pretože obsahuje výrazy vyjadrujúce odporovací vzťah. Majme napríklad vetu „Poznatky nebudem chápať ako pravdivé presvedčenia, ale ako presvedčenia zdôvodnené spôsobom, vďaka ktorému o nich vieme, že sú pravdivé.“. Spojkou „ale“ je vyjadrený odporovací vzťah medzi druhou časťou vety (ktorá nasleduje po spojke „ale“) a prvou časťou vety (ktorá predchádza spojke „ale“). Z vety je jasné aj to, v čom spočíva autorovo spresnenie významu termínu *poznatok*. Keď sme o niečom pravdivo presvedčení, nestačí to podľa autora na to, aby sme mali poznanie, pretože nemusíme vedieť, že naše presvedčenie je pravdivé.

Definícia ustanovením je obzvlášť vhodným typom definície, pokiaľ chce dať autor už existujúcemu termínu nový význam, resp. význam odlišný od bežného významu. Táto stratégia je často používaná vtedy, keď chce autor v záujme argumentácie vo svojom texte predostrieť určitý predpoklad, ktorý neskôr odmietne. Autor môže napríklad človeka definovať ako rozumného živočícha len preto, aby sa vzápätí pýtal, či bytosti, ktoré trpia závažnými poruchami mozgu, v dôsledku ktorých nie sú schopné samostatného myslenia a konania, nie sú ľuďmi. Definícia ustanovením je však ideálna aj na zavedenie úplne nových termínov, ktorým sa pridelí

špecifický význam. Príkladom môže byť slovo „selfie", ktoré v 20. storočí neexistovalo, no dnes sa pod ním bežne rozumie fotografia, ktorá vznikne odfotením samého seba zväčša pomocou mobilného telefónu, ktorý autor drží oproti sebe. Zavádzanie nových termínov pomocou definície ustanovením je hojnou praxou aj v špecializovaných vedných disciplínach, či už prírodných, spoločenských, alebo humanitných.

Definovanie kľúčových termínov používaných v odborných textoch je pre zrozumiteľnosť textu dôležité, nikdy by však nemalo mať podobu mechanického prebratia definície určitého termínu zo slovníka cudzích slov (či iného slovníka). Naopak, *potreba definovania termínov má byť vyvolaná snahou o dôslednú analýzu problému diskutovaného v odbornom texte* a tá je len ťažko mysliteľná bez nadväznosti na analýzu iných zdrojových textov, v ktorých ich autori k danému problému už nejaký postoj zaujali. Bez analýzy problému a cudzích textov sa preto nedá hovoriť o vhodnom prístupe k definovaniu termínov.

4.3.2. Rozlíšenia

Keď autor potrebuje definovať kľúčové termíny, ktoré používa vo svojom texte, môže čeliť rôznym problémom. Mnoho ťažkostí spôsobujú napríklad termíny (predikáty) vyjadrujúce vzájomne sa vylučujúce vlastnosti. Niekedy môže mať autor dokonca o dvojici termínov pochybnosti, či vyjadrujú vzájomne sa vylučujúce vlastnosti. V takých prípadoch je veľmi užitočná argumentačná stratégia rozlíšenia, keď je potrebné jasne a presne vyjadriť odlišnosť medzi dvomi objektmi, ktoré sú pomenované určitou dvojicou termínov. Správne rozlíšenie sa vyznačuje dvomi vlastnosťami: a) je vyčerpávajúce a b) termíny, ktoré rozlišuje, sa navzájom vylučujú (Martinich, 2005, s. 96). To, že je rozlíšenie vyčerpávajúce, znamená, že rozlišuje dva termíny, z ktorých sa aspoň jeden týka každého objektu množiny, ktorej prvky chceme rozlíšiť. To, že sa termíny, ktoré sa rozlišujú, navzájom vylučujú, znamená, že na každý objekt danej množiny sa dá aplikovať len jeden z termínov. Napríklad množinu prirodzených čísel môžeme rozlíšiť na párne a nepárne čísla, kým rozlíšenie ľudí na pánov a sluhov by bolo zjavne nesprávne (z toho, že nie je vyčerpávajúce, ho usvedčujú napr. povaľači).

Ak chce mať autor istotu, že je jeho rozlíšenie dvojice termínov správne, mal by po definovaní prvého termínu z dvojice definovať druhý termín z dvojice tak, že zneguje definíciu prvého termínu. Ak napríklad termín *subjektívny* autor definuje pomocou vety „*X* je subjektívne vtedy, keď môže byť posudzované len jednou osobou, ktorá má k *x* priamy prístup.", tak termín *objektívny* správne rozlíši od termínu *subjektívny* pomocou vety „*X* je objektívne vtedy, keď *x* nie je subjektívne.". Hoci táto definícia objektívnosti znie na prvé počutie zvláštne, autor si môže byť istý, že vytvoril dvojicu termínov, ktorá vyjadruje vzájomne sa vylučujúce vlastnosti, teda, že jeho rozlíšenie subjektívneho od objektívneho je správne. Čím si však autor istý byť už nemôže, je to, či je jeho počiatočná definícia termínu *subjektívny* aj obsahovo správna. Je teda možné, že autorovo rozlíšenie je síce formálne správne, ale obsahovo chybné.

To nás privádza k otázke, akým spôsobom má autor rozlíšenia vo svojom texte zaviesť. Autor môže rozlíšiť určité objekty vo svojom texte tak, že buď charakterizuje ich odlišné črty, alebo uvedie konkrétne príklady. *Rozlišovať pomocou príkladov* znamená dovtedy uvádzať príklady, kým z nich nebude jasné, o rozlíšenie čoho autorovi ide. Napríklad marxistické rozlíšenie práce by vyzeralo takto: „Existujú dva typy práce: odcudzená a neodcudzená. Práca roľníka, robotníka a byrokrata je odcudzená. Práca remeselníka, básnika a štátnika je neodcudzená."Problémom tohto rozlíšenia je to, že nie je jasné kritérium, na ktorom je založené. (Prečo je napr. práca remeselníka neodcudzená? V čom sa tak zásadne líši napr. od práce roľníka či robotníka?)

Rozlišovať charakteristikou znamená uviesť kritérium rozlíšenia. Marxistické rozlíšenie práce založené na konkrétnom kritériu by vyzeralo takto: „Existujú dva typy práce: odcudzená a neodcudzená. Práca je odcudzená, keď pracujúci nemá úplnú kontrolu nad svojou prácou alebo nie je príjemcom jej všetkých výhod. Práca je neodcudzená, keď nie je odcudzená. Ak by po tomto rozlíšení autor dodal, že práca remeselníka je neodcudzená, kým práca roľníka či robotníka je odcudzená, čitateľ by mohol byť už ochotnejší súhlasiť. Preto sa odporúča oba spôsoby zavedenia rozlíšení kombinovať, čiže po rozlíšení charakteristikou uviesť aj rozlíšenie pomocou príkladov (Martinich, 2005, s. 98). Autor tak zvyšuje šancu, že čitateľ jeho rozlíšenie pochopí správne, čo môže vzápätí vyvolať aj čitateľov súhlas.

Pri rozlišovaní nejakých dvoch objektov by však autor mal mať na pamäti, že správne rozlíšenie je podmienené existenciou vlastnosti, ktorú určitý objekt buď má, alebo nemá. *Bez reálneho rozdielu vo vlastnostiach je každé rozlíšenie nesprávne, resp. umelé.* Napríklad v prípade marxistického rozlíšenia práce, ktoré sme práve opísali, je otázne, či vôbec existuje neodcudzená práca. Ktorý pracujúci má úplnú kontrolu nad svojou prácou alebo je príjemcom jej všetkých výhod? Je viac ako otázne, že takýmto pracujúcim je remeselník, básnik či štátnik, ako sa to uvádza v príkladoch uvedených skôr. Čitateľ môže mať teda oprávnený pocit, že marxistické rozlíšenie práce je jednoducho umelé, pretože niektorým objektom prisudzuje vlastnosti, ktoré dané objekty nemajú. Nech je to už akokoľvek, autor by mal rozlíšenia zavádzať nie vtedy, keď to nahráva pointe jeho textu, ale vtedy, keď je to oprávnené a nevyhnutné, čiže keď existujú vlastnosti, vďaka ktorým sa určité objekty líšia.

4.3.3. Analýza

Pomocou argumentačnej stratégie analýzy môže autor textu objasniť čitateľovi nutné a postačujúce podmienky použitia pojmov, ktoré sú kľúčové pre pointu jeho textu. Hoci je presná definícia termínu *pojem* predmetom ostrých sporov, nám postačí téza, podľa ktorej slová vyjadrujú pojmy. Napríklad slovo „lienka" vyjadruje pojem, ktorému bežný užívateľ slovenského jazyka bez problémov rozumie, vďaka čomu za istých okolností dokáže aj identifikovať príslušný objekt, lienku, ak sa v jeho blízkosti vyskytuje. Bez nároku na presnosť definície by sme preto mohli pojmy chápať ako významy slov. Stratégia definovania, ktorú sme opísali v § 4.3.1., má z tohto hľadiska blízko k stratégii analýzy: definícia vyjasňuje pojmy (významy slov), analýza objasňuje nutné a postačujúce podmienky ich použitia. Teraz sa pozrieme bližšie, čo to znamená.

Analýza pozostáva z dvoch častí. Jednou jej časťou je *objasňovaný pojem*. Jej druhá časť vysvetľuje objasňovaný pojem tak, že ho buď rozloží na časti, alebo ho uvedie do vzťahu k iným pojmom. Túto druhú časť analýzy budeme zjednodušene nazývať *objasňujúca časť analýzy.* Na to, aby bola analýza určitého pojmu správna, je potrebné, aby jej objasňujúca časť špecifikovala nutné a postačujúce podmienky použitia objasňovaného pojmu. *Nutné podmienky* použitia objasňovaného pojmu sú také, ktoré musí objasňujúca časť analýzy vyjadrovať, aby vystihla objasňovaný pojem. Napríklad človek (objasňovaný pojem) musí byť organizmom (objasňujúca časť analýzy), avšak nie každý organizmus je človekom. Analýza, podľa ktorej je človek organizmom, by preto nebola správna, pretože by špecifikovala iba nutné, nie však postačujúce podmienky použitia objasňovaného pojmu (Martinich, 2005, s. 100).

To, že má objasňujúca časť analýzy špecifikovať *postačujúce podmienky* použitia objasňovaného pojmu, znamená, že má vyjadrovať podmienky, ktoré zaručujú vystihnutie objasňovaného pojmu. Napríklad, ak má niekto 10 miliónov v banke (objasňujúca časť analýzy), je síce bohatý (objasňovaný pojem), avšak bohatý je aj vtedy, keď má 10 ton zlata v pivnici. Keby sme

teda chceli boháča charakterizovať ako človeka s 10 miliónmi v banke, museli by sme čeliť námietke, podľa ktorej je naša analýza nesprávna, pretože uvádza postačujúce, no nie nutné podmienky použitia objasňovaného pojmu, t. j. významu slova „boháč" (Martinich, 2005, s. 100).

Z uvedeného je zrejmé, že správna analýza určitého pojmu je často ťažkým orieškom, pretože formulovanie nutných a súčasne postačujúcich podmienok použitia daného pojmu je niekedy ich nekonečným hľadaním. Samozrejme, to neznamená, že by správna analýza nebola možná. Ak by sme napríklad o každom prirodzenom čísle, ktoré je bez zvyšku deliteľné číslom 2, povedali, že je párnym číslom, išlo by o správnu analýzu pojmu párneho čísla, pretože objasňujúca časť analýzy („každé prirodzené číslo, ktoré je bez zvyšku deliteľné číslom 2") špecifikuje nutné aj postačujúce podmienky použitia objasňovaného pojmu („párne číslo"). Nutná podmienka by bola v našom príklade vyjadrená vetou: „Ak je prirodzené číslo párne, tak je bez zvyšku deliteľné číslom 2." a postačujúca podmienka vetou: „Ak je prirodzené číslo bez zvyšku deliteľné číslom 2, tak je párne." Dohromady by tak správnu analýzu pojmu párneho čísla tvorila veta: „Párne číslo je každé prirodzené číslo, ktoré je bez zvyšku deliteľné číslom 2."

Pri analýze určitých pojmov sa autori často dopúšťajú rôznych chýb. Ich analýzy môžu byť príliš slabé alebo, naopak, príliš silné, prípadne aj slabé, aj silné zároveň. Niekedy je analýza dokonca kruhová, čo je však chyba, ktorej sa dopúšťajú skôr začiatočníci ako pokročilí autori. Týchto chýb sa môže autor dopustiť aj pri definovaní, pretože definícia je lingvistickým náprotivkom analýzy. Pozrime sa v skratke na každú zo spomínaných chýb.

Analýza je príliš slabá vtedy, keď nejaký pojem spĺňa podmienky vyjadrené v objasňujúcej časti analýzy, no pritom nespadá pod objasňovaný pojem. Napríklad veta „Starý mládenec (objasňovaný pojem) je neženatý muž (objasňujúca časť analýzy)." (Martinich, 2005, s. 104) je nesprávnou analýzou pojmu starý mládenec, pretože mladí chlapci nie sú starými mládencami, hoci sú neženatými mužmi. Táto analýza by teda bola príliš slabou, čiže chybnou analýzou. Podobný osud by stihol aj príklad chybnej analýzy uvedený skôr: „Človek je organizmus.", pretože pes alebo mačka sú takisto organizmy.

Analýza je príliš silná vtedy, keď existuje taký prípad objasňovaného pojmu, ktorý nespĺňa všetky podmienky vyjadrené v objasňujúcej časti analýzy. Charakteristika boháča, ktorú sme uviedli („Boháč je človek s 10 miliónmi v banke."), je prípadom silnej, čiže chybnej analýzy, pretože boháčom je aj človek, ktorý má 10 ton zlata v pivnici. Iným príkladom príliš silnej analýzy môže byť veta: „Starý mládenec (objasňovaný pojem) je nikdy neženatý dospelý muž, ktorý hrá tenis (objasňujúca časť analýzy)" (Martinich, 2005, s. 104). Táto analýza je nesprávnou, pretože existujú aj takí starí mládenci, ktorí nehrajú tenis. Kombináciou oboch chýb dostaneme dvojnásobne chybnú analýzu, ktorá bude *príliš slabá a príliš silná zároveň*. Napríklad: „Starý mládenec je neženatý muž, ktorý hrá tenis" (Martinich, 2005, s. 105).

Analýza je kruhová vtedy, keď sa objasňovaný pojem objavuje v objasňujúcej časti analýzy. Ak by napríklad autor textu chcel proces mrznutia objasniť pomocou vety „Mrznutie (objasňovaný pojem) je to, čo sa deje s kvapalinou, keď zamŕza (objasňujúca časť analýzy)." (Martinich 2005, 102), tak by sme mu právom mohli vyčítať, že jeho analýza nič neobjasňuje, pretože ak čitateľ nerozumie významu slova „mrznutie", darmo mu ho budeme objasňovať pomocou slovesa „zamŕzať". Chyba tejto analýzy teda spočíva v tom, že neplní úlohu, ktorú má správna analýza plniť. Úlohou analýzy je *objasniť objasňovaný pojem pomocou pojmov obsiahnutých v objasňujúcej časti analýzy*, avšak v uvedenom príklade je, naopak, pochopenie pojmov figurujúcich v objasňujúcej časti analýzy *podmienené* chápaním objasňovaného pojmu. Ak by však čitateľ rozumel objasňovanému pojmu, nebola by potrebná jeho analýza.

4.4. Ako nastoliť problém a získať si čitateľa

Nastolenie problému, ktorému je venovaný odborný text, je rutinnou súčasťou úvodov textov, len málo z nich však predostrie problém takým spôsobom, aby sa čitateľ nevedel dočkať jeho riešenia. *Argumentačná stratégia dilemy* je ideálna na napísanie pútavého úvodu odborného textu. Je to stratégia, ktorá zviditeľňuje protirečivé aspekty široko prijímaných presvedčení, vďaka čomu sa vynára konkrétny problém. Popritom pomocou stratégie dilemy môže autor textu vyjadriť nielen nezlučiteľnosť rôznych názorov, t. j. rôznych riešení problému, ale aj to, prečo ani jedno z navrhovaných riešení nie je vítané. Vďaka dileme si tak čitateľ uvedomí urgentnú potrebu vyriešiť neželanú situáciu a autor získava cenný záujem čitateľa o jadro svojho textu. V jadre svojho textu by sa, prirodzene, mal autor pokúsiť dilemu nejakým spôsobom vyriešiť. Predtým, ako sa pozrieme na možnosti, ktoré sa autorovi pri riešení dilemy črtajú, uvedieme výborný príklad dilemy, ktorý uvádza Martinich (2005, s. 106). Pod termínom *determinizmus*, ktorý sa v dileme objavuje, treba chápať tézu, že každá udalosť má svoju príčinu a len udalosti môžu byť príčinami. Indeterminizmom sa má na mysli negácia determinizmu.

(A38) 1. Ak je pravdivý determinizmus, tak ľudia nie sú zodpovední za svoje činy; a ak je pravdivý indeterminizmus, tak ľudia nezapríčiňujú svoje vlastné činy.
2. Buď je pravdivý determinizmus, alebo indeterminizmus.
Preto:
3. Buď ľudia nie sú zodpovední za svoje činy, alebo svoje činy nezapríčiňujú.

Ani jedna z alternatív vyjadrených v závere dilemy nie je vítaná. Zdravému rozumu sa prieči tvrdenie, že ľudia nie sú zodpovední za svoje činy (prečo by potom niektorí z nich boli za svoje činy trestnoprávne stíhaní?), ako aj tvrdenie, že ľudia svoje činy nezapríčiňujú (azda to nie je naša vlastná slobodná vôľa, ktorá rozhoduje o tom, či si po obede dáme kávu?).

Problém spočíva v tom, že v (A38) bol záver 3 odvodený z premís 1 a 2 platným spôsobom, čo znamená, že za predpokladu pravdivosti premís 1 a 2 musí byť pravdivý aj záver 3. Dilema ako celok má teda podobu *deduktívne platného argumentu*. Preto jediný spôsob, akým sa dá dilema rozriešiť, je ukázať, že niektorá z premís argumentu (A38) je nepravdivá. A keďže (A38) pozostáva z konjunktívnej premisy 1 a disjunktívnej premisy 2, rozriešiť dilemu znamená ukázať nepravdivosť aspoň jednej z týchto premís.

Premisa 1 z argumentu (A38) sa nazýva *konjunktívnou* preto, lebo pomocou spojky konjunkcie (pozri § 2.3.1.), čiže spojky „a“, spája dva atomárne výroky (výrok „Ak je pravdivý determinizmus, tak ľudia nie sú zodpovední za svoje činy.“ a výrok „Ak je pravdivý indeterminizmus, tak ľudia nezapríčiňujú svoje vlastné činy.“) do molekulárneho výroku. (Pre pojmy atomárneho a molekulárneho výroku pozri § 2.1.) Pre výsledný výrok, t. j. pre výrok „Ak je pravdivý determinizmus, tak ľudia nie sú zodpovední za svoje činy; a ak je pravdivý indeterminizmus, tak ľudia nezapríčiňujú svoje vlastné činy.“, platí, že je pravdivý len vtedy, keď sú pravdivé oba atomárne výroky, z ktorých je zložený.

Premisa 2 z argumentu (A38) sa nazýva *disjunktívnou* preto, lebo pomocou logickej spojky disjunkcie (pozri § 2.3.2.), čiže spojky „alebo“, vyjadruje vzájomne sa vylučujúce alternatívy, z ktorých môže byť pravdivá len jedna jediná: „Buď je pravdivý determinizmus alebo indeterminizmus.“ Iná možnosť naozaj neexistuje, pretože termíny *determinizmus* a *indeterminizmus* sú skratkami pre obsiahlejšie teórie, ktoré sú vzájomne kontradiktorické, čiže sa vylučujú, pričom jedna z nich musí byť pravdivá. (Pre pojem kontradiktorickosti pozri § 2.5.) To ale znamená,

že v prípade (A38) sa nedá ukázať nepravdivosť premisy 2, pretože tá nemôže byť nepravdivá. Jedinou možnosťou je ukázať nepravdivosť premisy 1.

Ak sa autor vo svojom texte pokúša ukázať *nepravdivosť konjunktívnej premisy*, snaží sa *uchopiť dilemu za jej „buď/alebo",* a tak ju rozriešiť. V tomto prípade musí autor ukázať, že je nepravdivý aspoň jeden tzv. konjunkt, teda aspoň jeden z dvoch atomárnych výrokov, ktoré sú spojené spojkou „a" do molekulárneho výroku tvoriaceho konjunktívnu premisu. V prípade premisy 1 z argumentu (A38) by autor musel napadnúť buď prvý konjunkt „Ak je pravdivý determinizmus, tak ľudia nie sú zodpovední za svoje činy." alebo druhý konjunkt „Ak je pravdivý indeterminizmus, tak ľudia nezapríčiňujú svoje vlastné činy.".

V oboch prípadoch by autor mohol uspieť. Proti prvému konjunktu by mohol namietať, že ľudia sú dozaista zodpovední za tie činy, ktoré zapríčiňujú, a preto, ak je pravdivý determinizmus, tak ľudia sú zodpovední za svoje činy, pretože ich zapríčiňujú. Proti druhému konjunktu by mohol autor zas namietať, že ľudia dozaista zapríčiňujú tie svoje činy, ktoré vykonajú z vlastnej slobodnej vôle, a preto, ak je pravdivý indeterminizmus (čiže ak nie je pravda, že každá udalosť má svoju príčinu a že len udalosti môžu byť príčinami), tak ľudia zapríčiňujú svoje vlastné činy, pretože majú slobodnú vôľu. Ľudské činy môžu byť totiž výsledkom slobodnej vôle, ktorá síce nie je udalosťou, no aj napriek tomu je ich príčinou.

Iným spôsobom, ako rozriešiť dilemu, je pokúsiť sa *rozbiť „buď/alebo" dilemy*, čiže ukázať *nepravdivosť jej disjunktívnej premisy*. V tomto prípade musí autor ukázať, že oba disjunkty, čiže oba atomárne výroky disjunktívnej premisy spojené spojkou „alebo", sú nepravdivé a že je pravdivá iná, tretia možnosť. Autor musí teda ukázať, že alternatívy, ktoré sú opísané v disjunktívnej premise, sa v skutočnosti vzájomne nevylučujú, čiže nie sú kontradiktorické. Ako sme už uviedli, v prípade argumentu (A38) sa nedá vyvrátiť jej disjunktívna premisa „Buď je pravdivý determinizmus alebo indeterminizmus.", pretože tá je pravdivá. Preto uvedieme voľný preklad inej dilemy, ktorú uvádza Martinich (2005, s. 107):

(A39) 1. Ak má pravdu Hobbes, tak ľudia sú iba stroje; a ak má pravdu Hume, tak ľudská existencia nemá žiadny význam.
2. Buď má pravdu Hobbes, alebo Hume.
Preto:
3. Buď sú ľudia iba stroje, alebo ich existencia nemá význam.

Keď ponecháme bokom otázku, do akej miery (A39) verne zachytáva Hobbesovu a Humovu antropologickú teóriu a zameriame sa na samotný obsah dilemy, zistíme, že v tomto prípade je ľahké rozbiť disjunktívnu premisu 2, pretože Hobbes aj Hume sa môžu mýliť a správna môže byť iná, tretia alternatíva. To ale znamená, že (A39) nie je dobre sformulovanou dilemou. (Pozri aj falošnú dilemu v § 3.4.4.) *V správne utvorených dilemách sa* totiž *nedá rozbiť disjunktívna premisa*, pretože tá je vyjadrená pomocou termínov opisujúcich kontradiktorické situácie, čiže také stavy vecí, ktoré sa navzájom vylučujú a vyčerpávajú možnosti. Práve preto ide o dilemu. Spomeňme si na príklad s determinizmom (A38).

Ak autor textu nemôže rozbiť disjunktívnu premisu správne utvorenej dilemy a ak sa mu nedarí ukázať ani nepravdivosť jej konjunktívnej premisy, môže sa ešte pokúsiť *vytvoriť protidilemu*, ktorá má rovnakú disjunktívnu premisu ako pôvodná dilema, avšak odlišnú konjunktívnu premisu. Ako sa to dá urobiť, sa dá najľahšie ilustrovať pomocou konkrétneho príkladu, ktorý opäť s miernou úpravou preberáme od Martinicha (2005, s. 109):

(A40) 1. Ak Boh existuje, tak si ľudia neurčujú slobodne svoj osud; a ak Boh neexistuje, tak niet nádeje na večnú spásu.
2. Boh buď existuje, alebo neexistuje.
Preto:
3. Ľudia si buď neurčujú slobodne svoj osud, alebo niet nádeje na spásu.

(A41) 1. Ak Boh existuje, tak je tu nádej na večnú spásu; a ak Boh neexistuje, tak si ľudia slobodne určujú svoj osud.
2. Boh buď existuje, alebo neexistuje.
Preto:
3. Buď je tu nádej na spásu, alebo si ľudia slobodne určujú svoj osud.

Argument (A40) je pôvodnou dilemou. Argument (A41) je protidilemou. Vytvoriť protidilemu znamená *spochybniť presvedčivosť pôvodnej dilemy, nie ju vyvrátiť*, pretože *závery obidvoch dilem môžu byť pravdivé*. V prípade uvedeného príkladu to môžeme vidieť, ak vytvoríme konjunkcie atomárnych výrokov, ktoré sa objavujú v záveroch dilemy (A40) a protidilemy (A41): „Ľudia si neurčujú slobodne osud a súčasne je nádej na spásu.“, prípadne: „Niet nádeje na spásu a súčasne si ľudia určujú slobodne osud.“ Keďže záver 3 pôvodnej dilemy (A40) môže byť pravdivý, môžu byť pravdivé aj jej premisy 1 a 2. Protidilema (A41) teda neukazuje, že premisy 1 a 2 z (A40) sú nepravdivé. Ukazuje „len“ toľko, že pravdivosť premís 1 a 2 z (A40) nie je vierohodná, čo však vo väčšine prípadov postačuje na to, aby autor zaujímavým spôsobom nastolil problém, ktorý bude analyzovať vo svojom texte.

4.5. Ako vyvrátiť, obhájiť alebo zrevidovať hlavnú tézu

Ak sa autorovi podarí v úvode svojho textu upútať čitateľovu pozornosť vhodným nastolením problému, ešte stále zostáva pred ním najťažšia časť práce: prezentovať čitateľovi v jadre textu svoju pointu a tú ukotviť deduktívne platným argumentom, s ktorým by bol čitateľ ochotný súhlasiť. Tento cieľ môže autor splniť pomocou rôznych argumentačných stratégií. Ak je zámerom autora vyvrátiť hlavnú tézu diskutovanú v jeho odbornom texte, tak stačí, keď čitateľovi predostrie jasný *protipríklad* k danej téze, ktorý čitateľovi ukáže, v čom a prečo je téza nepravdivá. Ako však uvidíme v § 4.5.1., stratégiu uvádzania protipríkladov môže autor použiť nielen na vyvrátenie téz, ale aj na vyvrátenie konkrétnych argumentov.

Stratégia uvádzania protipríkladov sa dá pomerne ľahko kombinovať so *stratégiou dialektického usudzovania* (§ 4.5.3.), keď je zámerom autora obhájiť nejakú tézu v jej pozmenenej podobe. Uvedením protipríkladu k východiskovej téze totiž autor čitateľovi ukazuje, v čom je téza nepravdivá a prečo je potrebná jej revízia. V ďalšom kroku môže teda čitateľovi ukázať, že už upravená téza vyplýva z určitých premís, ktoré môžeme považovať za pravdivé. Takisto môže zdôrazniť prijateľnosť dôsledkov, ku ktorým vedie zrevidovaná téza. Týmto spôsobom sa autor pokúša obhájiť tézu, ku ktorej dospel po viacerých zvratoch vo svojom myslení.

Hoci je cieľ odborného textu vždy rovnaký – založiť hlavnú tézu textu na jednoznačnej argumentácii –, autor môže deduktívne platné argumenty použiť buď na kritiku, alebo na obhajobu určitej tézy. *Stratégia reductio ad absurdum* (§ 4.5.2.) je pozoruhodná v tom, že sa dá použiť pre oba účely – ako na obhajobu, tak aj na kritiku tézy –, podľa toho, aký je zámer autora textu. Podobne ako ostatné spomínané stratégie, aj táto stratégia si však od autora vyžaduje dôslednosť logického myslenia a tvorivosť jeho predstavivosti, pretože žiadna zo stratégií sa nedá uplatniť mechanicky, bez aktívnej účasti autora.

4.5.1. Ako uviesť protipríklad k téze alebo argumentu

V § 4.4. sme okrem iného objasňovali stratégiu protidilemy, pri ktorej sme upozorňovali, že uviesť protidilemu neznamená vyvrátiť pôvodnú dilemu, pretože protidilema neukazuje, že pôvodná dilema pozostáva z nepravdivých premís. V kontraste k tomu stojí *stratégia uvedenia protipríkladu: uviesť protipríklad znamená vyvrátiť tézu alebo aj celý argument, t. j. ukázať, že téza je nepravdivá, resp. že argument je chybný*. Pod protipríkladom treba teda rozumieť príklad, ktorý je v rozpore s určitou tézou alebo s určitým argumentom, čiže príklad, ktorý ide, takpovediac, proti téze alebo argumentu.

Z uvedeného je zrejmé, že stratégia uvádzania protipríkladov sa nedá použiť na „pozitívnu" obhajobu, ale len na „negatívnu" kritiku tézy alebo argumentu. Stratégie vyvrátenia tézy a argumentu nie sú však úplne rovnaké. Dôvod ich odlišnosti je jednoduchý. Téza je nesprávna vtedy, keď je nepravdivá, avšak argument je nesprávny vtedy, keď buď obsahuje nepravdivú premisu, alebo jeho záver nevyplýva z jeho premís. Pozrime sa preto najprv na stratégiu uvádzania protipríkladov k tézam (výrokom).

Ak má kritizovaná téza podobu všeobecného výroku, tak o jej vyvrátení sa dá hovoriť len vtedy, keď je prezentovaný *konkrétny protipríklad*. Napríklad téza „Všetky smaragdy sú zelené." je vyvrátená prezentovaním smaragdu, ktorý nie je zelený, pretože z výroku „Toto je smaragd, ktorý nie je zelený." vyplýva výrok „Niektoré smaragdy nie sú zelené.", ktorý téze protirečí (pozri logický štvorec v § 2.5. a predposledný odsek v § 4.5.2.). Samozrejme, kritizovaná téza nemusí byť všeobecným výrokom, ale môže mať inú podobu. Vždy však platí, že *téza je vyvrátená len vtedy, keď je výskyt protipríkladu opísaný výrokom, ktorý téze logicky protirečí*. Taký výrok je ku kritizovanej téze buď vo vzťahu kontradiktorickosti, alebo vo vzťahu kontrárnosti (bližšie pozri § 2.5.). Ak by sme mali napríklad tézu „Niektorí politici nie sú úplatní.", darmo by sme sa ju pokúšali vyvrátiť prezentovaním príkladu politika, ktorý vzal úplatok, pretože výrok „Tento politik je skorumpovaný." jej neprotirečí.

Pri uvádzaní protipríkladov k tézam (výrokom) je teda rozhodujúce to, či je uvádzaný protipríklad *naozaj* protipríkladom, čiže, či je s kritizovanou tézou *nezlučiteľný*. Ak áno, tak je autor, ktorý protipríklad vo svojom texte prezentuje, na najlepšej ceste ukázať čitateľovi nepravdivosť kritizovanej tézy. Niekedy je však na to, aby autor svoj zámer úspešne dokončil, potrebný z jeho strany komentár k obsahu uvádzaného protipríkladu. To platí najmä vtedy, keď je protipríklad obsahovo kontroverzný. Napríklad v prípade výroku „Toto je smaragd, ktorý nie je zelený.", ktorý je protipríkladom k téze „Všetky smaragdy sú zelené.", by čitateľ chcel od autora dozaista počuť, ako je možné, že daný smaragd nie je zelený.

Pokiaľ však uvádzaný protipríklad k téze nie je obsahovo kontroverzný, autor danú tézu úspešne vyvráti už v okamihu, keď protipríklad vo svojom texte prezentuje. Dôležitú úlohu pritom často hrá autorova predstavivosť, pretože schopnosť „uvidieť protipríklad" nemá charakter mechanického vnímania nedostatkov kritizovanej tézy. V niektorých prípadoch môže byť dokonca protipríklad k téze doslova vymyslený a nepravdivý. Pekný príklad nájdeme v knihe *Alica v krajine zázrakov*, keď sa Alica pýta, či azda hovoriť to, čo si myslíme, nie je to isté, ako myslieť si to, čo hovoríme. Prítomný Klobučník na to odpovedá: „‚Vôbec nie... Tak by si mohla povedať, že ‚Vidím, čo jem.' je to isté ako ‚Jem, čo vidím!'" – a Sedmospáč dodáva ďalší protipríklad: „‚A takisto by si mohla povedať... že ‚Dýcham, keď spím.' je to isté ako ‚Spím, keď dýcham!'" (Carroll, 1981, s. 56). Hoci sú obidva protipríklady nepravdivé („Vidím, čo jem." nie je to isté ako „Jem, čo vidím." a „Dýcham, keď spím." nie je to isté ako „Spím, keď dýcham."), oba sú vyvrátením pôvodnej Alicinej tézy. V podstate tu ide o dovedenie tézy do absurdnosti, ktorému sa budeme venovať v § 4.5.2.

Stratégia uvádzania protipríkladov k argumentom je v určitých aspektoch odlišná od stratégie uvádzania protipríkladov k tézam (výrokom). *Sformulovať protipríklad k argumentu znamená sformulovať obsahovo nový argument s rovnakou formou, akú mal pôvodný argument, pričom z nového argumentu sa stane jasné, že obidva argumenty sú nesprávne*. Ako sme už uviedli v druhom odseku tejto podkapitoly, argument je nesprávny vtedy, keď jeho záver nevyplýva z jeho premís (t. j. je neplatný), alebo vtedy, keď sa medzi jeho premisami nachádzajú nepravdivé výroky.

To, že záver určitého argumentu nevyplýva z jeho premís, sa dá ukázať rôznymi spôsobmi. Ak sa ale autor textu rozhodne použiť stratégiu uvedenia protipríkladu, musí sformulovať nový deduktívne neplatný argument, z ktorého bude čitateľovi zrejmé, že deduktívne neplatným je aj pôvodný argument. Ukážeme si to na príklade, kde argument (A42) je pôvodným argumentom a argument (A43) je protipríkladom k (A42):

(A42) 1. Ak dva plus dva sú štyri, tak zem je guľatá.
2. Zem je guľatá.
Preto:
3. Dva plus dva sú štyri.

(A43) 1. Ak dva plus dva sú štyri, tak zem je plochá.
2. Zem je plochá.
Preto:
3. Dva plus dva sú štyri.

Predstavme si, že by čitateľ súhlasil s (A42), pretože výroky, z ktorých (A42) pozostáva, sú všetky pravdivé. Ďalej si predstavme, že by autor chcel vo svojom texte čitateľa upozorniť, že ak sú premisy 1 a 2 v (A42) pravdivé, neznamená to ešte, že je pravdivý aj jeho záver 3. Vytvorí preto protipríklad k (A42), čiže argument (A43), s ktorým čitateľ už nebude ochotný súhlasiť, pretože obsahuje nepravdivú premisu 2. Autor však upozorní čitateľa, že (A43) nezlyháva preto, že obsahuje nepravdivú premisu, ale preto, že *keby* aj jeho premisy 1 a 2 boli pravdivé, *neznamenalo* by to ešte, že je pravdivý aj jeho záver 3. V ďalšom kroku autor ukáže čitateľovi, že (A43) má *rovnakú* štruktúru ako (A42), čiže pravdivosť premís 1 a 2 v (A42) takisto nezaručuje pravdivosť záveru 3. V tomto okamihu by mal čitateľ pochopiť, že argument (A42) je rovnako neplatný ako (A43). Oba argumenty sú príkladmi argumentačnej chyby *potvrdenia konzekventu*, ktorú sme spomenuli v súvislosti s odvodzovacím pravidlom *modus ponens* v § 2.3.3., no podrobnejšie sme ju opísali až v § 3.2.3.

Niekedy však protipríklad k argumentu neukazuje neplatnosť pôvodného argumentu, ale to, že niektoré z jeho premís sú nepravdivé. V takom prípade sa dá stratégia uvedenia protipríkladu k téze (výroku) kombinovať so stratégiou uvedenia protipríkladu k argumentu. Jednoducho sa ukáže, že výrok, ktorý je premisou pôvodného argumentu, je nepravdivý a argument je preto nesprávny, hoci je deduktívne platný. Na ilustráciu tohto postupu si pomôžeme príkladom, ktorý uvádza Martinich (2005, s. 116). Argument (A44) je príkladom východiskového argumentu. Argument (A45) je protipríkladom k (A44):

(A44) 1. Žena má právo robiť si so svojím telom, čo chce.
2. Chcený potrat je prípadom, keď žena robí niečo so svojím telom.
Preto:
3. Žena má právo na potrat.

(A45) 1. Žena má právo robiť si so svojím telom, čo chce.
2. Udrieť náhodného okoloidúceho je prípadom, keď žena robí niečo so svojím telom.
Preto:
3. Žena má právo udrieť náhodného okoloidúceho.

Oba argumenty sú deduktívne platné. Za predpokladu pravdivosti ich premís musia byť pravdivé aj ich závery. Protipríklad (A45) však vedie k zjavne nepravdivému záveru 3, preto aspoň jedna z jeho premís musí byť nepravdivá. Keď vezmeme do úvahy, že štruktúra oboch argumentov je rovnaká, zostane nám premisa 1, ktorú budeme ochotní označiť za nepravdivú, pretože premisa 2 v (A44) je triviálne pravdivá. (Chcený potrat je dozaista prípadom, keď žena robí niečo so svojím telom.) Uvedením protipríkladu (A45) sme teda ukázali, že (A44) je nesprávny, hoci je deduktívne platný. (Pre ďalšiu diskusiu pozri úlohu 4 v § 4.6.)

Je však potrebné zdôrazniť, že *vyvrátiť nejaký argument neznamená ukázať, že záver daného argumentu je nepravdivý*. Záver kritizovaného argumentu môže byť pravdivý aj vtedy, keď sú niektoré z jeho premís (alebo aj všetky jeho premisy) nepravdivé. V poslednom uvedenom príklade môže byť záver argumentu, t. j. výrok „Žena má právo na potrat.“, pravdivý, ba dokonca môže byť aj záverom iného argumentu, ktorého premisy sú pravdivé. Sformulovaním protipríkladu sme teda ukázali „len“ toľko, že pôvodný argument, ktorý mal potvrdiť právo ženy na potrat, nie je správny, pretože obsahuje nepravdivú premisu. *Nepravdivosť jeho premís* však *neohrozuje pravdivosť jeho záveru*. Tá by bola ohrozená uvedením jednoznačného protipríkladu k záveru, nie protipríkladu k argumentu.

Podobne, ak sa autorovi vo svojom texte podarí ukázať, že nejaký argument je deduktívne neplatný, neznamená to, že ukázal nepravdivosť záveru daného argumentu. Záver deduktívne neplatného argumentu môže byť pravdivý bez ohľadu na to, či sú jeho premisy pravdivé alebo nepravdivé. *Neplatnosť argumentu* takisto *neohrozuje pravdivosť jeho záveru*. Ak by teda chcel autor vo svojom texte ukázať nepravdivosť nejakého záveru (t. j. nejakého konkrétneho výroku), to najlepšie, čo môže urobiť, je *uviesť k nemu protipríklad*, čiže použiť stratégiu uvedenia protipríkladu k téze (výroku), ktorú sme opísali na začiatku podkapitoly.

Je dosť možné, že tieto upozornenia odradia od kritizovania téz a argumentov práve tých autorov-začiatočníkov, ktorí sú až prehnane kritickí, pretože si uvedomia, že skutočná kritika je tvrdá práca. Kritizovať znamená formulovať protipríklady, či už k nejakej téze, alebo k nejakému argumentu. Poctivá kritika nemá nič spoločné so svojvoľným odmietaním téz alebo argumentov, ktoré nezapadajú do nášho svetonázoru, a nedá sa robiť ani mechanicky podľa receptu. Naopak, vyžaduje si vyváženú kombináciu dôslednej logickej argumentácie a tvorivej imaginácie. Tým, ktorí sa ju napriek tomu odhodlajú pestovať, nech je útechou fakt, že je jednou z najplodnejších stratégií písania, pretože rozvíja kritické myslenie.

4.5.2. Ako ukázať, že téza je absurdná

Argumentačná stratégia *reductio ad absurdum* je typická tým, že dovádza určitú skúmanú tézu do absurdnosti, čiže z nej deduktívne odvodí absurdný dôsledok, vďaka čomu je daná téza

odmietnutá ako nepravdivá. Samozrejme, dôsledok odvodený zo skúmanej tézy musí byť jej *skutočným*, nie iba údajným dôsledkom a musí byť *skutočne*, nie iba domnelo absurdný (Sinnott-Armstrong – Fogelin, 2010, s. 387). V predposlednom odseku § 4.1. sme videli, ako sa dá zistiť, či je nejaký výrok dôsledkom iného výroku, teda, či z neho logicky vyplýva. Čo to však znamená, že dôsledok určitej tézy je absurdný? Táto otázka je zásadná.

Predstavme si, že by sa autor vo svojom texte pokúšal obhájiť názor, že ľudské konanie je slobodné pomocou nasledujúceho argumentu (pozri Martinich, 2005, s. 124):

(A46) 1. Predpokladajme, že ľudské konanie nie je slobodné.
2. To by znamenalo, že ľudia nie sú zodpovední za svoje činy, čo je absurdné.
Preto:
3. Ľudské konanie je slobodné.

Z predpokladu 1, že ľudské konanie nie je slobodné, odvodil autor absurdný dôsledok 2, podľa ktorého ľudia nie sú zodpovední za svoje činy, vďaka čomu dospel k záveru 3, že ľudské konanie je slobodné. Problém spočíva v tom, že deklarovaná absurdnosť predpokladu, na ktorú sa spolieha autorov záver, sa dá spochybniť nasledujúcim argumentom:

(A47) 1. Predpokladajme, že ľudské konanie je slobodné.
2. To by znamenalo, že niektoré udalosti, predovšetkým ľudské činy, nie sú zapríčinené, čo je však absurdné, pretože všetky udalosti majú svoje príčiny.
Preto:
3. Ľudské konanie nie je slobodné.

V (A47) sa deklaruje absurdnosť presne opačného predpokladu ako predtým v (A46), a síce predpokladu, že ľudské konanie je slobodné. Výsledkom sú dva deduktívne platné argumenty (A46) a (A47) s dvomi vzájomne kontradiktorickými závermi 3. Pokiaľ by chcel autor stratégiu *reductio ad absurdum* použiť na obhajobu jedného alebo druhého záveru, musel by prísť s ďalším argumentom, ktorý by túto patovú situáciu vyriešil.

Kedy teda môžeme určitý dôsledok vyvodený zo skúmanej tézy oprávnene považovať za absurdný? Práve sme ukázali, že považovať dôsledok za absurdný *vďaka jeho obsahu* (čiže vďaka tomu, čo hovorí), môže byť problematické. V takých prípadoch je bežné, že sa rozvinie nekonečná diskusia, či skôr hádka, o tom, že určité predpoklady nie sú absurdné, pretože v skutočnosti nie sú nepravdivé, ale pravdivé. Navyše, ľudia sú omylní, a preto sa stáva, že napriek čistým úmyslom považujú určitý výrok z hľadiska jeho obsahu za očividne nepravdivý, hoci daný výrok je fakticky pravdivý. V stredoveku boli napríklad niektorí ľudia ochotní za názor, že Zem obieha okolo Slnka, upáliť „kacírov" na hranici.

Inou možnosťou je považovať dôsledok vyvodený zo skúmanej tézy za absurdný vtedy, keď je *protirečivý*, čiže vtedy, keď je kontradikciou formy $p \wedge (\sim p)$ (pozri princíp vylúčenia sporu v § 2.4.). V takom prípade niet pochýb o tom, že skúmaná téza je nepravdivá, pretože ak z nej vyplývajú kontradiktorické dôsledky (pozri pojem kontradiktorickosti v § 2.5.), tak musí byť nepravdivá, a pravdivá je jej negácia. Zvážme takýto fiktívny fragment textu:

„Z Kantovej teórie konania vyplýva, že za jeden a ten istý zámerný čin som a súčasne nie som zodpovedný. Preto je Kantova teória nepravdivá a pravdivá je jej negácia."

Ak by v tomto príklade autor naozaj ukázal, že z Kantovej teórie ľudského konania vyplýva uvedená kontradikcia, mohli by sme ju s čistým svedomím odmietnuť ako nepravdivú. Všimnime si však, že vďaka tomu by sme sa ešte nedozvedeli, či sme zodpovední za svoje činy, a nepoznali by sme ani v detailoch prijateľnú teóriu ľudského konania. Hoci by teda autor oprávnene uzatváral svoj argument tézou, že pravdivá musí byť negácia Kantovej teórie, problém spočíva v tom, že výsledkom negácie Kantovej teórie nie je jedna jediná teória, ale viacero vzájomne nezlučiteľných teórií, z ktorých sa každá s Kantovou teóriou vylučuje. Preto, ak by chcel autor svojím argumentom obhajovať nejakú tézu, mohlo by ísť len a len o tézu, že Kantova teória ľudského konania nie je pravdivou teóriou.

Tento fakt je dôsledkom toho, že ak skúmaná téza, napr. teória T, pozostáva z niekoľkých častí, napr. z troch výrokov p, q, r, tak zistenie, že teória T je nepravdivá, je zlučiteľné so všetkými nasledovnými siedmimi kombináciami jej častí: ((~p) ∧ q ∧ r); (p ∧ (~q) ∧ r); (p ∧ q ∧ (~r)); ((~p) ∧ (~q) ∧ r); ((~p) ∧ q ∧ (~r)); (p ∧ (~q) ∧ (~r)) a ((~p) ∧ (~q) ∧ (~r)). Ak by teda autor v tejto fiktívnej situácii aj dospel k záveru, že T je nepravdivá teória, nevie ešte, ktorá zo siedmich kombinácií je pravdivá, pretože všetky sú zlučiteľné s tým, čo zistil, čiže s negáciou teórie T, t. j. s ~ (p ∧ q ∧ r).

Ilustrujme túto fiktívnu situáciu konkrétnym príkladom. Majme teóriu T, podľa ktorej je poznanie zdôvodneným pravdivým presvedčením, čiže každý poznatok musí byť: a) zdôvodnený, b) pravdivý a c) musí byť (niekoho) presvedčením. Označme si podmienku a) písmenom „p“, podmienku b) písmenom „q“ a podmienku c) písmenom „r“[30] a predpokladajme, že sme pomocou argumentačnej stratégie *reductio ad absurdum* zistili, že T je nepravdivá teória. V tom prípade síce vieme, že poznanie *nie je* zdôvodneným pravdivým presvedčením, no nevieme, čím poznanie *je*, pretože s naším zistením, že T je nepravdivá teória, je zlučiteľných až sedem možností, čím by poznanie mohlo byť: buď sú poznatky pravdivými presvedčeniami, ktoré ale nie sú zdôvodnené ((~p) ∧ q ∧ r); alebo sú zdôvodnenými presvedčeniami, ktoré ale nie sú pravdivé (p ∧ (~q) ∧ r); alebo sú niečím, čo je zdôvodnené a pravdivé, no nie je to presvedčením (p ∧ q ∧ (~r)); alebo sú to presvedčenia, ktoré nie sú zdôvodnené a ani pravdivé ((~p) ∧ (~q) ∧ r); alebo sú poznatky niečím, čo je pravdivé, no nie je to zdôvodneným presvedčením ((~p) ∧ q ∧ (~r)); alebo sú niečím, čo je zdôvodnené, no nie je to pravdivým presvedčením (p ∧ (~q) ∧ (~r)); alebo sú niečím, čo nie je zdôvodnené, ani pravdivé a nie je to ani presvedčením ((~p) ∧ (~q)∧ (~r)).

Znamená to, že stratégia *reductio ad absurdum* nevedie k jednoznačným záverom? To určite nie. Záver z predošlého príkladu je jednoznačný: teória T je nepravdivá ako celok, čiže ako konjunkcia zložiek p, q a r. Skôr ide o to, s akým zámerom autor stratégiu *reductio ad absurdum* používa – či na kritiku, alebo na obhajobu určitej tézy. Táto stratégia totiž vždy predpokladá *opak* toho, čo je jej výsledkom. Predstavme si, že autor začne predpokladom T, z ktorého odvodí absurdný dôsledok. V tom prípade skončí s výsledkom ~T, čiže odmietne T ako nepravdivý predpoklad. Ak by však začal s predpokladom ~T, z ktorého by odvodil absurdný dôsledok, skončil by s T. V takom prípade by sme mohli hovoriť o obhajobe tézy T, ktorú autor považuje za prijateľnejšiu ako tézu ~T. Kľúčové je teda to, z akého predpokladu sa autorovi podarí odvodiť absurdný dôsledok, a čo je zámerom autora: či *kritika* zdiskreditovanej tézy, alebo *obhajoba* jej negácie.

Preto sme už v úvode § 4.5. tvrdili, že stratégia *reductio ad absurdum* sa dá využiť na obhajobu aj kritiku téz. Pri jej využívaní na kritiku určitej tézy sa však natíska otázka, či je vôbec

30 Prísne vzaté, premenné „p“, „q“ a „r“ sú výrokovými premennými, čo v našom príklade znamená, že podmienku a) by sme museli vyjadriť výrokom „Ak je niečo poznatkom, tak je to zdôvodnené.“; podmienku b) výrokom „Ak je niečo poznatkom, tak je to pravdivé.“ a podmienku c) výrokom „Ak je niečo poznatkom, tak je to (niekoho) presvedčením.“. Kvôli jednoduchosti výkladu však v texte od týchto nuáns upúšťame.

odlišná od stratégie uvádzania protipríkladov k téze, ktorú sme opísali v predchádzajúcej podkapitole. Na prvý pohľad sa zdá, že je tu dôležitý rozdiel: Uviesť protipríklad k téze neznamená deduktívne odvodiť protipríklad z danej tézy. Znamená to konfrontovať tézu s protipríkladom opísaným pravdivým výrokom, ktorý téze logicky protirečí, a tak ukázať, že téza je nepravdivá. V kontraste k tomu, v prípade stratégie *reductio ad absurdum* je to vždy deduktívny dôsledok skúmanej tézy, ktorý ju usvedčuje z jej nepravdivosti.

Deduktívne odvodzovanie však zohráva kľúčovú úlohu aj pri stratégii uvádzania protipríkladov k téze. Napríklad na vyvrátenie tézy X „Všetky smaragdy sú zelené." je potrebné z nej deduktívne odvodiť dôsledok Y „Ak je niečo smaragdom, tak je to zelené." a ten konfrontovať s protipríkladom opísaným výrokom Z „Toto je smaragd, ktorý nie je zelený.". Navyše, ak je nejaká téza redukovaná na absurdnosť tým, že je z nej odvodený nepravdivý, hoci nie kontradiktorický dôsledok, tak sa prakticky v ničom nelíši od načrtnutej stratégie uvádzania protipríkladov. V našom príklade to znamená, že z východiskovej tézy X je odvodený dôsledok Y, ktorý je absurdný (nepravdivý) *nie formálne, ale vďaka stavu vecí*, čiže vďaka tomu, že vo svete existuje niečo, čo robí pravdivým nejaký ďalší výrok Z, ktorý dôsledku Y logicky protirečí. A výrok Z opisuje protipríklad k východiskovej téze X. To znamená, že tézu X neusvedčuje z nepravdivosti samotný jej deduktívny dôsledok Y, ale stav vecí a širší kontext výskumu, v rámci ktorého sa výrok Z považuje za pravdivý.

Ak je ale téza redukovaná na absurdnosť tým, že je z nej odvodený *kontradiktorický* dôsledok, tak je nepravdivá bez ohľadu na to, či k nej existujú protipríklady. V takom prípade je stratégia *reductio ad absurdum* zjavne odlišná od stratégie uvádzania protipríkladov k tézam. V prípade odvodenia nepravdivého, no nie kontradiktorického dôsledku zo skúmanej tézy sú však obe stratégie prakticky totožné. Ak teda autor zo skúmanej tézy X odvodí nepravdivý dôsledok a tak ju vyvráti, je len vecou vkusu, či povie, že sa mu to podarilo vďaka stratégii uvedenia protipríkladu alebo vďaka stratégii *reductio ad absurdum*. Podstatné je, že sa mu v oboch prípadoch podarilo uviesť nepravdivý dôsledok tézy X, ktorého nepravdivosť je prenesená na tézu X chápanú ako celok.

4.5.3. Ako obhájiť zrevidovanú tézu

Niektorí autori sa však neuspokoja s odvodením kontradiktorických alebo nepravdivých dôsledkov určitej tézy, ale chcú nájsť jej prijateľnú podobu a obhájiť ju pomocou argumentov. V takom prípade môžu využiť *stratégiu dialektického usudzovania*. Pre túto stratégiu je typické, že po sproblematizovaní pôvodnej tézy sa autor posúva k nejakej jej pozmenenej podobe, o ktorej sa dá predpokladať, že sa blíži k pravde viac ako pôvodná téza. V procese dialektického usudzovania sa teda postupne reviduje východisková téza pomocou podrobného skúmania jej dôsledkov. Ak autor zistí, že niektorý z jej dôsledkov je nepravdivý, má na výber z viacerých možností, ako pokračovať ďalej.

Označme si zjednodušene východiskovú tézu písmenom „T" a predpokladajme, podobne ako v § 4.5.2., že pozostáva z výrokov p, q a r. Zopakujme, že ak autor zistí, že téza T má nepravdivé dôsledky, tak vie, že platí ~ (p ∧ q ∧ r), nevie však, ako treba tézu T upraviť, aby dostal inú, prijateľnú tézu. V tomto momente sa autor môže rozhodnúť, v akom zmysle bude vo svojom texte ďalej pracovať s negáciou T, čiže s ~ (p ∧ q ∧ r). Ako už vieme, vyvrátením tézy T sa mu otvára sedem možností, ako môže postupovať. Buď prijme ((~p) ∧ q ∧ r), alebo (p ∧ (~q) ∧ r), alebo (p ∧ q ∧ (~r)), alebo ((~p) ∧ (~q) ∧ r), alebo ((~p) ∧ q ∧ (~r)), alebo (p ∧ (~q) ∧ (~r)), alebo ((~p) ∧ (~q) ∧ (~r)). Ak sa rozhodne pre poslednú možnosť, odmietne pôvodnú tézu v jej úplnosti, čiže

každú jej zložku. Ak ale prijme napríklad tézu ((~p) ∧ q ∧ (~r)), aspoň jednu časť z pôvodnej tézy zachová. V tom prípade autor neprijíma tézu, ktorá je kontradiktorická k východiskovej téze T, ale kontrárnu tézu, pretože obe tézy – ako východisková, tak aj tá, ktorú autor práve prijal – môžu byť nepravdivé (pozri § 2.5.).

Vidíme teda, že autor veľa riskuje, avšak na druhej strane, ak bude mať šťastie, môže veľa získať. Prirodzene, v bežných situáciách sa pôvodná téza nedá bezproblémovo rozložiť na konjunkciu niekoľkých častí, takže autorovo rozhodovanie, čo urobí s vyvrátenou tézou, je o to zložitejšie. V žiadnom prípade však nie je ľubovoľné. Usmerňuje ho logika výskumu (čo autor doteraz zistil) a autorove zámery (čo chce dosiahnuť). Po vyvrátení pôvodnej tézy sa môže napríklad rozhodnúť, že ju viac *rozvinie* a vytvorí tak jej silnejšiu verziu, novú tézu s *väčším* obsahom. Napríklad tézu S „Ľudia sú od narodenia slobodní." by mohol autor rozvinúť do podoby R „Ľudia sa rodia slobodní, no niektorí sa stávajú neslobodnými v dôsledku uplatnenia právnych zákonov.". Nová téza R má väčší obsah ako téza S, pretože S z R vyplýva, avšak R nevyplýva z S. (Pre pojem vyplývania pozri § 1.3.1.)

Inokedy sa autor môže naopak rozhodnúť, že východiskovú tézu svojho textu *oslabí*, teda, že vytvorí jej slabšiu verziu, novú tézu s *menším* obsahom. Napríklad tézu K „Každé ľudské konanie je slobodné." by mohol oslabiť do podoby N „Niektoré ľudské konanie je slobodné.". O tom, že téza N má menší obsah ako téza K, svedčí fakt, že K z N nevyplýva. (Pozri logický štvorec v § 2.5.) Autor pritom nemusí svoju tézu oslabiť až po zistení, že jej pôvodná podoba je neudržateľná. Oslabením určitej tézy môže vopred upozorňovať čitateľa na kontext, v ktorom treba danú tézu chápať. Ak autor napríklad napíše vetu „Človek je za svoje zámerné činy zodpovedný len za predpokladu, že neplatí determinizmus.", tak čitateľ vie, v akom kontexte je autor ochotný obhajovať tézu o zodpovednosti človeka.

Prirodzene, autor sa môže rozhodnúť, že z východiskovej tézy nebude po jej vyvrátení akceptovať nič, ale prijme jej doslovnú *negáciu*. (Pre pojem negácie pozri § 2.3.5.) Nech už však urobí ktorýkoľvek krok v dialektickom usudzovaní, *vždy sa musí oprieť o argumenty*, inak nepôjde o usudzovanie v pravom zmysle slova. Nestačí teda, ak autor vo svojom texte zneguje, rozvinie alebo oslabí východiskovú tézu. Autor musí čitateľovi ukázať aj to, že vie, *prečo* musí byť východisková téza znegovaná, rozvinutá či oslabená. To znamená, že musí čitateľovi pomocou argumentov ukázať, v čom je východisková téza chybná. V tom prípade môže využiť stratégiu uvádzania protipríkladov k téze, ktorú sme opísali v § 4.5.1. Ak bude jeho stratégia úspešná, čitateľ by mal pochopiť, na čom východisková téza stroskotala.

Ďalšou výhodou stratégie dialektického usudzovania je, že autor pomocou nej ukazuje čitateľovi aj to, prečo si o výslednej téze, ku ktorej revíziou východiskovej tézy dospel, myslí, že sa blíži viac k pravde. Dialektické usudzovanie totiž zahŕňa dôsledné preskúmanie rôznych alternatív k východiskovej téze, o ktorých autor na základe predložených argumentov zisťuje, že majú neprijateľné dôsledky. Výsledná téza, ktorú prezentuje čitateľovi ako prijateľnú, je však tézou, ktorá v jeho skúmaní *obstála pred kritikou*.

Samozrejme, autor sa môže mýliť a výsledná téza môže byť neprijateľná, podobne ako jej predchádzajúce verzie. Ak si čitateľ všimne chybu v autorovom usudzovaní alebo objaví protipríklad k autorovej výslednej téze, získava skvelý materiál na napísanie svojho vlastného odborného textu. Týmto spôsobom sa neustále obnovuje súboj argumentov za a proti rôznym tézam s cieľom nájsť uspokojivé riešenie počiatočného výskumného problému. Práve na to slúžia argumentačné stratégie, ktoré sme opísali v tejto kapitole.

4.6. Úlohy a cvičenia

Cvičenie na naplnenie prvých troch bodov z ideálnej štruktúry eseje:

1. Ujasnite si, čo je pointou vašej eseje. Vyjadrite ju pomocou konkrétnej tézy (výroku).
2. Sformulujte predpoklady (premisy), ktorými by ste chceli tézu svojej eseje zdôvodniť.
3. Overte si, či téza vašej eseje vyplýva z premís, ktorými ju zdôvodňujete. Môžete pritom využiť tento postup: Znegujte tézu eseje a položte si otázku, či je negácia tézy konzistentná s premisami argumentu.
4. Ak je s nimi konzistentná, nevytvorili ste deduktívne platný argument. V tom prípade si položte otázku, aké iné predpoklady (premisy) by nutne viedli k prijatiu tézy eseje. Nové predpoklady (premisy) sformulujte a vráťte sa k predchádzajúcemu kroku 3.
5. Ak je negácia tézy vašej eseje nekonzistentná s premisami vášho argumentu, podarilo sa vám vytvoriť deduktívne platný argument. Vaša téza vyplýva z premís argumentu.

Príklad na ilustráciu zadaného cvičenia:

1. Téza: „Ľudia sú slobodní."
2. Premisy: „Je nespochybniteľné, že ľudia nesú za svoje činy zodpovednosť. Ak ale ľudia nesú za svoje činy zodpovednosť, tak sú slobodní."
3. Overenie: Je výrok „Ľudia nie sú slobodní." konzistentný s premisami uvedenými v 2?
4. Výsledok: Nie je, pretože ak ľudia nie sú slobodní, tak nenesú za svoje činy zodpovednosť, avšak ľudia za svoje činy bez pochýb zodpovednosť nesú.
5. Všimnite si, že hoci sme ukázali, že záver vyplýva z premís, diskutabilnou by sa mohla stať pravdivosť premisy „Ak ľudia nesú za svoje činy zodpovednosť, tak sú slobodní.".

Úlohy:

1. **Prepíšte daný úvod tak, aby ste sa vyhli chybám diskutovaným v § 4.2.:**
   „Dejiny ľudstva sú témou, ktorá odjakživa priťahuje pozornosť mysliteľov. Niektorí z nich považujú dejiny za neusporiadaný a neriadený jedinečný proces, iní za predurčený a zákonitý vývoj. Úlohou tejto eseje je ukázať, že determinizmus je nepravdivý. Ak je človek zodpovedný za svoje činy, tak musí byť ich pôvodcom, inak je mu zodpovednosť pripisovaná neprávom. Ak je však človek pôvodcom svojich činov, tak determinizmus neplatí. V odbornej literatúre nájdeme mnoho podobných argumentov. Niektoré z nich však nie sú deduktívne platné, o čom sa presvedčíme v tretej časti tejto eseje."
   Predtým ako sa pustíte do prepisovania daného úvodu, si ujasnite, čo je nosnou témou eseje, čo je jej výskumným problémom a čo hlavnou tézou. Počas prepisovania úvodu sa vyhnite chybe odklonu od témy, rozvláčnemu nastoleniu problému aj priúzkemu uvedeniu tézy. Zvážte pritom, či nie je potrebné definovať aj kľúčové termíny použité v úvode.

2. Martinich (2005, s. 109) uvádza nasledujúci príbeh: Žiak prišiel za učiteľom s prosbou, či ho vyškolí za právnika. Učiteľ súhlasil pod podmienkou, že ak žiak prehrá svoj prvý prípad na súde, nemusí mu zaplatiť za výučbu. Po ukončení výučby však novopečený právnik nebol privolaný k žiadnym prípadom na súde, tak ho učiteľ zažaloval, že mu dlží peniaze. Žiak sa bránil pomocou tejto dilemy:

Premisa: „Ak tento spor vyhrám, nemusím učiteľovi zaplatiť (pretože učiteľ so svojou žalobou na súde neuspeje).“
Premisa: „Ak tento spor prehrám, nemusím učiteľovi zaplatiť (pretože podľa našej pôvodnej dohody mu nemusím zaplatiť, ak prehrám svoj prvý prípad na súde).“
Premisa: „Tento spor buď prehrám, alebo vyhrám.“
Záver: „Môjmu učiteľovi preto nemusím zaplatiť.“

Ak sa vám žiakova dilema páči, vytvorte k nej protidilemu. Postupujte pritom analogicky podľa príkladov dilemy (A40) a protidilemy (A41), ktoré sú uvedené v § 4.4.

3. **Nájdite protipríklady k výrokom (tézam) uvedeným nižšie. Ak ale niektoré z výrokov nemajú podľa vás protipríklady, vysvetlite čo najpodrobnejšie prečo.**

„Všetci politici sú úplatní.“
„Niektorí politici sú úplatní.“
„Ak ľudia nesú za svoje činy zodpovednosť, tak sú slobodní.“
„Viem, že nič neviem.“
„Klamať je vždy nesprávne.“

4. **Vráťte sa k protipríkladu (A45) k argumentu (A44) o práve ženy na potrat z § 4.5.1.** Ak si myslíte, že protipríklad k argumentu je dezinterpretáciou výroku „Žena má právo robiť si so svojím telom, čo chce.“, tak sa pokúste upraviť pôvodný argument (v prospech práva ženy na potrat) takým spôsobom, aby sa jeho novej verzie protipríklad už netýkal.

5. **Vytvorte krátku pasáž dialektického usudzovania, v ktorej bude zohrávať kľúčovú úlohu nasledujúca východisková otázka a dve tézy (o ich poradí rozhodnite sami):**

„Je to, čo je dobré, preto milé Bohu, lebo je to dobré, alebo je to dobré preto, lebo je to Bohu milé?“
„To, čo je dobré, je dobré preto, lebo je to Bohu milé.“
„To, čo je dobré, je preto Bohu milé, lebo je to dobré.“

Kapitola 5
Argumentácia v diskusii

5. Argumentácia v diskusii

Naše hľadanie pravdy a poznávanie má rôzne podoby. *Diskusia* alebo *dialóg*[31] je zaužívaným rámcom využívajúcim racionálnu argumentáciu pri skúmaní konkrétnych problémov a pri rozhodovaní o ich riešeniach.

Diskusiu chápeme ako *proces, pri ktorom s využitím argumentácie skúmame stanovený problém (tému diskusie, spor, kontroverziu) z dvoch alebo viacerých*[32] *hľadísk. Jej cieľom je dospieť buď k riešeniu, ktoré je najlepšie zdôvodnené argumentmi, alebo k vyjasneniu možných stanovísk na danú tému a zváženiu správnosti, presvedčivosti a sily argumentov, ktoré tieto stanoviská podporujú alebo odmietajú*.

V tomto chápaní diskusie nejde primárne o presviedčanie a zmenu názoru oponenta, aj keď zmena alebo udržanie nejakého presvedčenia môže byť jedným z dôsledkov úspešnej diskusie. Cieľom diskusie tiež nie je predstavovať vopred hotové riešenie(a), ale skôr úprimné zvažovanie a hľadanie možných stanovísk a riešení podporených lepšou argumentáciou. Zámerom je aj vylučovanie nepravdivých, nesprávne sformulovaných diskusných téz a problémov a vylučovanie tých riešení a stanovísk k daným problémom, ktoré sú nesprávne a ktorých zdôvodnenie nie je korektné alebo dostatočne presvedčivé.

Veríme, že takto chápaná diskusia nie je len utilitárnym nástrojom v súboji o moc a profit, ale predovšetkým prostriedkom kultivácie indivídua, a tým aj kultivácie verejnej diskusie. Ďalším benefitom správne vedenej diskusie je možnosť hlbšieho pochopenia názorov a stanovísk tých, ktorí s nami nesúhlasia, ale aj tých, ktorí s nami súhlasia. Skutočná diskusia je vynikajúcim nástrojom na vyučovanie takmer akejkoľvek témy a stále má u nás dosiaľ neprebádané a nevyužívané pedagogické možnosti. Poďme sa preto pozrieť, ako má správne vedená diskusia vyzerať, ako sa na ňu pripraviť a ako ju zhodnotiť.

5.1. Podoby diskusie a princípy kritickej diskusie

Diskusia môže nadobúdať najrôznejšie podoby. Môže prebiehať formou vnútorného dialógu, medzi dvomi alebo medzi viacerými diskutujúcimi[33]. Máva podobu súperenia dvoch a viacerých riešení stanoveného problému (kontroverzie, sporu) alebo kritického prehodnocovania predkladanej tézy a argumentácie v jej prospech alebo neprospech. Základným delením z hľadiska cieľa je rozdelenie diskusií na *aplikované* a *akademické*. Aplikovaná diskusia zahŕňa napr. parlamentnú diskusiu (rozpravu), právnu diskusiu, diskusiu kandidátov na prezidenta alebo neformálnu diskusiu. Jej cieľom je dospieť k riešeniu a následnému rozhodnutiu pre určité konanie (návrh zákona, presadzovanie určitej politiky, vynesenie rozsudku a pod.). Akademická diskusia slúži v prvom rade vzdelávacím a výskumným cieľom a jej zámerom je naučiť sa správne

31 V odbornej literatúre sa okrem termínu *diskusia* stretneme s termínmi *dialóg*, *debata* alebo *rozprava* (v anglickom jazyku *discussion*, *dialogue*, *debate*), významy ktorých sa do veľkej miery prekrývajú. Vybrali sme termín diskusia, ktorý podľa nás vyjadruje (lepšie ako termín *dialóg*) nielen predstavu istých pravidiel obmedzujúcich voľnosť vedenia výmeny rozdielnych názorov, ale aj smerovanie k výslednému riešeniu sporu či kontroverzie. Možno tiež povedať, že *diskusia* je v porovnaní s *rozhovorom* alebo *konverzáciou* formálnejšia a na rozdiel od nich sa vždy opiera o argumenty. Okrem argumentácie však môže obsahovať aj iné časti (zhrnutia, vysvetlenia, návrhy činností, opatrení a pod.).

32 V diskusii sa obyčajne striedajú minimálne dve strany, ale formu diskusie (alebo dialógu) môže nadobudnúť aj vnútorné rozhodovanie, kde zvažujeme pre a proti možných riešení. Pozri príklad s pracovnou ponukou v § 1.1.

33 Treba však upozorniť, že pri prekročení istého počtu diskutujúcich sa povaha diskusie začína meniť. Niektorí autori preto rozlišujú medzi *diskusiou* a *debatou* (rozpravou), ktorá nastáva, keď je diskutujúcich viac ako 15-20. Pozri Freeley – Steinberg, 2009, s. 11 – 12.

a korektne diskutovať, čo však neznamená, že nesmeruje k riešeniu, iba že naň nie je kladený dôraz.[34] V tejto kapitole sa sústredíme na akademickú diskusiu a univerzálne pravidlá a zásady diskusie bez zohľadňovania špecifík jednotlivých formátov aplikovaných diskusií.[35]

Podľa Douglasa Waltona je dialóg alebo diskusia[36] typom cielenej konverzácie, v ktorej sa na ťahu striedajú dve strany. „V každom ťahu jedna strana odpovedá na predchádzajúci ťah druhej strany. A tak je každý dialóg spojenou sekvenciou ťahov (rečových aktov), ktorá má svoje smerovanie“ (Walton, 2006, s. 2). Je zrejmé, že aby diskusia ako spoločná udalosť mohla prebehnúť, je potrebné, aby boli splnené určité podmienky, na čom musia participovať obe strany. Aj keď sa sporia, musia si vzájomne rozumieť a súhlasiť minimálne s tým, že existuje problém, o ktorom sa sporia (pozri aj § 1.2.). To je minimálna podmienka. Ale ak má byť diskusia efektívna a viesť k nejakému záveru (napr. rozhodnutiu o tom, ktoré stanovisko je lepšie podporené argumentmi), tak je podľa Damera (2009, kap. 1) potrebné dodržiavať ešte ďalšie tri základné princípy intelektuálneho bádania, ktoré sú v pozadí serióznej participácie na kritickej diskusii. Sú nimi *princíp omylnosti*, *princíp hľadania pravdy* a *princíp jasnosti*.

Princíp omylnosti. Každý účastník so skutočným záujmom na participácii v diskusii musí byť ochotný pripustiť, že sa môže mýliť. Musí teda vstupovať do diskusie s presvedčením, že jeho stanovisko k danému problému, nech je akokoľvek prepracované a podporené argumentáciou, nemusí byť obhájiteľné a ani správne. Vstupovať do diskusie bez vzájomnej akceptácie princípu omylnosti nemá žiadny zmysel, pretože to znamená, že vopred odmietame pripustiť, že zmeníme názor a uznáme správnosť iného riešenia v prípade, ak bude podporené lepšími argumentmi. „[P]rinajmenšom by sme mali byť aspoň dostatočne intelektuálne pokorní a ochotní preskúmať pravdivosť našich vlastných tvrdení. Dôležité na tom je, že pripustením vlastnej omylnosti dávame jasne najavo, že sme vedome pripravení počúvať argumenty ostatných“ (Damer, 2009, s. 9). V prípadoch konkrétnych diskusií, napríklad v politike, sa tento princíp málokedy dodržiava, čoho výsledkom nie je diskusia, ale len prezentácia vlastných stanovísk a názorov. Aj toto je jeden z dôvodov, prečo si myslíme, že primárnym cieľom, s ktorým vedieme diskusiu, by nemalo byť presvedčiť oponenta alebo vyhrať spor, ale v prvom rade hľadať pravdu. A to je aj ďalší z minimálnych princípov efektívnej diskusie, ktoré Damer navrhuje.

Princíp hľadania pravdy. „Každý účastník by mal byť úprimne oddaný hľadaniu pravdy alebo aspoň najlepšie obhájiteľnému stanovisku k riešenému problému“ (Damer, 2009, s. 9). To znamená, že pripustíme, že pravdu (najlepšie riešenie) vopred nevlastníme a uvedomujeme si, že takisto ako si my môžeme myslieť, že máme pravdu a nič nás nepresvedčí, takisto si to môže myslieť druhá strana v diskusii, a tak je akákoľvek diskusia zbytočná. Ak chceme v diskusii úprimne hľadať pravdu, znamená to, že sme ochotní počúvať argumenty druhej strany

34 Walton (2006, s. 183) chápe termíny dialóg a diskusia synonymne a súčasne ponúka celú typológiu dialógov podľa východiskovej situácie, cieľa participantov a celkového cieľa dialógu. Rozlišuje persuazívny dialóg (d.) (cieľom je presvedčiť druhú stranu), výskumný d. (nájsť a verifikovať dôkazy, potvrdiť hypotézu), negociačný d. (hľadanie funkčného kompromisu), informatívny d. (získavať/odovzdávať informácie), zvažovací d. (koordinácia cieľov a konania), eristický d. (verbálne zasiahnuť oponenta, odhaliť hlbšiu rovinu konfliktu). Ciele akademickej diskusie sú užšie, ale súčasne zahŕňajú aj pedagogický a výchovný rozmer.

35 Je potrebné poznamenať, že na Slovensku dosiaľ nie sú jednotlivé typy diskusií formalizované, ako je tomu v anglosaskom jazykovom prostredí, kde sú formalizované nielen prezidentské debaty, ale aj podoby akademických diskusií, a kde sa doslova súťaží podľa podrobných pravidiel a rozhodovanie o víťazstve jednotlivca či tímu v súťažiach má rovnako presné pravidlá. Pozri napr. Freely – Steinberg, 2009, kapitoly 17, 18.

36 Walton (2006) však nezvažuje možnosť viesť vnútorný dialóg sám so sebou.

a snažiť sa im porozumieť. Rovnako sme tiež ochotní úprimne zvažovať kritiku našich vlastných argumentov. Bežne však v diskusiách skôr dochádza k tomu, že v diskutujúcich preváži snaha vyhrať a poraziť „protivníka" aj za cenu porušenia pravidiel a použitia neférových prostriedkov (nekorektnej argumentácie a uchyľovaniu sa k falošným argumentom[37]). Damerovými slovami: „Skutoční pravdu-hľadajúci sa nesnažia vyhrať ignorovaním alebo popieraním dôkazov voči svojej pozícii. Pravé víťazstvo je nachádzaním pozície, ktorá vyplynie z hry, pri dodržiavaní pravidiel. Vyhlásiť sa za víťaza pred začiatkom hry alebo odmietnutie hrať podľa pravidiel neprispeje k hľadaniu pravdy a v konečnom dôsledku je porážkou seba samého" (Damer, 2009, s. 11). Ak sa držíme prvých dvoch princípov, je v najvyššom záujme diskutujúcich, aby boli jednotlivé stanoviská a argumentácia pre všetkých čo najjasnejšie.

Princíp jasnosti. Jasnosť v prvom rade znamená nepoužívanie takého jazyka, ktorý prispieva k nejasnostiam, zmätku a neporozumeniu medzi stranami v diskusii. Okrem toho je potrebné mať na pamäti, že aj keď my sami často máme pocit, že sme svoje stanovisko vyjadrili úplne jasne, nemusí to automaticky znamenať, že nám protistrana rozumie. Nesmieme totiž zabúdať, že to isté vyjadrenie môže nadobúdať v kontexte rôznych pozícií (a teórií za nimi stojacich) odlišné významy. Takže jasnosť bude dosiahnutá až vtedy, keď bude hlavná téza zrozumiteľná všetkým diskutujúcim stranám, stanoviská protistrán sú sformulované tak, že je možné ich vzájomne odlíšiť a je zrejmý ich vzťah k hlavnej téze a súčasne argumentácia podporujúca/spochybňujúca jednotlivé stanoviská je jednoznačná a bez argumentačných chýb. Princíp jasnosti má zabrániť aj tomu, aby sme diskusiu zahltili množstvom podružných problémov, ktoré sa v prípadoch komplexnejších sporov väčšinou rýchlo objavia a odvádzajú diskusiu od hlavného problému.

Okrem uvedených minimálnych podmienok na diskutujúcich a priebeh diskusie existujú aj ďalšie podmienky, ktoré sú pre existenciu a efektivitu diskusie dôležité. Aj keď to môže znieť triviálne, bez skutočného rozdielu v názoroch a stanoviskách nemá zmysel viesť diskusiu. Preto je veľmi dôležitý už prvý krok – vhodne sformulovaná hlavná téza diskusie, ktorej pravdivosť musí byť pre účastníkov diskusie dostatočne sporná. V ďalšej časti sa preto pozrieme na zásady formulovania hlavnej tézy diskusie.

5.2. Spor ako podmienka kritickej diskusie

Pripomeňme, že už v § 1 sme sa stretli s oblasťami, v ktorých argumentácia hrá len minimálnu rolu. Ide o objavovanie nových skutočností pomocou pozorovania a experimentu a vyjadrenia osobných názorov, presvedčení a preferencií. Samozrejme, je možné viesť diskusiu napríklad aj o osobnej viere v boha alebo o vkuse, ak sú obe strany ochotné zachovať minimálne princípy spomenuté v predchádzajúcej časti.[38] *Diskusia a argumentácia plní svoju rolu predovšetkým v prípadoch, keď na nejaký problém existujú rozdielne názory, viaceré riešenia alebo keď nejaké navrhované riešenie problému má nedostatky, ktoré je potrebné odhaliť a odstrániť*. Opačným prípadom je situácia, ak o nejakom tvrdení existuje všeobecná zhoda. Vtedy diskusia nie je potrebná a ani možná. Spor ohľadom pravdivosti/prijateľnosti nejakého tvrdenia je nutnou podmienkou diskusie. Okrem sporu ohľadom pravdivosti hlavnej tézy je pre efektívnu diskusiu

37 Pozri § 3.

38 Ak je veriaci ochotný pripustiť, že sa vo svojej viere môže mýliť, a je ochotný úprimne hľadať najlepšiu možnú (pravdivú) vieru, vtedy je takáto diskusia možná a nepochybne prínosná. Nie je to však obvyklé a čo je vecou viery, to si obvykle nevyžaduje ďalšie (racionálne) zdôvodnenie.

potrebné, aby hlavná téza jasne a presne identifikovala problém. Hovoríme o hlavnej téze diskusie, čo naznačuje, že téz, o ktorých ideme diskutovať, môže byť viacero alebo samotná téza môže pozostávať z viacerých tvrdení. Je potrebné mať na pamäti, že ak má byť diskusia efektívna, nemalo by byť téz priveľa (neodporúča sa viac ako tri). V súlade s princípom jasnosti musia byť viaceré tézy hierarchicky usporiadané a s jasnými logickými vzťahmi.[39]

Čo presne znamená spor, možno ukázať na vzťahoch vo vnútri logického štvorca, ktorý poznáme z § 2.5. Je zrejmé, že sporom možno nazvať stanoviská, ktoré sú vyjadrené *kontradiktorickými výrokmi* (SaP – SoP, SeP – SiP).

T1. *Silové cvičenia s činkami vo veku pred ukončením rastu sú pre zdravý vývoj dieťaťa škodlivé.* (všeobecný kladný výrok)
T2. *Existujú také silové cvičenia s činkami, ktoré nemajú vplyv na zdravý vývoj dieťaťa pred ukončením rastu.* (čiastočne záporný výrok)

Obe tvrdenia nemôžu byť súčasne pravdivé a strany v diskusii zastávajú protikladné stanoviská. Rovnako je tomu aj v prípade, ak máme výroky, z ktorých je jeden všeobecne záporný a druhý všeobecne kladný. Ak však situáciu mierne zmeníme (preformulujeme tézu T2), dostaneme dva výroky, medzi ktorými je vzťah *kontrárnosti* (SaP – SeP).

T1. *Silové cvičenia s činkami vo veku pred ukončením rastu sú pre zdravý vývoj dieťaťa škodlivé.* (všeobecný kladný výrok)
T3. *Silové cvičenia s činkami vo veku pred ukončením rastu nie sú pre zdravý vývoj dieťaťa škodlivé.* (všeobecný záporný výrok)

Z povahy logického štvorca vieme, že oba výroky nemôžu byť súčasne pravdivé, ale vieme aj to, že môže nastať prípad, že oba budú nepravdivé. Pre akademickú debatu to nemusí byť problém, ale je jasné, že ak pôjde o diskusiu o zaradení konkrétnych cvičení do osnov telesnej výchovy v základných školách, mali by sme sa mať pred možnosťou, že oba výroky budú súčasne nepravdivé, na pozore, pretože ide o zdravie detí. Ďalším variantom sú dva výroky, medzi ktorými je vzťah *subkontrárnosti* (SiP – SoP).

T2. *Existujú také silové cvičenia s činkami, ktoré škodia zdravému vývoju dieťaťa pred ukončením rastu.* (čiastočne kladný výrok)
T4. *Existujú také silové cvičenia s činkami, ktoré nemajú vplyv na zdravý vývoj dieťaťa pred ukončením rastu.* (čiastočne záporný výrok)

Problémom, ktorý si možno hneď všimnúť, je, že spor medzi uvedenými výrokmi sa nám stráca. Alebo inak povedané, zo subkontrárnych výrokov nie je jasné, či sa strany vôbec sporia a zastávané tézy vyjadrujú skôr kompromis, na ktorom sa obe strany môžu ľahko dohodnúť. Chýba tu **jasné „áno" alebo „nie"**. To vyplýva z povahy subkontrárnych výrokov, pre ktoré platí, že najmenej jeden z dvojice výrokov je pravdivý a druhý môže byť pravdivý, ale aj nemusí. Alebo

39 Logické vzťahy medzi výrokmi sme podrobnejšie rozoberali v § 2.2.–2.5. Ak je téz viacero, treba mať tiež na pamäti, že strany v diskusii sa nemusia sporiť/zhodovať vo všetkých z nich. Z tohto hľadiska sa rozdeleniu sporov venuje práca od Eemerena – Grootendorsta – Henkemansa z roku 2002, kap. 1.

inak povedané, subkontrárne výroky nemôžu byť oba nepravdivé, ale môžu byť oba pravdivé. V našom prípade si vieme predstaviť, že cvičenie s činkami asi nie je v každom prípade pre deti zdravé a súčasne môžu existovať cvičenia, ktoré nebudú škodiť zdravému rastu detí. Ak chceme efektívnu diskusiu, formulácia hlavnej tézy musí viesť k jasnému sporu ohľadom jej pravdivosti, ktorý rozdeľuje diskutujúcich. Alebo inými slovami: „Mala by existovať jednoznačná odpoveď áno/nie na jediný sporný bod, aby bola možná produktívna a rozumná diskusia" (Freely – Steinberg, 2009, s. 46).

Okrem jasnosti by tak mala hlavná téza diskusie viesť ku konkrétnemu sporu. Ukážme si na príklade, ako formulácia hlavnej tézy ovplyvňuje budúcu diskusiu. Chceli by sme napríklad diskutovať o zlom stave nášho školstva a navrhneme takúto tézu diskusie:

T5. *Školy v SR zaostávajú za vyspelými krajinami.*

S uvedeným faktickým tvrdením by mnohí súhlasili a určite by sme našli aj oponentov tohto tvrdenia, ale aj tí by asi nakoniec súhlasili s tým, že v slovenskom školstve je čo zlepšovať. Tvrdenie sa tak javí ako málo kontroverzné. Súčasne ide o nejasné tvrdenie, pretože evidentne zahŕňa viacero súvisiacich problémov. Ideme diskutovať o tom, či je to pravda, o príčinách zaostávania, alebo o tom, čo by sme mali urobiť, aby sme nezaostávali? Téza je naformulovaná príliš široko. Výsledok diskusie by bol možno informačne zaujímavý, ale zrejme by sme na záver nedospeli k jednoznačnému výsledku (poznaniu príčin zaostávania) či opatreniam, ktoré je potrebné urobiť, aby sme daný stav zlepšili. Spresnenie by sme mohli dosiahnuť, ak by sa naša téza zúžila. Napríklad tak, ak by sa oprela o nejaké dáta a kritériá na posudzovanie škôl. Pokúsme sa hlavnú tézu spresniť a preformulujme ju takto:

T6. *Podľa výskumu agentúry XY školy v SR zaostávajú za vyspelými krajinami v týchto siedmich kľúčových parametroch (vymenované parametre).*

Takto dostávame tézu, ktorá je menej všeobecná a opiera sa o konkrétne dáta z výskumu a kritériá. Môže však našu diskusiu viesť minimálne dvomi smermi:

a) k príčinám zaostávania alebo
b) k spochybneniu výskumu (kritérií, metódy, agentúry a pod.).

To by mohlo spôsobiť, že diskusia skĺzne k zdanlivému sporu, v ktorom by jedna strana diskutovala o tom, ako správne hodnotiť úroveň školstva, a druhá strana o príčinách jeho zaostávania. Obe strany by v „diskusii" hovorili o niečom inom. (Iným prípadom zdanlivého sporu, ktorý však nepramení z vágnosti tézy, je *verbálny spor*.[40] Pri verbálnom spore sa obe strany zdanlivo sporia, ale spor sa netýka podstaty problému (veci samotnej), ale plynie „iba" z rozdielneho jazykového vyjadrenia obomi stranami.) Naša téza tak stále nie je dostatočne jasne sformulo-

40 „Spor medzi dvomi stranami je verbálny, keď obe strany navzájom súhlasia ohľadom existencie relevantných faktov o skúmanej oblasti a nesúhlasia iba v jazykovej formulácii, ktorá danú oblasť opisuje. V takom prípade možno mať dojem, že nejde o „skutočný nesúhlas" oboch strán, a teda nie je pravda, že skutočne nesúhlasia ohľadom skúmanej oblasti, ale sporia sa iba o verbálnom vyjadrení" (Chalmers, 2011, s. 515). Príkladom môže byť diskusia o oprávnenom či neoprávnenom označení niekoho ako fašistu (či jeho konania ako fašistického), pričom obe strany chápu obsah termínu „fašizmus" rozdielne. O verbálnych sporoch pozri tiež Walton, 2006, s. 239 – 244.

vaná a umožňuje viaceré interpretácie sporu. Alebo možno povedať, že naša téza je viacznačná, pretože otvára dvere k viacerým rôznym sporom. Okrem toho téza nie je veľmi kontroverzná. To, čo potrebujeme, je téza, ktorá jednoznačne rozdelí diskutujúcich na dva tábory vo vzťahu k jednému jasne sformulovanému tvrdeniu. Skúsme preto tretí variant:

T7. *Slovenské školstvo zaostáva za vyspelými krajinami, pretože je podfinancované.*

Zdá sa, že sme sformulovali tézu, ktorá je kontroverzná, rozdeľuje verejnosť na dva tábory (napr. predstavitelia vysokých škôl v. minister financií), jasne identifikuje jeden hlavný problém (príčinou zaostávania je nedostatočné financovanie) a vylučuje z diskusie iné príčiny (problémy), ktoré môžu spôsobovať zaostávanie. Ale čo ak v skutočnosti školstvo zaostáva za okolitými krajinami z viacerých príčin, navyše vzájomne previazaných? Výsledkom by mohla byť zhoda na tom, že školstvo je podfinancované, ale súčasne by sa mohlo ukázať, že nedostatok financií nemusí byť jediná a ani hlavná príčina zaostávania. Zhoda o nedostatočnom financovaní a identifikácia ďalších príčin zaostávania nemusí byť zlý výsledok diskusie a môže sa stať dobrým východiskom na jej pokračovanie v budúcnosti. Druhé kolo diskusie by sa mohlo viesť napríklad o váhe jednotlivých príčin, prípadne o nápravných opatreniach a ich postupnosti. Bolo by však možné sformulovať tézu ešte presnejšie, tak aby jednoznačnejšie identifikovala jadro sporu? Skúsme štvrtý variant:

T8. *Ak nezvýšime rozpočet pre školstvo aspoň na úroveň X % z HDP* (úroveň krajín, ktoré chceme dobehnúť)*, naše zaostávanie za vyspelými krajinami sa bude ďalej zvyšovať.*

Všimnime si, že sme pri formulácii prešli od tvrdenia o stave vecí k návrhu opatrenia (politiky)[41], o ktorého účinnosti sa ide diskutovať. To nemusí byť univerzálnym riešením, ale v prípade komplexného problému, akým úroveň školstva nepochybne je, by to mohla byť dobrá cesta, ako zamedziť zlyhaniu diskusie v podobe nastoľovania ďalších a ďalších problémov či jej skĺznutiu k zdanlivým sporom. V takomto prípade už nediskutujeme o rôznych príčinách, ale o konkrétnom opatrení a jeho vplyve na kvalitu školstva. Problémom však v tomto prípade môže byť negatívna formulácia hlavnej tézy, ktorá môže viesť k nejasnostiam, skúsme preto ešte tézu sformulovať v pozitívnom mode:

T9. *Zvýšenie rozpočtu na úroveň X % z HDP* (úroveň krajín, ktoré chceme dobehnúť) *zastaví ďalšie zaostávanie nášho školstva za vyspelými krajinami.*

Téza bude nútiť jej zástancov preukázať pozitívnu koreláciu medzi výškou rozpočtu a kvalitou školstva a oponentov bude zas nútiť, aby spochybnili túto koreláciu (napríklad poukázaním na iné príčiny zaostávania – zvýšenie rozpočtu nie je dostatočnou podmienkou a sú potrebné aj iné opatrenia). Navyše téza núti obe strany, aby sa opierali o exaktné údaje a zdokumentované príklady a neponúka prílišný priestor na únikové stratégie. Takže výsledkom by mohlo byť

41 Freely a Steinberg (2009, s. 55 – 58) rozlišujú medzi tromi typmi diskusných téz: a) tvrdenia o faktoch („Občan X zavraždil občana Y.“); b) tvrdenia o hodnotách („Život nenarodeného dieťaťa má rovnakú hodnotu ako život matky.“) a c) tvrdenia o opatreniach – politikách („Štátna podpora hypoték pre mladé rodiny by sa mala zvýšiť.“).

poznanie potrebné na rozhodovanie o výške rozpočtu pre školstvo a sekundárne tiež poznanie toho, čo je potrebné okrem zvýšenia rozpočtu ešte urobiť, aby sa kvalita školstva zlepšovala.

Cieľom daného príkladu nebolo predložiť dokonalú tézu na diskusiu, ale ukázať, ako formulácia hlavnej tézy ovplyvňuje priebeh a výsledky diskusie. Preto je potrebné vždy zvážiť, aké sú ciele diskusie[42] a či formulácia našej tézy týmto cieľom zodpovedá. Vo všeobecnosti možno povedať, že hlavná téza by nemala byť formulovaná ani príliš široko, aby poskytovala jasný rámec na prípravu diskutujúcich, a ani príliš úzko, aby nezväzovala kreativitu diskutujúcich v nachádzaní zaujímavých argumentačných riešení. Freely a Steinberg (2009, kap. 3) zhrnuli zásady efektívnej formulácie hlavnej tézy diskusie do niekoľkých bodov, ktoré sme mierne upravili pre naše potreby:

1. Hlavná téza musí jasne viesť k sporu o jej pravdivosti/prijateľnosti medzi dvomi stranami,
2. obsahuje jednu hlavnú myšlienku (presnosť),
3. je sformulovaná v emocionálne neutrálnych termínoch[43] a
4. je sformulovaná v pozitívnom mode.

V rámci akademickej debaty je podľa týchto autorov tiež žiaduce, aby predmetom sporu v diskusii bolo to, čo publikum považuje za aktuálne a dôležité (5. aktuálnosť). Tým sa zvyšuje motivácia diskutovať – snaha hľadať pravdu a preskúmať všetky možnosti argumentácie. Okrem toho by dobrá téza na akademickú diskusiu mala byť aj stručná (6. stručnosť). V tom sa líši napr. od diskusie o štátnom rozpočte, o ktorom sa tiež diskutuje, ale jeho text má mnoho strán. Hlavná téza akademickej diskusie by tiež nemala favorizovať jednu stranu sporu, čo sa často deje v aplikovaných diskusiách a debatách[44] (7. nezaujatosť). Pokým formulácia tézy je väčšinou úlohou pre toho, kto diskusiu moderuje a pripravuje[45], poďme sa na diskusiu pozrieť z hľadiska diskutujúcich strán.

5.3. Príprava argumentácie

Pri príprave argumentácie na diskusiu musíme pamätať na to, akú funkciu argumentácia v diskusii zohráva (pozri princípy § 5.1.) a akú pozíciu vo vzťahu k téze zastávame. Je jasné, že naša stratégia argumentácie bude iná v prípade, že sme *zástancami* (navrhovateľmi) danej tézy, ako keď sme jej *oponentmi*. V oboch prípadoch je však nevyhnutné úplne rozumieť diskutovanej téze a mať jasne sformulované stanovisko, ktoré má naša argumentácia podporiť. Zastávať pozitívne stanovisko k téze diskusie znamená niesť bremeno dokazovania a obhajovania prijateľnosti/pravdivosti tézy, ak sme k tomu protistranou vyzvaní. Oponentom v diskusii je ten, kto

42 Aj keď v práci kladieme dôraz na kritickú akademickú diskusiu, nevylučujeme možnosť informatívnej voľnej diskusie, ktorej cieľom je odhaliť širšie súvislosti nejakého problému. Pozri aj pozn. 34.

43 Ako príklad si možno predstaviť variant 1 našej tézy doplnený takto: 1. *Školy* v SR katastrofálne *zaostávajú za vyspelými krajinami*. Je jasné, že by takto formulovaná téma zmenila pomer zástancov a oponentov a zrejme by tiež následne viedla k emocionálne ladenej debate na úkor vecnosti.

44 Napríklad pri presadzovaní zákonov v parlamente, kde sú zástancovia zmien vždy v nevýhode oproti zástancom zachovania aktuálneho stavu.

45 Diskusia môže prebiehať aj bez moderátora, čo však kladie omnoho väčšie nároky na disciplínu a ústretovosť diskutujúcich. Fáza spresňovania tézy a hľadania bodov sporu by bola úvodnou časťou diskusie a v záverečnej časti by bolo úlohou diskutujúcich zhodnotiť výsledky diskusie a vyvodiť z nich závery vo vzťahu k riešeniu problému. To v ideálnom prípade znamená formulovať dosiahnutý konsenzus.

nesúhlasí buď s argumentáciou v prospech tézy, alebo nesúhlasí s pravdivosťou tézy a zastáva protikladnú tézu. Vtedy rovnako nesie bremeno dôkazu a je povinný hájiť ju a uvádzať argumenty na jej podporu. Z toho je zrejmé, že obe strany sa musia na diskusiu poctivo pripraviť. V prvom rade musia 1. *presne rozumieť diskutovanej téze (tézam)*, musia 2. *poznať aktuálny stav diskusie* v diskurzoch príslušných disciplín, musia poznať už existujúce argumenty pre a proti danej téze (tézam), musia vedieť explicitne 3. *vyjadriť svoje stanovisko*[46] vo vzťahu k problému vyjadrenému v tézach diskusie. Okrem toho, v prípade, že sme zástancami istej tézy, je dobré poznať stanovisko oponenta a pripraviť sa na možné argumenty, námietky proti téze a našim argumentom, ktoré môže vzniesť. Inými slovami, pred diskusiou potrebujeme 4. *argumentačnú stratégiu*, podľa ktorej budeme argumenty vyberať a plánovať ich štruktúru a postupnosť vo verbálnom prejave tak, aby sme čo najlepšie podporili naše stanovisko a tézu(y) z neho plynúce.

5.3.1. Analýza téz diskusie

Začíname analýzou diskutovanej tézy, ktorú rozoberieme na jednotlivé termíny. V tomto nám pomôžu postupy objasňovania kľúčových pojmov, podrobnejšie rozobraté v § 4. 3.: *definície, rozlíšenia, analýza*. Je nevyhnutné, aby diskutujúce strany súhlasili s definíciami kľúčových pojmov (ak sa diskusia netýka problémov definície). Nemusí to byť vždy už pred diskusiou, ale minimálne v úvodných fázach diskusie je potrebné sa explicitne dohodnúť, že kľúčové termíny budeme definovať a používať jednotne. Ak napríklad diskutujeme o tom, či nejaké konanie je/nie je neetické, je potrebné, aby sme mali jednotný pojem *etického konania*. Alebo ak diskutujeme o opatreniach na zvýšenie kvality školstva, je potrebné, aby obe strany súhlasili s jednotnou definíciou pojmu *kvalita školstva*. S tým súvisí pravidlo, ktoré hovorí, že diskutujúce strany nemôžu počas diskusie arbitrárne meniť zavedené definície či navrhovať nové rozlíšenia, ktoré by favorizovali jednu stranu sporu. Ak nemáme vopred dohodnuté definície, tak sa dodržiavanie tohto pravidla vyžaduje len veľmi ťažko a ľahko skĺzneme k zdanlivým sporom.

5.3.2. Poznanie aktuálneho stavu diskusie

Je veľmi dôležité, aby diskutujúci preukázali vedomosti o diskutovanej téme. Musia mať prehľad o aktuálnom stave diskusie a o tom, ktoré argumenty v tomto spore už boli použité a sú verejne známe, ktoré argumenty už boli spochybnené alebo vyvrátené. Rovnako dôležité je poznať, čo bolo ohľadom danej témy publikované v príslušných disciplínach.[47] Príprava na kvalitnú diskusiu sa začína v knižnici a na internete a vyžaduje si mnoho rešeršovania a analýz. Keď už máme prehľad o kontexte daného problému v rámci relevantných disciplín, je potrebné klasifikovať zozbierané argumenty pre a proti. V mnohých prípadoch budeme musieť argumenty ešte predtým rekonštruovať, pretože sa nenachádzajú v explicitnej forme a sú skryté vo vnútri textov (pozri § 1.5.).

46 Stanovisko je širšie hodnotové východisko, ktoré sa spravidla nedá vyjadriť jednou alebo niekoľkými tézami. Napríklad moje stanovisko k problému umelého prerušenia tehotenstva môže implikovať viaceré tézy do diskusie, z ktorých niektoré budem na základe daného stanoviska obhajovať a s niektorými budem, naopak, v rozpore.

47 Mnohé problémy sa síce diskutujú v rámci jednej disciplíny, ale vyžadujú poznanie a evidenciu, ktoré im poskytujú iné disciplíny. Problémy diskutované v politike sa často opierajú o dáta z prírodných alebo spoločenských vied, prípadne sú pri ich riešení využívané argumenty rozpracované v humanitných vedách a pod.

Je zrejmé, že ideálnym prípadom je obhajovať stanovisko a tézu argumentmi, ktoré sú deduktívne platné a presvedčivé, ale to nie je vždy možné a je pravdepodobnejšie, že v mnohých prípadoch budeme musieť argumentovať s použitím „slabších" argumentov.[48]

Ak vhodné argumenty nenájdeme a ani sa nám ich nepodarí zrekonštruovať, je potrebné, na základe nadobudnutého poznania, sformulovať vlastné argumenty. Nesmieme pritom zabúdať na štyri princípy, s ktorými by mal byť ideálny argument v súlade, a ktoré sme rozobrali v § 1.4. Ide o *princíp štruktúry, princíp relevancie, princíp prijateľnosti a princíp dostatočnosti*. Pri porušení niektorého z uvedených princípov by naša argumentácia zlyhávala vďaka používaniu falošných argumentov.[49] Takže ak to zhrnieme, pri výbere a formulácii argumentov do diskusie musíme poznať typ argumentu, s ktorým pracujeme, a v najväčšej možnej miere dodržiavať princípy ideálneho argumentu. S týmto na pamäti sa môžeme pustiť do prípravy argumentačnej stratégie, ešte predtým by však bolo dobré si ujasniť vlastné stanovisko k danému problému, ktoré má argumentácia podporovať.

5.3.3. Stanovisko a argumentačná stratégia

Dobre sformulovaná téza generuje protikladné (sporné) stanoviská a delí diskutujúcich na tých, čo sú za, a tých, čo sú proti. Inak povedané, stanovisko je uhol pohľadu, z ktorého na problém obsiahnutý v téze nahliadame. Stanovisko sa tézou (alebo antitézou v prípade oponenta) nevyčerpáva, pretože stanovisko je širšie hodnotové východisko a môže byť vyjadrené viacerými rôznymi tézami, prípadne antitézami k iným stanoviskám. Je potrebné si tiež uvedomiť, že pre každú tézu existuje viacero možných pozitívnych, ale aj negatívnych stanovísk. Ide len o inak vyjadrenú myšlienku, že tí, čo s tézou súhlasia (napr. poslanci v parlamente), môžu mať na svoj súhlas rôzne dôvody. Naše stanovisko by sme preto mali mať explicitne sformulované nielen pre potreby diskusie, ale aj pre potreby prípravy argumentačnej stratégie.

Ak napríklad téza diskusie znie: *Predvolebné kampane politických strán by mali byť financované výhradne z financií zo štátneho rozpočtu*., tak súhlas môže byť zdôvodnený tým, že korupcia je pre demokraciu najväčším nepriateľom a voľby majú byť súbojom ideí a nie súbojom tých najbohatších o moc. Sme teda presvedčení, že podoba predvolebnej súťaže je nespravodlivá a vedie k deformáciám, ktoré nevygenerujú toho najlepšieho. Preto je potrebné prijať korekčné mechanizmy a obmedzenia pre financovanie v podobe zákonov, ktoré to napravia. Súčasťou vypracovaného stanoviska by malo byť okrem podrobnej analýzy súčasného stavu a aktuálnych zákonov aj spracovanie nášho chápania spravodlivosti a moci v rámci demokratických volieb. To rozhodne nie sú triviálne problémy a vyžadujú si dlhšie a podrobnejšie štúdium. Explicitná formulácia stanoviska nám pomáha vyznačiť hranice budúcej argumentácie v rámci diskusie a zároveň je súčasťou hľadania argumentačnej stratégie.

Pri ďalšom obhajovaní uvedenej tézy sa ponúka viacero možností, na čo dať v argumentácii dôraz. Napríklad:

a) zdôrazniť férovú súťaž a rovnosť šancí,
b) možnosť pre strany sústrediť sa na prípravu volebného programu a rozvoj personálnych kapacít namiesto získavania peňazí zo súkromných zdrojov alebo
c) významné zníženie priestoru na korupciu politických strán.

48 Sila a slabosť je relatívna vo vzťahu k cieľu, ktorý v diskusii sledujeme. Našou snahou by však malo byť vyberať a formulovať čo najsilnejšie argumenty v prospech našej pozície.

49 Pozri § 3.

Nemusíme sa však obmedziť na jednu líniu argumentácie. Ak máme pocit, že samostatne argumenty nebudú dostatočne silné alebo presvedčivé, môžeme jednotlivé línie kombinovať. To, čo je potrebné brať do úvahy, sú vonkajšie okolnosti priebehu diskusie ako publikum, povaha diskusie či priestor, ktorý v rámci diskusie dostaneme. Ako sa nakoniec rozhodneme, je na našej tvorivosti a predvídavosti. Veľmi dôležitou premennou, s ktorou musíme počítať, je náš budúci oponent. Ak ho poznáme a poznáme aj jeho stanovisko v diskutovanej otázke, je to ľahšie, ak ho nepoznáme, môžeme len hádať, ako bude na naše argumenty reagovať, a musíme sa pripraviť na všetky mysliteľné dôvody, s ktorými sa protistrana púšťa do argumentácie. V našom prípade: a) neúmerne vysoké náklady na voľby, b) motivácia k špekulácii so zakladaním nových strán s cieľom získania peňazí na kampaň, c) neúčinnosť navrhovaného opatrenia (väčšina nákladov na kampaň je aj tak skrytých) a pod.

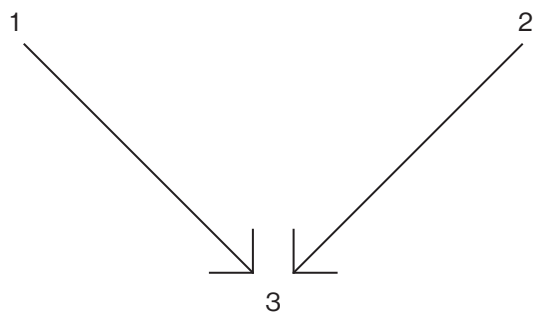
Ak nám nepostačuje jednoduchý argument (premisa a záver) a rozhodneme sa argumenty kombinovať, existuje niekoľko základných štruktúr argumentov v diskusii.[50]

5.3.4. Základné štruktúry argumentov v diskusii

Walton (2006, kap. 4) rozlišuje štyri typy argumentov[51] a považuje ich znázornenie pomocou diagramov za prospešné pri identifikácii a kritizovaní argumentov. Rozlišuje štyri typy štruktúry argumentov: I. *konvergentné*, II. *prepojené*, III. *zreťazené* a IV. *divergentné*.

I. *Konvergentné argumenty*[52] sú také, pri ktorých sú premisy nezávislé a každá samostatne podporuje záver. Príkladom môže byť argumentácia v prospech rovnej dane:

A(48) 1. Politika rovnej dane netrestá úspešnejších.
2. Politika rovnej dane zvyšuje celkový výber daní.
Preto:
3. Rovná daň má pozitívny efekt na financie štátu aj jednotlivcov.
Štruktúru argumentu možno graficky znázorniť:

konvergentný argument

50 Podrobnejšie pozri Walton, 2006, kap. 4 alebo Eemeren, 2002, časti 5.4. a 5.5.

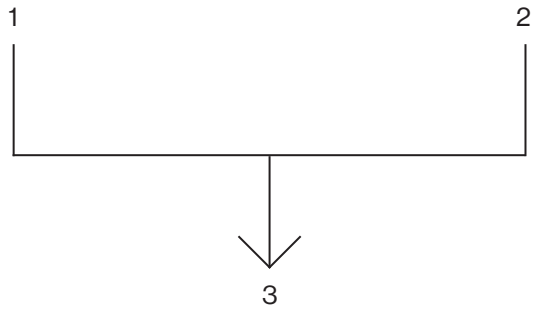
51 Už v § 1.3. sme sa stretli s rozdelením argumentov na základe platnosti, správnosti a presvedčivosti. Na tomto mieste rozlišujeme argumenty a vzťahy argumentov z hľadiska analýzy a tvorby argumentačnej stratégie alebo z hľadiska čo najlepšej prezentácie argumentov počas diskusie.

52 Eemeren a kol. (2002) nazývajú tento typ argumentu ako viacnásobný argument v protiklade k jednoduchému argumentu s jednou premisou.

V prípade, že premisy sú navzájom previazané a nevystupujú nezávisle, dostávame iný typ argumentu – prepojený.

II. *Prepojený argument*[53] je taký argument, ktorého premisy fungujú spoločne ako zdôvodnenie záveru. Dobrým príkladom je klasický sylogizmus, v ktorom prvá premisa je všeobecnou generalizáciou a druhá premisa v spojení s ňou zdôvodňuje prijatie záveru ako pravdivého.

A(49) 1. Každé zdanenie zisku občanov zo strany štátu je krádežou.
2. Rovná daň je zdanením zisku zo strany štátu.
Preto:
3. Rovná daň je krádežou.
Graficky možno tento typ argumentu znázorniť:

prepojený argument

Z argumentu jasne vidíme, že obe premisy sú navzájom prepojené. Nie vždy je však jednoduché odlíšiť konvergentný argument od prepojeného. Walton (2006, s. 151) v takom prípade navrhuje štyri možné spôsoby, ako určiť typ argumentu. Prvým sú slovné spojenia ako „Mojím druhým dôvodom...“ alebo „A navyše platí...“, či „Prvým dôvodom je... a druhým dôvodom je...“, ktoré naznačujú, že ide o konvergentné argumenty. Naproti tomu spojenia ako „Spolu s tým...“ alebo „takisto sa vyžaduje...“ naznačujú prepojený argument. Tak by sme mohli náš príklad konvergentného argumentu (A(48)) nájsť v podobe:

„Zastávame stanovisko, že rovná daň má pozitívny efekt na financie štátu a súčasne aj na financie jednotlivcov. *Dôvodom* je, že netrestá tých, čo sú úspešní, a *navyše platí*, že politika rovnej dane zvyšuje celkový výber daní.“

A príklad prepojeného argumentu (A(49)):

„Sme presvedčení, že rovná daň je krádežou. Každé zdanenie zisku občanov zo strany štátu je krádežou a *spolu s tým platí*, že rovná daň je zdanením zisku občana zo strany štátu.“

Druhým spôsobom, ako odlíšiť konvergentný a prepojený argument, je výskyt niektorej zo známych deduktívne platných foriem argumentu, akou je napríklad modus ponens[54] alebo modus tollens. V týchto prípadoch vieme, že ide o prepojený argument.

Tretím spôsobom je tzv. *test zakrytia*, pri ktorom zakryjeme jednu z premís a skúmame, či sa podpora záveru radikálne neznížila. V prípade nášho argumentu A(49) je jasné, že v prípade

53 Eemeren a kol. (2002) nazývajú tento typ argumentu *koordinatívny* v protiklade k *subordinatívnemu*, ktorý my spolu s Waltonom (2006) nazývame *zreťazeným* (serial) argumentom.

54 K tomu pozri aj § 2.3.3., kde sme rozoberali pravidlo odstránenia implikácie pomocou modus ponens.

zakrytia druhej premisy sa vzťah medzi prvou premisou a záverom oslabil, a preto ide o prepojený argument.

Štvrtým spôsobom je zváženie spôsobu, akým je argument použitý v kontexte celej diskusie (textu) a vo vzťahu k ďalším argumentom v argumentačnej stratégii. Širší kontext a použitie argumentu nám napovedia, o aký typ argumentu ide.

Ďalším typom štruktúry argumentácie je III. *zreťazený argument*. Ide o sériu argumentov, kde záver jedného argumentu je súčasne premisou argumentu nasledujúceho. Pozrime sa na takýto príklad:

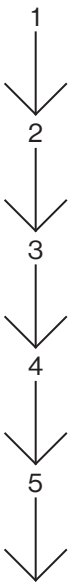
A(50) 1. Ak piješ X, budeš dlho spať.
2. Ak dlho spíš, máš lepšie zdravie.
Preto:
3. Pitie X vedie k zlepšovaniu zdravia.

Záver 3 z premís 1 a 2 súčasne slúži ako premisa nasledujúceho argumentu (A51), ktorý spolu s premisou 4 vedie k záveru 5.

A(51) 3. Pitie X vedie k zlepšovaniu zdravia.
4. Ak niečo vedie k zlepšovaniu zdravia, malo by to byť súčasťou liečby.
Preto:
5. X by malo byť súčasťou liečby.

Charakteristikou tohto argumentu je práve duálna funkcia, kde jedno tvrdenie (3.) funguje ako záver a súčasne premisa (Walton, 2006, s. 146).

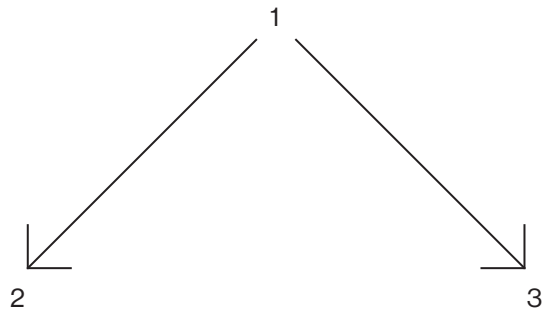
Graficky znázornime zreťazený argument takto:

zreťazený argument

Pri kombinovaní viacerých argumentov v rámci argumentačnej stratégie ešte môže nastať situácia, že z jednej premisy sú odvodené dva odlišné závery. Walton (2006, s. 147) uvádza takýto príklad tzv. IV. *divergentného argumentu*:

A(52) 1. Bolo dokázané, že fajčenie vážne poškodzuje zdravie.
Preto:
2. Reklamy na cigarety by mali byť zakázané.
A preto:
3. Varovanie, že fajčenie je nebezpečné, by malo byť vytlačené na každej krabičke cigariet.
Grafické znázornenie divergentného argumentu je takéto:

divergentný argument

Uvedené podoby argumentov možno ďalej kombinovať do zložitejších štruktúr a postihnúť nimi aj argumentáciu v skutočne komplexných sporoch. Používanie diagramov využijeme nielen vo fáze štúdia a prípravy, ale prípadne aj ako názornú pomôcku v priebehu diskusie.

Na záver tejto časti dodajme, že je dobré, aby výsledkom fázy prípravy argumentácie boli poznámky, kde máme zachytené možné línie a štruktúru argumentácie, sformulované stanovisko, zoznam informácií a odkazov na zdroje týchto informácií, ktoré podporujú/popierajú tézu a pod. Tieto poznámky budú potom užitočné počas prezentácie argumentácie. Ako sme už skôr spomínali, argumentácia nie je jedinou súčasťou participácie na diskusii, preto je, okrem argumentačnej stratégie a prieskumu argumentov, dôležité sa pri príprave venovať aj ďalším aspektom diskusie.

5.4. Príprava prezentácie

Okrem vytvorenia presvedčivej argumentačnej stratégie, ktorú je možné prispôsobiť neočakávaným okolnostiam, je pre efektívnu prezentáciu potrebné pripraviť sa a myslieť aj na ďalšie okolnosti a súčasti verbálneho prejavu v rámci diskusie. Pripomeňme, že za hlavnú funkciu diskusie nepovažujeme presviedčanie a zmenu stanoviska oponenta v danej veci, ale hľadanie riešenia, ktoré je najlepšie zdôvodnené argumentmi alebo *vyjasnenie možných stanovísk na danú tému* a *zváženie sily, správnosti a presvedčivosti argumentov*, ktoré tieto stanoviská podporujú alebo odmietajú. To však neznamená, že štýl a rétorické faktory nie sú dôležité, ale to, že primárny cieľ, s ktorým ich využívame, je iný.

Poznanie budúceho publika je cennou informáciou, ktorá ovplyvňuje výber argumentačnej stratégie a prípravy diskusie. Ak máme dostatok informácií, tak môžeme predvídať, aký asi

postoj bude publikum mať voči nám ako osobe, nášmu stanovisku a hlavnej téze, ktorú obhajujeme (prípadne antitéze). Iné je argumentovať pred akademickým publikom, pred študentmi strednej školy alebo pred členmi nejakej záujmovej skupiny. Okrem toho, ak nejde o akademickú diskusiu na neutrálnej pôde, je potrebné pamätať aj na prípadné špecifikum danej diskusie, ak sa napr. koná pri príležitosti nejakého výročia (koniec 2. sv. vojny, založenia inštitútu a pod.). O publiku je dobré vedieť aj to, či je heterogénne, aké asi vzdelanie dosiahla väčšina publika, či v ňom neprevládajú ženy/muži a pod. Diskusiu môže ovplyvniť aj to, ak publikum už vopred pozná naše stanovisko a argumentáciu alebo sme pre nich neznámy element.

Argumentácii v diskusii často ešte predchádza úvodné slovo (prípad, príklad a pod.), definovanie sporu a formulácia hlavnej tézy a vyjasňovanie stanovísk protistrán v závislosti od formátu diskusie (moderovaná diskusia, nemoderovaná diskusia, diskusný príspevok a pod.). Na tomto mieste preto ešte stručne načrtneme ďalšie faktory ovplyvňujúce efektívnu diskusiu, ku ktorým patrí štýl a rétorika.

5.4.1. Štylistické faktory

Medzi štylistické faktory podľa Freelyho a Steinberga (2009) patria *stručnosť, jasnosť, slovník, jednoduchosť štruktúry, konkrétnosť a názornosť*.[55]

Stručnosť. Odborníci vo svojom prejave často skĺznu ku košatým súvetiam a zložitým technickým vyjadreniam plným odborných termínov. Je potrebné pamätať na to, že pokým v písomnom prejave to môže byť v poriadku, verbálna diskusia si vyžaduje stručné a čo najjednoduchšie vety, aby publikum, oponent, prípadne moderátor boli schopní *sledovať* štruktúru a logiku, *odlíšiť* jednotlivé časti prejavu a *identifikovať* stanovisko, hlavné argumenty a závery. Ak máme diskusný príspevok, nemal by jeho celkový čas presiahnuť 30 minút, čo je čas, v ktorom sme schopní sa plne koncentrovať, aby sme poslucháčov „nestratili". To, čo máme pod kontrolou už pred diskusiou, si musíme preto pripraviť s maximálnou pozornosťou a čo najstručnejšie. V tých pasážach, kde sa očakáva improvizácia a reakcia na oponenta, by sme mali vopred predvídať možné protiargumenty a pripraviť sa tak, aby aj naše reakcie v týchto častiach diskusie neboli rozvláčne a nejasné.

Jasnosť potrebujeme, aby nám druhí porozumeli. Je opakom vágnosti a viacznačnosti – črtami, ktoré sa síce v našom verbálnom prejave často vyskytujú, no v dobrej diskusii nemajú miesto.[56] Ideálny prípad nastáva, keď sa nám podarí primäť publikum k porozumeniu vzťahom medzi argumentmi, dôkazmi a informáciami tak, že uvidia celý problém z nášho stanoviska a porozumejú našej argumentácii. Len vtedy sa môžeme nazdávať, že publiku bude umožnené porovnať a posúdiť našu argumentáciu s argumentáciou a stanoviskom oponenta. Ak to obrátime: „[A]k nejasnosť umožní nepochopenie vašich argumentov, môžete si byť istí, že oponenti nepochopia vaše argumenty. A môžu presvedčiť ostatných, aby tiež neporozumeli" (Freely – Steinberg, 2009, s. 288).

55 Freely – Steinberg (2009, s. 291) k nim ešte radia prácu s konotáciami (connotation) a dramaturgiu (climax), ktorá má spieť k vyvrcholeniu v správny čas. Tieto sme vypustili, pretože ich v našom kontexte nepovažujeme za príliš dôležité.

56 Postupy zvyšovania jasnosti a odstraňovanie vágnosti a neurčitosti sme rozoberali na viacerých miestach tejto učebnice. V rámci rekonštrukcie argumentov v § 1.5., v rámci problému argumentácie v písaní pri tvorbe úvodu a postupoch objasňovania kľúčových pojmov a rozlíšení v § 4.1. – §4.3., ale aj v tejto časti sme uviedli jasnosť nielen ako faktor dobrého štýlu, ale aj ako kľúčový princíp kritickej diskusie § 5.1.

Slovník. Výber slov musí zodpovedať publiku, pred ktorým stojíte. Slovník, ktorý zvolíte na detskej univerzite, nebude slovníkom, ktorý môžete použiť pred špecialistami na daný problém, rovnako ako slovník vhodný pre študentov prvého stupňa vysokej školy nebude vhodný pre doktorandov. V prípade, že vieme, kto bude naším publikom, je vhodné slovnú zásobu prispôsobiť publiku a situácii, v ktorej sa diskutuje. Ak už musíme použiť pre publikum neznámy termín, mali by sme ho definovať, aby mu publikum rozumelo.[57]

Jednoduchá štruktúra. Štruktúra našej argumentácie a ďalších častí, v ktorých prispievame do diskusie, by mala byť čo najjednoduchšia a jej logika by mala zrkadliť logiku daného problému. Jednoduchá a funkčná štruktúra častí prejavu a jednotlivých viet prispieva k jasnosti a umožňuje stručnosť. Dobrými pomôckami sú číslovanie, označovanie písmenami a používanie jednoduchých a zapamätateľných nadpisov pre jednotlivé časti.

Konkrétnosť a názornosť. Na posilnenie a podporu našich argumentov je dobré použiť konkrétne údaje (napr. štatistiky, porovnania, výsledky dotazníkov), ktoré zvýšia záujem a preukážu, ilustrujú, podporia... argumentáciu a tvrdenia. Ak sú nejaké relevantné vedecké dáta k dispozícii, mali by sme ich využiť a interpretovať v kontexte nastoleného sporu. K väčšej názornosti, ktorá je dôležitá pre porozumenie nášmu stanovisku, určite prispeje, ak svoju argumentáciu vhodne doplníme vizualizáciami a obrazmi. Dáta a korelácie medzi nimi možno okrem čísel prezentovať aj vizuálne – za pomoci grafov a diagramov. Rovnako možno graficky znázorniť aj vzťahy medzi argumentmi, prípadne použiť vizuálnu metaforu. Je však potrebné mať na pamäti, že obrazy by nikdy nemali byť v diskusii samoúčelné alebo zavádzajúce. Nie je žiaduce, aby sme emocionálne ladenými obrazmi odvádzali pozornosť, prípadne si nakláňali publikum na svoju stranu. To by mohlo vzbudiť práve opačný dojem, že nedostatok presvedčivých argumentov nahrádzame „podpásovými" útokmi na emócie.

5.4.2. Rétorické faktory

Medzi rétorické faktory podľa Freelyho a Steinberga (2009) radíme *koherenciu, jednotu, dôraz a etické a inkluzívne použitie jazyka*.

Koherencia. Rovnaké argumenty a dáta môžu byť usporiadané a prepojené rôznym spôsobom. Naším cieľom je vhodne usporiadať jednotlivé časti nášho prejavu a spojiť ich tak, aby tvorili jednotný celok. Dôležité je, aby jednotlivé časti na seba navzájom logicky nadväzovali, odzneli v správnom poradí a boli zmysluplne plynulo prepojené. Čo v tomto kontexte znamená „správne"? Správne poradie častí spočíva vo vzťahu k riešenému problému z nášho stanoviska (či už sme v pozícii zástancu hlavnej tézy, alebo jej oponenta) a v súlade s hierarchiou cieľov diskusie (riešenie, najlepšie zdôvodnené argumentmi, vyjasnenie stanovísk, zváženie správnosti, presvedčivosti a sily argumentov).[58] Správne *usporiadanie* vychádza zo zvolenej argumentačnej stratégie a rešpektuje logiku daného problému. Sú, samozrejme, možné aj iné usporiadania, napríklad primárne zohľadňujúce psychologickú silu a presvedčivosť. Tu však podľa nás opäť platí, že nadužívanie rétoriky sa môže pre publikum javiť skôr podozrivo a dáva dôraz viac na presviedčanie ako na riešenie problémov a hľadanie pravdy a najlepšie zdôvodnených riešení. Cit pre mieru je v tomto prípade znakom kultúry diskutujúceho. Okrem usporiadania netreba zabúdať na *prepojenie* usporiadaných častí, aby prechody medzi nimi boli plynulé a umožnili publiku sledovať našu stratégiu a uvažovanie.

57 Pozri aj § 4.3.1. venujúcu sa definíciám.

58 Pozri definíciu diskusie na začiatku § 5.

Jednota. Faktor jednoty hovorí o tom, že naše vystúpenie (príspevok, prejav) by malo mať jeden jasný a špecifický cieľ. Napríklad predstaviť nami navrhované riešenie sporu alebo spochybniť správnosť argumentácie zástancov tézy. Aby sme tento účinok dosiahli, je potrebné všetko, čo neprispieva k danému cieľu, z prejavu alebo vystúpenia nekompromisne odstrániť. K dojmu jednoty neprispieva, keď prejav zahlcujeme zaujímavými, ale nepodstatnými detailmi, ktoré síce s témou súvisia, ale nie sú nevyhnutne potrebné pre argumentáciu a navrhované riešenie. Rovnako rušivo pôsobia nevhodne zvolené príklady alebo humorné či ironické vsuvky na miestach, kde funkčne neprispievajú k priebehu našej argumentácie.

Dôraz. Naším cieľom v diskusii je, aby bol náš vstup do diskusie jednotný, jasný, koherentný a s dôrazom na podstatné časti, ktoré by mali utkvieť v pamäti publika. Správny dôraz dosahujeme v prvom rade tým, kam v našom prejave umiestnime hlavnú myšlienku. Niekedy je dobré nechať si ju na záver, niekedy je lepšie ňou začať. Opakovanie je kľúčové a hlavná myšlienka, ktorá sa počas prejavu zopakuje viackrát, by mala byť jednoduchá, vyjadrovať naše stanovisko v spore a podporovať argumentačnú stratégiu. S časom je potrebné narábať úsporne a pamätať na to, že väčšina času má byť venovaná kľúčovým argumentom.

Jazyk, ktorý používame, by mal byť slušný a nemal by nikoho urážať. Rovnako nie je vhodné, aby naše používanie jazyka niekoho vylučovalo na základe odlišnosti, rodu, etnicity a pod. Nemalo by dochádzať k tomu, aby sme rozdeľovali ľudí na ja (my) a oni. Tým by sme len znehodnotili prácu, ktorú sme venovali príprave našej argumentácie, pretože publikum by sa namiesto sústredenia na obsah sporu a argumentáciu zaoberalo negatívnymi emóciami, ktoré sme vyvolali.

5.5. Zhodnotenie diskusie

Doteraz sme sa venovali príprave funkčnej a efektívnej kritickej diskusie. Po tom, ako diskusia prebehla a obe strany sporu predostreli svoje stanoviská, je potrebné kriticky zhodnotiť výsledky a úroveň diskusie. V rámci akademickej diskusie sú tými, čo hodnotia závery a celkový priebeh diskusie a rozhodujú o tom, ktorá strana si viedla lepšie, väčšinou vyučujúci.[59] Tí sú okrem roly vyučujúceho aj v úlohe rozhodcu a kritika. V tejto časti kapitoly im ponúkame otvorený zoznam kritérií, ktoré by mali byť ľahko prispôsobiteľné pre špecifickejšie potreby jednotlivých odborov alebo predmetov.

V § 5.1. sme uviedli tri základné princípy ako nutné podmienky kritickej diskusie. Pri posudzovaní je preto potrebné sa najprv pozrieť na to, či neboli niektorou zo strán (zástanca/oponent) v priebehu diskusie porušované. Ide o princípy *omylnosti, hľadania pravdy* a *jasnosti*. Rovnako nesmieme zabúdať na kritériá ideálneho argumentu (§ 1.4.) pri posudzovaní argumentov, ktorými sú princípy štruktúry, relevancie, dostatočnosti a prijateľnosti.

V literatúre k akademickým diskusiám existuje viacero variantov rôznych formulárov na hodnotenie a prideľovanie bodov v rámci vybraných kritérií.[60] Je to znakom prepracovanej metodiky a pevného miesta argumentácie v osnovách stredných a vysokých škôl v anglosaských krajinách. U nás sme, žiaľ, ešte stále nedocenili obrovský význam vyučovania argumentácie a správnej diskusie pre rozvoj demokracie, ale aj pre efektívnejšie vyučovanie všetkých predmetov na školách.

59 Je však možné, že posudzovateľmi sú odborníci z externého prostredia alebo študenti vo vyššom stupni štúdia.

60 Ako príklad pozri viaceré hodnotiace formuláre, ktoré uvádzajú Freely a Steinberg (2009, kap. 17).

Pre naše potreby rozoberieme kritériá hodnotenia diskusie tak, ako ich ponúka tabuľka v knihe Freelyho a Steinberga (2009, s. 320), ktorú sme mierne upravili. Ide o tieto kritériá: 1. *Analýzy a definície*, 2. *Práca s dôkazmi a dátami*, 3. *Odmietnutie/vyvrátenie*, 4. *Krížový prieskum protistrany*, 5. *Organizácia a kompozícia*, 6. *Jazyk, štýl a funkčné využitie rétoriky*. Rozoberme postupne jednotlivé kritériá.

1. *Analýzy a definície*. V § 4.3. sme podrobnejšie rozobrali postupy na objasnenie kľúčových pojmov, ktorými sú *analýza, definícia a rozlíšenie*. Všetky kľúčové pojmy by mali byť jednoznačne identifikovateľné. Mali by byť jasné alebo jasne definované a jednoznačne používané počas celého priebehu diskusie. Obe strany by mali poskytnúť všetky nevyhnutné analýzy vyplývajúce zo spornej tézy a problému, ktorého sa diskusia týka. Stanovisko oboch strán by malo byť jasne predstavené.

2. *Práca s dôkazmi a dátami*. Diskutujúci sú povinní poznať diskutovanú tému do hĺbky a vo svojej argumentácii vhodne a primerane využívať citácie relevantnej literatúry a dáta z relevantných vedeckých výskumov na podporu svojho stanoviska a tvrdení.

3. *Odmietnutie/vyvrátenie*. Všetky argumenty jednej strany by mali byť druhou stranou vyvrátené alebo spochybnené. Ide o schopnosť oboch strán reagovať na námietky a argumenty proti ich stanovisku adekvátnymi protiargumentmi alebo identifikáciou falošných argumentov v postupe protistrany. Táto schopnosť si okrem perfektnej prípravy vyžaduje aj tvorivosť a pohotovosť v meniacich sa podmienkach diskusie.[61]

4. *Krížový prieskum protistrany*. Kvalitu diskusie do veľkej miery charakterizuje schopnosť objaviť slabé miesta v stratégii a argumentoch protistrany. Tým sa obe strany navzájom motivujú k lepším výkonom, čo v konečnom dôsledku (spolu s kvalitou napĺňania predchádzajúceho kritéria) vedie k hlbšiemu pochopeniu témy a novému poznaniu na oboch stranách.

5. *Organizácia a kompozícia*. Toto kritérium sa týka kvality argumentačnej stratégie. Zahŕňa aj schopnosť predvídať budúce námietky protistrany a poctivú prípravu viacerých možných scenárov budúcej diskusie. Je potrebné zhodnotiť komplexnosť a štruktúru argumentov, ako aj organizáciu ostatných súčastí diskusie (predstavenie stanoviska, vysvetlenia, definície) vo vzťahu k celému vystúpeniu. Zahŕňa aj zhodnotenie práce s príkladmi, prípadne práce s názornými ukážkami, prácu s časom a pod.

6. *Jazyk, štýl a funkčné využitie rétoriky*. Využité jazykové prostriedky (týka sa aj neverbálnych prejavov a gest) by mali byť vhodné a udržiavať vecný tón celej diskusie. Použitý slovník nesmie urážať alebo nejakým spôsobom protistranu znevažovať. Ku kladom patria stručnosť, jasnosť a jednoduchá štruktúra. Všetky aspekty štýlu a rétoriky by mali byť využité k zvýšeniu presvedčivosti našich argumentov. Rozhodne by nemali byť zneužívané na vzbudzovanie emócií, odvádzanie pozornosti či zahmlievanie podstaty sporu.

Tieto kritériá by mali okrem posudzovateľov poznať aj diskutujúci v akademickej diskusii, aby v prípade, že posudzovateľ vynáša verdikt (ten však môže byť vystriedaný hlasovaním publika), rozumeli, prečo v tejto diskusii obstáli lepšie alebo horšie ako protistrana. Posudzovateľ by mal svoj verdikt vždy jasne vysvetliť s tým, že okrem kritických pripomienok uvedie aj kladné stránky celého vystúpenia v oboch prípadoch aj s odkazmi na konkrétne pasáže.

61 Podobne ako sme zdôrazňovali tvorivosť pri argumentácii v písaní (§ 4.5.), aj v prípade prípravy a vedenia diskusie nikdy nejde o nejaké mechanické uplatňovanie naučených pravidiel, ale o skutočne tvorivú činnosť.

5.6. Úlohy a cvičenia

1. Sformulujte tézu a dve sporné stanoviská k téze implicitne prítomné v predloženom texte.

„... Opticky dobre vyzerajúcu mieru nezamestnanosti (SR 7,5 %, Nemecko 3,6 %, priemer EÚ 7,3 % podľa Eurostatu) vláda zneužíva na heslá v duchu: ‚Už sme tam! Sme ako priemer EÚ!', a podsúva nám domnienku, že pracovný trh SR sa približuje tomu nemeckému. Ukazovateľ však – bez porozumenia a správnej interpretácie – významne klame telom aj obsahom. Rozdiely sú priepastné. V skutočnosti totiž miera nezamestnanosti definuje, ‚iba' ľudí neúspešne si hľadajúcich prácu v krajine či regióne. Nezahŕňa významné skupiny obyvateľstva, ktoré už na hľadanie práce rezignovali alebo si ju našli mimo krajiny...“

(Úryvok z: Klimek, M. (2018): Približuje sa náš pracovný trh nemeckému?. In: .týždeň, roč. XV, 2018, č. 4, s. 19)

2. Určte, ktoré tézy nie sú sformulované v súlade so zásadami (§ 5.2.). Určte, ktorú zásadu porušujú, a pokúste sa tézu preformulovať do prijateľnej podoby.

a) Ďalšie zaostávanie školstva zastavia zákony z dielne Ministerstva školstva SR.
b) Platy politikov by sa mali radikálne navýšiť, aby neboli korumpovateľní.
c) Postarať sa o bezdomovcov je úlohou štátu.
d) Slovensko by malo zo všetkých síl pomáhať migrantom v núdzi a ich malým deťom.
e) Osemročné gymnáziá vytvárajú nerovnosť v rovnakom prístupe ku vzdelaniu a mali by byť zrušené.
f) Nie je pravda, že Slovensko neprijíma dostatok migrantov.
g) So zanietením a vrúcnosťou však, ako všetci vieme, môže byť náboženstvo aj fanatické; s poctivosťou a zdravým rozumom môže byť aj prozaické; a pokým sa plody poctivosti a zdravého rozumu spoja so zanietením a vrúcnosťou, často vznikne len prozaické náboženstvo zastávané fanatikmi.

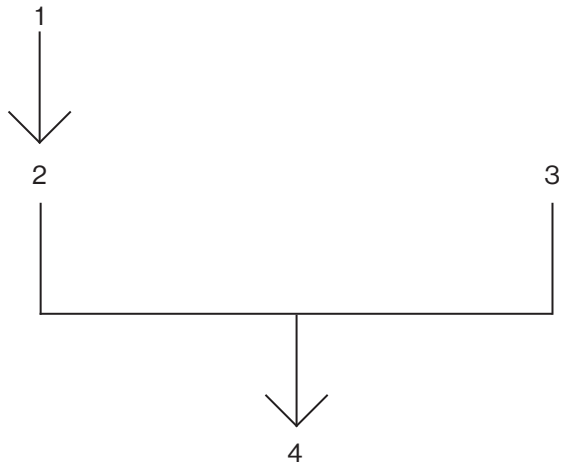
3. Rekonštruujte jednotlivé argumenty (§ 1.5.), určite štruktúru argumentov, načrtnite príslušné diagramy a explicitne sformulujte tézu v nasledujúcom príklade:

„Mal teda pravdu minister Plavčan, ktorý na minuloročné testovanie piatakov nevyčlenil financie? Alebo mala pravdu ministerka Lubyová, ktorá po nástupe do funkcie potrebné financie [...] *pridelila? Ako hlavný argument pre plošné testovanie sa uvádza možnosť porovnania výsledkov testovania piatakov a deviatakov, ktoré by poskytovalo akúsi informáciu o kvalite jednotlivých škôl. Ak by porovnanie výsledkov vstupných a výstupných testov poskytovalo spoľahlivú metódu merania kvality škôl, išlo by naozaj o pádny argument. Lenže spoľahlivosť tejto metódy je diskutabilná. Vlado Burjan z firmy Exam, ktorá sa testovaním dlhodobo zaoberá, napríklad tvrdí, že nepozná ani jednu takúto metódu (vrátane tých, ktoré sa používajú v zahraničí), proti ktorej by sa nedali vzniesť zásadné výhrady. Zo silného argumentu sa tak stáva argument o poznanie slabší.*

Dá sa teda na obranu plošného testovania piatakov povedať ešte niečo ako-tak presvedčivé? Dá, a to minimálne dve veci. Prvou sú takzvané výsledkové listy, ktoré dostane každá škola a v ktorých sú uvedené priemerné úspešnosti v riešení jednotlivých úloh na príslušnej škole a na celonárodnej úrovni. Z porovnania týchto výsledkov môžu dostať školy užitočnú informáciu o tom, kde ich žiaci zaostávajú viac a kde menej, a v budúcnosti tomu prispôsobiť formy a ciele vyučovania. Druhou užitočnou vlastnosťou celoplošného testovania sú samotné tes-

tové otázky. Tie sú, našťastie, vybrané rozumne a poskytujú školám aj žiakom dobrú predstavu o tom, čo by malo byť cieľom vzdelávania v testovaných predmetoch.“ (Úryvok z: Mojžiš, M. (2018): Smutný obraz Testovania 5. In: .týždeň, roč. XV, 2018, č. 5, s. 22 – 23)

4. Zostavte argumentáciu (ako zástanca/odporca) tézy „Spoplatnenie vysokých škôl prinesie zvýšenie kvality vzdelania.“ v takejto štruktúre argumentov:

Vecný register

argument

deduktívne platný — 20, 21, 22, 26, 28, 37, 38, 49, 64, 65, 71, 76, 79, 86, 87, 98, 100, 106, 121
ideálny — 26, 57, 58, 59, 76, 119
induktívny — 23, 24, 25, 26

argumentačná stratégia

— 118, 119, 120, 122, 123, 125, 126, 127

argumentačné chyby

ad hominem — 66, 67
dovolávanie sa falošnej autority — 68
dovolávanie sa tradície a emócií — 69
dôvodenie neznalosťou (ad ignorantium) — 77
ekvivokácia — 74, 75
fackovací panák (straw man fallacy) — 67
falošná dilema — 75
falošné kĺzavé argumenty (slippery slope fallacies) — 72, 73
falošné sorités argumenty — 70, 71, 74
nedostatočná vzorka — 76
nekonzistentné argumenty — 59
nereprezentatívna vzorka — 77
omyl hazardného hráča (gambler's fallacy) — 62, 63
popieranie antecedentu — 60
potvrdenie konzekventu — 61
predpokladanie záveru (begging the question/petitio principii) — 63, 64, 65
preferovanie konjunkcie (conjunction fallacy/the Linda problem) — 62
vyvodenie príčinnosti z následnosti (post hoc fallacy) — 78
zámena nutnej podmienky za postačujúcu podmienku — 77, 78
zanedbanie spoločnej príčiny — 78, 79
zbožné želanie (wishful thinking) — 69, 70
(pozri aj: falošné argumenty)

diskusia

— 31, 68, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 124, 126, 127

definícia — 111, 112, 113

falošné argumenty

definícia — 57
taxonómia — 57, 58
(pozri aj: argumentačné chyby)

hlavná téza diskusie

zásady pre efektívnu formuláciu hlavnej tézy diskusie — 113, 114, 115, 116, 117

ideálna štruktúra odborného textu — 85, 86, 87

ideálny cieľ odborného textu — 85, 87

kritériá hodnotenia diskusie — 127

kritické myslenie — 15, 16, 57, 101

logické spojky

disjunkcia — 39, 41, 43
ekvivalencia — 39, 45
implikácia — 39, 40, 42, 43, 44, 45, 60, 61
konjunkcia — 39, 42, 43, 62, 103
negácia — 39, 40, 44, 45, 46, 87, 96, 102, 103, 106

logický štvorec — 48, 99, 105, 114

logika

výroková — 49

odvodzovacie pravidlá — 42, 51

prezentácia argumentácie

rétorické faktory prezentácie — 123, 125, 126
štylistické faktory prezentácie — 124, 125

princípy ideálnej argumentácie

princíp dostatočnosti — 28, 58, 76, 78, 119
princíp prijateľnosti — 27, 58, 70, 75, 119
princíp relevantnosti — 27, 65, 66, 67
princíp štruktúry — 27, 58, 59, 60, 62, 119
(pozri aj: falošné argumenty)

princípy kritickej diskusie

princíp hľadania pravdy — 112
princíp jasnosti — 112, 113
princíp omylnosti — 112

rekonštrukcia argumentu — 28, 29, 30, 31, 118, 119

spor — 19, 27, 46, 47, 48, 50, 51, 59, 65, 68, 75, 94, 102, 107, 113, 114, 115, 116, 117

stanovisko — 112, 113, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 126, 127

stratégie písania odborných textov

analýza — 94, 95
definovanie — 91, 92, 93
dialektické usudzovanie — 104, 105
reductio ad absurdum — 98, 101, 102, 103, 104
rozlišovanie — 93, 94
stratégia dilemy — 88, 96, 97, 98
uvádzanie protipríkladov — 98, 99, 100, 101

štruktúra argumentov — 15, 22, 38, 57, 60, 101, 120, 121, 122, 123, 125

úvod a záver odborného textu

maximalizácia ich kvality — 87, 88, 89, 90, 91
najčastejšie chyby úvodov — 88, 89, 90
(pozri aj: stratégie písania odborných textov)

výrok

atomárny — 39, 40, 41, 42, 43, 62, 97, 98
molekulárny — 40, 41, 42, 48, 62
všeobecný — 50, 51, 48, 49, 114

Literatúra

Bowell, T. – Kemp, G. (2002): *Critical Thinking: A Concise Guide.* London: Routledge.

Carroll, L. (1981): *Alica v krajine zázrakov.* Bratislava: Mladé letá. Preklad: Juraj Vojtek a Viera Vojtková.

Cavender, N. M. – Kahane, H. (2010): *Logic and Contemporary Rhetoric. The Use of Reason in Everyday Life.* Wadsworth: Cengage Learning.

Creme, P. – Lea, M. R. (2008): *Writing at University.* Maidenhead: Open University Press.

Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J. (1999): *Jak napsat odborný text.* Praha: Leda.

Damer, T. E. (2009): *Attacking Faulty Reasoning. A Practical Guide to Fallacy-Free Arguments.* Wadsworth: Cengage Learning, 6th Edition.

Dupré, B. (2011): *Filozofia. 50 myšlienok, ktoré by ste mali poznať.* Bratislava: Slovart. Preklad Dagmar Šajtyová.

Eemeren, F. H. – Grootendorst, R. – Henkemans, A. F. S. (2002): *Argumentation Analysis, Evaluation, Presentation.* London, New Jersey, Mahwah: LEA.

Fahnestock, J. – Secor, M. (1990): *A Rhetoric of Argument.* New York: McGraw-Hill Higher Education.

Freeley, A. J. – Steinberg, D. L. (2009): *Argumentation and debate: critical thinking for reasoned decision making.* Wadsworth: Cengage Learning.

Govier, T. (2010): *A Practical Study of Argument.* Wadsworth: Cengage Learning, 7th Edition.

Chalmers, D. (2011): Verbal disputes. In: *Philosophical Review*, roč. 140, 2011, č. 4, s. 515 – 566.

Kahneman, D. (2012): *Myšlení – rychlé a pomalé.* Brno: Jan Melvil Publishing. Preklad Eva Nevrlá.

Keynes, J. N. (1906): *Studies and Exercises in Formal Logic.* London: Macmillan.

Martinich, A. P. (2005): *Philosophical Writing: An Introduction.* Oxford: Wiley-Blackwell.

Mill, J. S. (1843): *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive.* London: Longmans, Green & Co. Ltd.

Miller, D. W. (2006): *Out of Error. Further Essays on Critical Rationalism.* Aldershot: Ashgate.

Murray, N. – Hughes, G. (2008): *Writing up your University Assignments and Research Projects.* Maidenhead: Open University Press.

Popper, K. R. (1997): *Logika vědeckého bádání.* Praha: Oikoymenh. Preklad Jiří Fiala.

Sinnott-Armstrong, W. – Fogelin, R. (2010): *Understanding Arguments. An Introduction to Informal Logic.* Wadsworth: Cengage Learning.

Tomassi, P. (2002): *Logic.* London and New York: Routledge.

Vydra, A. (2010): *Akademické písanie.* Trnava: Trnavská univerzita v Trnave.

Walton, D. (2006): *Fundamentals of Critical Argumentation.* Cambridge: Cambridge University Press.

Williams, M. (2011): *Problems of Knowledge. A Critical Introduction to Epistemology.* New York: Oxford University Press.

Woods, J. – Irvin, A. – Walton, D. (2004): *Argument. Critical Thinking, Logic and the Fallacies.* Toronto: Prentice Hall.

Zouhar, M. (2008): *Základy logiky pre spoločenskovedné a humanitné odbory.* Bratislava: VEDA.

Ako správne argumentovať, písať a diskutovať

Recenzenti:
Mgr. Tomáš Čana, PhD.
Mgr. Filip Tvrdý, Ph.D.

© Martin Schmidt – Michal Šedík – Miloš Taliga
© Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, 2018

Návrh obálky a zalomenie: Palo Snoha
Jazyková redakcia: PaedDr. Zuzana Bariaková, PhD.

Všetky práva vyhradené. Ani jednu časť tejto publikácie nemožno reprodukovať, kopírovať, uchovávať či prenášať prostredníctvom elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných médií bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Vydavateľ: Belianum.
Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Edícia: Filozofická fakulta

Rozsah: 140
Formát: B5
Náklad: 250 kusov
Vydanie prvé.

ISBN (tlačená verzia): 978-80-557-1476-9
ISBN (elektronická verzia): 978-80-557-1475-2

Martin Schmidt
Je odborným asistentom na Katedre filozofie filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Je spoluautorom vysokoškolskej učebnice *Filozofia prírodných vied*, vo svojej pedagogickej praxi sa zameriava na výučbu logickej argumentácie, metafyziky, filozofie jazyka a filozofie vedy.

Michal Šedík
Je odborným asistentom na Katedre filozofie filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Je autorom vysokoškolskej učebnice *Filozofia umenia: Analytická tradícia*, vo svojej pedagogickej praxi sa zameriava na výučbu filozofie umenia a estetiky.

Miloš Taliga
Je odborným asistentom na Katedre filozofie filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Je spoluautorom vysokoškolskej učebnice *Filozofia prírodných vied*, vo svojej pedagogickej praxi sa zameriava na výučbu akademického čítania a písania, epistemológie a metodológie vedy

ISBN 978-80-557-1476-9